

53475

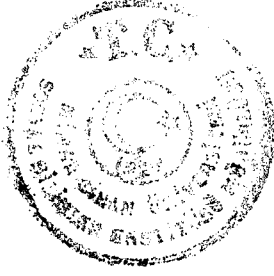
T.C.
Mimar Sinan Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı
Hat Programı

TÜRK NESTA'LİK EKOLÜ
(Sanatta Yeterlik Eser Çalışması)

9107 Ali Rıza Özcan

Danışman: Dr. İ. Aydın Yüksel

İstanbul-Eylül 1996

ÖNSÖZ

Hat sanatı, çizgi sanatıdır. Çizgilerin kıvrılarak, dönerek, eğilerek biçimlendiği bir sanat dalıdır. Her çizgi bir anlam taşır ve belli ölçüler içinde yazılır. Bu sanatta gelişigüzel çizgiler yoktur ve hattatlar her çizginin hesabını verecek şekilde yazarlar. Bunun yanında hat sanatı, estetik değerler taşıyan çizgilerin ötesinde anlamlı ve mesaj taşıyan sözleri de içerir. Öğüt verir, ikaz eder, sabır telkin eder. Bunları yaparken lâtif biçimlere bürünür, şekilden şekile girer. Hat sanatı, her bakıldığında değişen, değişikçe farklı güzellikleri bünyesinde saklayan çizgiler manzumesidir. Hattat bu güzellikleri yakalamaya çalışan güzellik avcısı gibidir.

Arabistan'da M.Ö. VI. yy.da görülen Arap asıllı Nabatî kavminin yazısına dayanan Arap alfabesinin zaman içerisinde değişmesiyle ortaya çıkan Arap yazısı Hz. Peygamber zamanında önem kazanmıştır. Dört Halife zamanında ise bu yazı ile, hat sanatının ilk örnekleri görülür. Abbasîler zamanında Yâkût-ı Musta'simi İslâm yazısına önemli katkılarda bulundu. Daha sonra Anadolu'da Amasyalı Şeyh Hamdullah'ın elinde oldukça güzelleşti. Şeyh Hamdullah'tan sonra gelen hattatlar hep ona benzemeye çalıştılar. XVII. yüzyılda Hafız Osman Aklâm-ı Sitte yazılarını en güzel şekilde yazdı.

Nesta'lik yazının XIII. yüzyılda İran'da ilk erken örnekleri görülmeye başlamış daha sonra Azerbaycan'da yazılmış, oradan da her yere yayılmıştır. XV. yüzyılda Anadolu'ya gelen ve İran tesirinde yazılan Nesta'lik XVIII. yüzyılda önce Mehmed Es'ad Yesârî ile başlayan değişme ve gelişme, Yesârîzâde Mustafa İzzet ile istikrar kazanmış, nihayet Sami Efendi'nin elinde son şeklini almıştır. Bugün Türk hattatları bu yazıda Yesârîzâde ve Sami Efendi'nin yolunda yürümektedirler.

Tez çalışmalarım esnasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın İ. Aydın Yüksel'e, fikirleriyle tezimi yönlendiren ve bana yeni ufuklar açan muhterem hocam Prof. Dr. Ali Alparıslan'a, eserlerin fotoğraflanmasında her türlü yardımlarını gördüğüm İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi müdiresi Hatice Çeşmeci'ye, beni her zaman destekleyen sayın hocam Necdet Şen'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
GİRİŞ.....	1
I. İSLÂM YAZISI.....	5
A. İslâm Yazısının Kısa Tarihçesi.....	5
B. Yazı Çeşitleri.....	12
II. NESTA'LİK YAZININ TARİHİ VE ÖZELLİKLERİ.....	16
A. Nesta'lık Yazının Tarihi.....	16
B. Nesta'lık Yazının Özellikleri.....	21
C. İran Nesta'lık Ekolü ve Bu Ekolün Büyükleri.....	28
D. Türk Nesta'lık Ekolü ve Bu Ekolün Büyükleri.....	48
E. Günümüzde Nesta'lık Ekolü.....	66
III. İRAN VE TÜRK NESTA'LİK EKOLLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	70
A. Harfler Arasındaki Farklar.....	70
B. İbareler Arasındaki Farklar.....	75
C. Eğimler Arası Farklar.....	80
IV. TÜRK NESTA'LİK EKOLÜ.....	91
A. Mehmed Es'ad Yesârî (D.?-Ö.1213/1798).....	91
1. Hayatı.....	91
2. Sanat Hayatı.....	95
3. Eserleri.....	108
B. Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi (D.1190?/1776?-ö.1265/1849).....	109
1. Hayatı.....	109
2. Sanat Hayatı.....	111
3. Eserleri.....	123
C. Sami Efendi (D.1253/1837-Ö.1330/1912).....	124
1. Hayatı.....	124
2. Sanat Hayatı.....	128
3. Eserleri.....	136
V. MEHMED ES'AD YESÂRÎ, YESÂRÎZÂDE MUSTAFA İZZET VE SAMÎ EFENDİ'NİN YAZILARININ KARŞILAŞTIRILMASI.....	137
A. Harflerin Karşılaştırılması.....	137
Tabloların Değerlendirilmesi.....	159
B. İbarelerin Karşılaştırılması.....	163
C. Eğimlerin Karşılaştırılması.....	170
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	174
KAYNAKÇA.....	177

GİRİŞ

Yazı, insanlar arasında iletişimi sağlayan en önemli unsurlardan biridir ve nesiller arası bilgi aktarımında önemli bir rol oynar.

Her millet yazısını kendi zevk ve anlayışına göre yazar. Fakat insanlık tarihinin ortak malı olan yazı milletlerden milletlere geçtikçe değişmiş, gelişmiş ve sanat halini almıştır.

Hat sanatı, Arabistan'da ortaya çıkmasına rağmen zirveye Türk hattatlarının eliyle ulaşmıştır. Aklâm-ı Sitte dışında kalan ve İranlıların icadı olan Nesta'lîk hattı da Türk hattatların elinde bambaşka bir güzelliğe ve estetiğe kavuşmuştur.

Arap yarımadasında doğan ve zamanla gelişen yazı, önceleri ticari merkezlerde, daha sonraları ilim ve edebiyat sahasında kullanılarak yaygınlaşmıştır. İslâmiyetle birlikte Hz. Peygamberin okuma-yazmaya önem vermesi ve bunu teşvik etmesiyle yaygınlaşan yazı, önceleri düz ve yuvarlak hatlardan meydana geliyordu.

Halifeler devrinde İslâm Devleti'nin sınırlarının genişlemesiyle yazı yeni merkezlerde kullanılmaya ve gelişmeye başlıyordu. Kûfe şehrinde yazılan yazılara Kûfi adı verilmiş ve bu bir yazı çeşidinin ismi olmuştur.

Yazıda asıl büyük değişiklik Abbasiler zamanında İbn Mukle ile olmuştur. İbn Mukle yazıya ölçüler getirmiş ve onu kurallara oturtmaya çalışmıştır. İbn Mukle, Kûfi yazıyı ta'dil etmiş ve Kûfi'den altı çeşit yazı ortaya çıkarmıştır.

Daha sonra İbn Bevvâb ile yazı daha ileriye götürüldü. İki asır sonra Yakût-ı Musta'sımî tarafından daha da güzelleştirilmiştir. Yâkût kalem'in ağzını ilk defa eğri keserek yazıya farklı bir yorum getirmiştir.

İran sahasında Safevîler devrinde Nesih yazıda Yâkût yolundan ayrılma görülür, ve adeta harflerde bir Nesta'lık havası belirir. Ancak İranlılar Sülüs ve Celî'de Yâkût yolunda yürümeyi sürdürmüşlerdir. Anadolu'ya gelen Yâkût ekolü, Fatih devrinde Kıbletü'l-küttâb Şeyh Hamdullah elinde bambaşka bir güzelliğe kavuşmuştur. Şeyh Hamdullah'la birlikte yazının yeni merkezi de İstanbul olmuştur. Şeyh'ten sonra yazıda ikinci büyük isim Hafız Osman'dır. Bugün, bu Aklâm-ı Sitte yazılarında Hafız Osman yolunda hattatlar yürümektedir.

Nesta'lık yazı Anadolu'ya Fatih devrinde gelmiş XIX. yüzyıla kadar İran tesiri altında kalmıştır. Ancak Mehmed Es'ad Yesârî ve Yesarîzâde Mustafa İzzet'le bu yazı bambaşka bir havaya bürünmüş ve Türk Nesta'lık ekolü ortaya çıkmıştır. Daha sonra Sami Efendi'nin elinde en güzel şekline bürünmüştür. Nesta'lık yazıda bugün Yesarîzâde ekolü takip edilmektedir.

Günümüz hattatları Celî Sülüs yazıda ise, Mustafa Râkım ekolünde yazmaktadırlar.

Nesta'lık yazının doğuşundan günümüze gelinceye kadar geçirdiği safhaları araştırmak ve bu yazının hattatların elinde nasıl estetik bir zirve haline geldiğini tarihi seyri içinde incelemeye çalışmak, tezimizin temel konusudur.

Birinci bölümde; hat sanatının kısa tarihçesiyle, geçirdiği safhalar ele alınmıştır. Ayrıca yazı çeşitleri de, bu bölümde yer almıştır.

İkinci bölümde; Nesta'lık yazının tarihçesiyle birlikte, İran ve Türk Nesta'lık hattatlarının ileri gelenleri ile günümüz Nesta'lık hattatları incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca, Nesta'lık yazının diğer yazı çeşitlerinden farklarını ve Nesta'lık'in çeşitlerinden bahsedilmektedir.

Üçüncü bölümde; İran ve Türk Nesta'lık ekolleri arasındaki farklar detaylı bir şekilde resimlerin de yardımıyla incelenmiştir. Burada İran ekolünü en iyi temsil eden İmâdü'l-Hasenî ile Türk Nesta'lık hattının kesin kurallarını koyan Yesârîzâde Mustafa İzzet'in yazıları ve Sami Efendi'nin yazıları karşılaştırılarak iki ekol arasında ayırt edici özellikler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde; Nesta'lık yazıda Türk havasını ilk defa hissettiren Mehmed Es'ad Yesârî ile, Yesârî'nin eksiklerini tamamlayarak, Türk Nesta'lık ekolünü kuran Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi ve Nesta'lık yazıda bu iki hattatın eksiklerini tamamlar gibi görünen yeni bir kolunu kuran Sami Efendi incelenmiştir. Eserlerinden örnekler verilerek bu yazıya nasıl katkılar sağladıkları irdelenmeye çalışılmıştır.

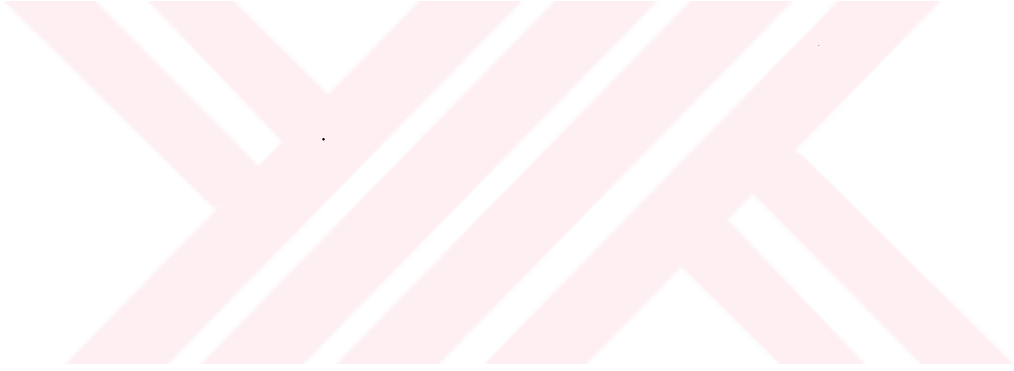
Beşinci bölüm Mehmed Es'ad Yesârî, Yesârîzâde Mustafa İzzet ve Sami Efendi'nin yazılarının karşılaştırılmalarından oluşmaktadır.

Daha sonra sonuç ve değerlendirme kısmında Nesta'lık hattın bugüne kadar nasıl gelişmeler geçirdiği ve bugünkü durumu ele alınmıştır.

Bugüne kadar hat sanatının bu sahasında yapılan çalışmaların genel kapsamlı olması ve hat sanatının teknik özelliklerinden bahseden çalışmaların yok denecek kadar az olması, bizi böyle bir çalışma yapmaya sevk etmiştir.

Bu çalışmada İran ve Türk Nesta'lık yazıları arasındaki farklar ve Türk Nesta'lık hattı incelenmeye çalışılmıştır. Türk Nesta'lık ekolü

incelenirken tarih içerisindeki seyri, bu yazıyla uğraşmış hattatlar ve eserlerinden kısaca bahsedilmiştir. Bunun haricinde konuyu dağıtabilecek hususlardan kaçınılmıştır.

I. İSLÂM YAZISI

A. İslâm Yazısının Kısa Tarihçesi

Hat sanatı, güzel yazı sanatıdır ve menşei İslâm öncesi devirlere kadar uzanır. “İslâm yazısının temeli M.Ö. VI. yüzyılda Ürdün’ün batısı ile Lût gölü arasında tarih sahnesinde görülen Arap asıllı Nabatî adındaki bir kavmin alfabesine dayanmaktadır. Ârâmî dilini konuşan ve putperest Nabatîlerin yazısı pek yavaş bir şekilde gelişmiş ve Arap yazısını andıran şekilleri ve sadeleşmesi M.S. IV. ve V. yüzyıllarda meydana gelmiştir.”⁽¹⁾

Arabistan’da doğmakla birlikte, zamanla İslâmiyet’in yayılmasıyla Afrika’da Atlas Okyanusu’ndan Asya’da Malezya adalarına kadar uzanan geniş sahada yaşayan müslümanlar tarafından benimsenip kullanılmakta olan İslâm yazısı⁽²⁾ ayrıca Suriye’den hicret edenler tarafından Amerika Birleşik Devletleri’nde ve Brezilya’nın bazı güney vilayetlerinde dahi kullanılmaktadır.⁽³⁾

Kaynaklarda Arap asıllı oldukları ileri sürülen Nabatî’ler, M.Ö. IV. asra kadar çöllerde dolaştıktan sonra bugün Doğu Ürdün diye bilinen yerden başlayan ve Suriye’nin güneyine kadar uzanan “Gazze-Akabe” arasını içine alan geniş bölgede görülmüşlerdir. Petra şehri Nabatî’lerin başkenti olup bugün için Arabistan’ın sınırları içinde yer almaktadır. Petra şehri konum

(¹) Alparslan, A., “Ünlü Türk Hattatları”, Kültür Bakanlığı Yay. Türk Büyükleri Dizisi, Ankara 1992, s.1.

(²) Alparslan A., “İslâm Yazı Sanatı”, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Çağ Yayınları, İstanbul 1990, C.14, s.441.

(³) Moritz B., “Arabistan (Yazı) Maddesi”, İslâm Ansiklopedisi, C.1, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s.498.

itibariyle ticaret yolları üzerinde bulunduğundan o gün bile yüksek bir medeniyet merkezi idi.

Milâdi III. asrın sonları ile IV. asrın başlarında cereyan ettiği anlaşılan bitişik Nabatî yazısından Arap yazısına geçişin muhtelif safhalarını müşahedeye imkân sağlayan kitabelerin en eskisi, Araplar'a ait olduğu halde Nabat kültürünün hakim yazısı da Nabatî olan birinci Ümmü'l-Cimal (M.250) ve en-Nemare (M.328) kitabelerdir. Arapça, Süryanice ve Yunanca olmak üzere üç dilde yazılmış bulunan Zebed kitabesi (M.512) bu yazının Araplar'ca benimsendiğini, bununla beraber artık el-Arabiyye'nin yani klâsik Arapça'nın yazı dili olarak kendini kabul ettirdiğini gösterir. Aynı asra ait olduğu tahmin edilen ikinci Ümmü'l-Cimal kitabesi bir yana bırakılırsa, İslâm'ın doğuşu sırasında Arap yazısı, Üseys (M.528) ve Harran kitabelerinin yazısından herhalde pek farklı değildi.⁽⁴⁾

Kitabelerdeki yazılar dikkatle tetkik edilince bunlarda Arap yazısının iptidaî şekillerinin mevcut olduğu görülür. İslâmî devre en yakın olan bu kitabelerde harflerin hem köşeli, hem yuvarlak bir karaktere sahip olduğu ve Arap yazısı istikametinde geliştiği müşahede edilir.⁽⁵⁾ Bugün İslâmiyet'ten önceki ve İslâmın ilk asrına ait kitabelerin tetkiki, Arap yazısının Nabat yazısından çıktığını, hatta onun gelişmiş bir devamı olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece Arap yazısı Nabatî ve Ârâmî halkalarıyla Fenike yazısına bağlanmaktadır.

M.VI. asrın sonlarına doğru gelişmekte olan Arap yazısı, ilk dönemlerinde ticari merkezlerde sonraları ise havas arasında kullanılarak ilmî bir kimlik kazanmıştır.

⁽⁴⁾ Çetin, N., T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, "Arap Maddesi", C.3, s.276, İstanbul, 1971.

⁽⁵⁾ Alparslan A., a.g.m., s.445

M.VII. asır başlarında Arap yazısı, Enbar ve Hire'den sonra Hicaz'da hissedilir bir üslûp farkı kazanmış bulunuyordu.⁽⁶⁾

Hiz. Peygamberin komşu devlet reislerine İslâmîyeti kabul etmelerini teklif eden mektuplarında ve daha sonra Dört Halife devrinden kalmış olan mahdut sayıdaki vesikalarda yazının yavaş da olsa gelişmekte olduğu görülür.⁽⁷⁾ Hiz. Peygamber zamanında okuma-yazmaya önem verildi ve okur yazarlık teşvik edildi.

İslâmîyetin doğuşuyla yazıya verilen önem artmış, böylece yazı İslâm dini ile birlikte büyük bir medeniyetin yazısı olmuştur.

İslâmîyetle birlikte gelişmeye başlayan yazı, önceleri düz ve yuvarlak hatlardan müteşekkildi. Halifeler zamanında yazılmış örneklerde malzemenin durumuna göre; papirüs üzerine yazılan yazılarda yumuşaklık, taş üzerine yazılanlarda ise sertlik ve köşelilik göre çarpar.

Arap bilginlerinden Belâzûrî (ö.893/1487) Futûhu'l-buldân'ında; Kalkaşandî'de (ö.886/1481) Subhû'l-Âşâ adlı eserinde, yazının Irak'ta Anbar ve Hire şehirlerinden Arabistan'a yayıldığını bildirirler. Bu ana kaynaklardan anlaşıldığına göre Nabatî yazısı, ticari münasebetler dolayısıyla önce kuzey doğuya yani Irak'a geçmiş, burada, yukarıda adlarını andığımız iki şehirde kullanılmış, sonra belki de VI. yy. sonlarında Orta Arabistan'da Mekke'de yayılmıştır.⁽⁸⁾

Halifeler devrinde İslâm Devleti'nin sınırları genişledi. Böylece yazı yeni merkezlerde kullanılmaya ve geliştiği bu merkezlerin isimleriyle

⁽⁶⁾ Çetin N., a.g.m. s.276.

⁽⁷⁾ Alparslan A., "Türk Hattatları", Türk Dili Aylık Dil Dergisi, C.XLIX, Sayı: 402, Haziran 1985, s.567.

⁽⁸⁾ Alparslan A., "Ünlü Türk Hattatları", s.3.

anılmaya başladı. Hz. Ali'nin halifeliği zamanında Kûfe şehri kurulmuş, burada bir hat mektebi doğmuştu. Kûfe'de yazılan yazılara şehrin ismine izafeten "Kûfe yazısı" denmiş, bu yazı Kûfi ismiyle yayılmıştır. Bu şekilde Mekke'de yazılanlara Mekki, Medine'de yazılanlara Medeni, Basra'da yazılan yazılara da Basri adı verilir.

Kaynaklar Emeviler devrinde yetişen Kutbe el-Muharrir adındaki hattatın, Kûfi yazıya şekil vererek bu yazıdan 4 çeşit yazı meydana getirdiğini yazıyorlarsa da elde mevcut yazısı bulunmadığından kesin bir şey söylemek zordur.⁽⁹⁾

Yazıda asıl büyük değişiklik Abbasiler devrinde ünlü Arap hattatı İbn Mukle ile gerçekleşmiştir. İbn Mukle yazıya ölçüler getirmiş, onu belli kurallara oturtmaya çalışmıştır. Kûfi yazının tadil edilmesiyle İbn Mukle tarafından ortaya konulan ve adına Aklâm-ı Sitte denilen 6 çeşit yazı şunlardır: Muhakkak, Reyhân (î), Sülüs, Nesih, Tevkî, Rıkâ.⁽¹⁰⁾

Aklâm-ı Sitte bir asır sonra Bağdatlı İbn Bevvâb adıyla tanınan İbn Hilâl ile daha da gelişti. İki asır sonra ise, son Abbasî halifesinin Türk asıllı saray hattatı Yâkût-ı Musta'sımî tarafından güzelleştirilerek, kaideleri de tespit edildikten sonra, istikrar kazandı. Abbasilerin yıkılışından sonra (656/1258) yazı Türklerin elinde gelişmeye devam etti. Ancak Abbasiler devrinde yazıya istikamet veren İbn Mukle, İbn Bevvâb ve Yâkût-ı Musta'sımî'yi birer büyük reformist olarak kabul etmek gerekir.

İslâm dininin Arabistan dışında başka ülkelere yayılması, yani bu ülkeler halkının yeni dini kabul etmeleri dolayısıyla o zamana kadar Şam ve özellikle Bağdad'da gelişen Arap yazısı, artık bütün müslümanların ortak

⁽⁹⁾ Alparslan A., "İslâm Yazı Çeşitleri, Kûfi", Sanat Dünyamız, Yıl: 1984, S.30, s.17.

⁽¹⁰⁾ Alparslan A., a.g.e., s.463.

yazısı olmuştur. Bu yüzden ona “Arap yazısı” yerine “İslâm yazısı” demek daha uygundur. Abbasîlerin yıkılışından sonra yazı, İran ve Anadolu’da yetişen sanatkârların elinde gittikçe geliştiği gibi, çeşitli yazı cinsleri de ortaya çıktı.

Yâkût-ı Musta’sımî Aklâm-ı Sitte’yi devrine göre o derece güzel yazmaya muvaffak oldu ki, yazısına Yâkûtî adı verildi ve o tarihten sonra üslûbu herkesçe benimsenerek bilhassa İran ve Anadolu’da muvaffakiyetle takip edildi. Yâkût elinde nesih yazısı anatomik karakterini, öz yapısını bulmuştur. Ancak Yâkût henüz nesih yazısının anayasasını, klasik düzenini ortaya koymuş değildir.⁽¹¹⁾ Arap ülkelerinde Yâkût’un ölümünden sonra yazının zayıfladığını görüyoruz. İran’da Yâkût’un üslûbu Safevî’ler dönemine kadar sürdü ve sonra Nesta’lık adındaki yazıyı andıran bir karaktere büründü. Bir koldan da Anadolu’ya gelen Yâkût’un üslûbu, orada Fatih devrine kadar muvaffakiyetle sürdürüldükten sonra, Fatih ile II. Bayezid’in ünlü hattatı Şeyh Hamdullah’ın kudretli elinde değişikliğe uğradı ve ortaya geniş mânâda bir Türk ekolü, dar mânâda ise Şeyh Hamdullah ekolü çıktı.⁽¹²⁾

Şeyh Hamdullah, klâsik Türk hat mektebinin kurucusu ve Osmanlı hattatlarının babasıdır. XV. yüzyılın ikinci yarısında Şeyh Hamdullah Anadolu’da yazıya yeni bir anlayış ve zevk getirmiş, bir bakıma yazının, yazı sanatının, yeni merkezini İstanbul’a taşımıştır. Şeyh Hamdullah II. Bayezid’in da teşvikiyle Yâkût’un yazılarındaki en güzel harfleri seçerek ve yazıya yeni kurallar getirerek Kibletü’l-küttâb adını almaya hak kazanmıştır. Şeyh, Yâkût’un yazılarındaki parça parça güzelliği bütünde yakalamayı başarmıştır. Şeyh Hamdullah neshinde, Yâkût neshinde olduğu gibi, birbirine yan bakan, birbirini iten, birbiriyle karkışan harfler, kelimeler değil, birbiriyle anlaşılan,

(11) Baltacıoğlu, İ.H., “Türklerde Yazı Sanatı”, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1993, s.37.

(12) Alparslan A., “İslâm Yazı Çeşitleri, Kûff”, Sanat Dünyamız, S.17, Yıl: 1984, s.39.

birbiriyle sevişen, birbiriyle toplanan, toplumlaşan harfler, kelimeler satırlar vardır. Şeyh, Nesih ve Sülüs yazılarındaki durgunluğu, ölülüğü elinden geldiği kadar diriliğe, devingenliğe çeviren, şekilleri canlandıran ilk Türk yazı sanatçısıdır.⁽¹³⁾

Şeyhin açtığı yoldan giden hattatlar ise şunlardır: Şeyh'in oğlu Mustafa Dede ve damadı Şükrullah Halife, Pir Mehmed, Halid-i Erzurumî, Mehmed el-İmam, Derviş Ali (Büyük Derviş Ali), Nefeszâde Seyyid İsmail, Ramazan b. İsmail, Suyolcuzâde Mustafa Eyyubi, İsmail Zûhdî, Şekercizâde Seyyid, Mehmed b. Abdurrahman.

Şeyh Hamdullah'dan sonra gelen hattatların hepsi Şeyh yolunda yazmışlar ve Şeyh'e benzemeye çalışmışlardır. Şeyh Hamdullah'tan yaklaşık 150 sene sonra XVII. yüzyılın ikinci yarısında hat tarihinde yeni bir ekol ortaya çıkar. Bu yeni ekol Hafız Osman ekolüdür.

Hafız Osman, Şeyh Hamdullah'ın yazılarından istifade ederek onun en güzel harflerini seçerek yazıya yeni bir anlayış getirmiştir. Hafız Osman, Şeyh Hamdullah'ın yazılarında Yâkût-ı Mustasîmi'yi hatırlatan tarafları arındırarak Sülüs-Nesih yazıda zirveyi yakalamayı başarmıştır.

Hafız Osman'ın en güzel yazıları 1682'den sonra yazdığı yazılardır. XVIII. yüzyıldan sonra yetişen hattatlar artık Hafız Osman yolundan yürümeye başlamışlar ve hat kaidelerine uymada titizlik göstermişlerdir.

Celî yazıda ayrı bir ekolün sahibi olan Mahmud Celaleddin de bu yazılarda Hafız Osman yolundadır. Hafız Osman ekolünün içinde; bu yolda yürümesine rağmen bu ekolün bir kolunu teşkil edecek derecede eserler veren Kazasker Mustafa İzzet Efendi de Şeyh ve Hafız Osman'ın yazılarında

⁽¹³⁾ Baltacıoğlu, İ.H., a.g.e., s.38.

beğendiği harfleri seçerek ayrı bir yol tutmuş, ancak son zamanlarında yine Hafız Osman ekolüne dönmüştür. Mustafa İzzet'in tanınmış öğrencileri şunlardır: Abdullah Zühdi, Şefik Bey, Vahdetî, Kayışzâde Hafız Osman, Muhsinzâde Abdullah, Hasan Sırrı ve Hasan Rıza.⁽¹⁴⁾

Aklâm-ı Sitte yazıları kitap ve murakkaaların yazılmasından başka, büyük olarak kitabe ve levhaların yazılmasında da kullanılmıştır. Büyük yazılan bu yazılara "Celî" tabir edilir. "Her yazı ürünün Celî tarzında yazılabileceği hatıra gelirse de bu yalnız Muhakkak, Sülüs ve pek az da olsa nesih için mümkündür. Geri kalanlardan Reyhanî, Muhakkakın küçüğüdür. Büyük yazılırsa tekrar Muhakkak elde edilir. Bu yüzden ancak Muhakkak'ın Celîsi mümkündür. Tevki ve Rikâ'a gelince, kullanıldıkları yerler itibariyle kabul edilmiş ölçülerin dışına çıkmadıkları için bunların da Celî şekilleri mümkün değildir. Bunlardan Muhakkak ile Celîsi herhalde fazla yer kapladığı için bütün İslâm ülkelerinde XVI. yy.dan itibaren yerini tamamen Sülüse bıraktı. Küçüğü olan Reyhanî'nin yerini de Nesih aldı.⁽¹⁵⁾

Osmanlılarda Celî yazısı Fatih devrinde gelişmeye başlar. Bursa'da Ulu Camiî ve Yeşil Camii'nin yazıları gelişmeye başlayan Osmanlı Celî yazılarının ilk güzel örneklerinden sayılabilir. Fatih devrinden sonra XIX. yüzyıla kadar olan gelişme oldukça ağır olmuş, Celî yazı XIX. yüzyılda asıl güzelliğine ve olgunluğuna erişmiştir.

Celî yazının gelişmesi Ali b. Yahya Sofî ile başlamıştır. Ahmed Karahisârî, Hasan Çelebi, Kasım-ı Gubârî, Mehmed Bursevî ve İsmail Zühdi Beşir Ağa'nın yazılarıyla tekamül etmiş, XIX. yüzyılda Mustafa Râkım ile kemâl bulmuştur.

⁽¹⁴⁾ Alparslan A., "İslâm Yazı Çeşitleri:2, Aklâm-ı Sitte", Sanat Dünyamız, S.32, Yıl: 1985, s.43.

⁽¹⁵⁾ Alparslan A., "İslâm Yazı Çeşitleri:3, Celî Sülüs", Sanat Dünyamız, S.33, Yıl: 1985, s.27.

Celî Sülüs yazıda iki mektep vardır: Mustafa Râkım ve Mahmud Celâleddin ekolleri. Mahmud Celâleddîn ekolü kendi öğrencilerinden başka takipçisi olmadığı için devam etmemiştir. Bu ekolde yazan hattatlar şunlardır: Sultan Abdülmecid, Tahir Efendi, Çukurcumalı Mahmud Cemaleddin. Bu hattatlardan sonra Mahmud Celâleddîn ekolü ortadan kalkmıştır.

Günümüze kadar gelen diğer ekol ise, Mustafa Râkım ekolüdür. Mustafa Râkım Efendi Celî Sülüs yazıda zirvedir. İstanbul'da Nusretiye Camii kuşak yazısı, Nakşidil Sultan Türbesi kuşak yazısı Celî Sülüs yazıda olgunluk ve kemalin göstergesidir. “Mustafa Râkım Celî Sülüs’ü keşmekeşlikten kurtarmış, harflerde ideal ölçüleri ve istikrarı temin etmiştir. İkinci mahareti, Celî Sülüs’te istif (kompozisyon) güzelliğini temin etmesi ve ona bir ahenk getirmesi olduğu gibi üçüncüsü de Osmanlı tuğrasına şekil vererek onu hantal ve sarkık bir durumdan kurtarıp canlılık kazandırmasıdır. Bugün de Türk hattatları onun yolunu takip etmektedirler.”⁽¹⁶⁾

Bu mektebin takipçileri ise şunlardır: Sultan II. Mahmud, Haşim Efendi, Mehmed Râkım, Çarşambalı Hacı Arif Bey, Abdülfettâh Efendi, Sami Efendi, Nazif Bey, Ömer Efendi, İ. Hakkı Altunbezer, Macid Ayrıl, Halim Özyazıcı ve Hamid Aytaç.

B. Yazı Çeşitleri

Bu bölümde hat sanatında kullanılan belli başlı yazıları ortaya çıkış sırasına göre kısaca tanıtmak istiyoruz.

⁽¹⁶⁾ Alparslan A., “İslâm Yazı Sanatı”, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Çağ Yayınları, İstanbul 1990, C.14, s.492

Kûfi

Kûfi adı verilen yazının en belirgin özelliği geometrik oluşudur. Yatay ve dikey çizgilerden oluşan bu yazı oldukça sert bir görünüme sahiptir. sade kûfi, süslü kûfi ve satrançlı kûfi gibi çeşitleri vardır. 16. yy.dan sonra Türkler tarafından çok az kullanılmıştır.

Aklâm-ı Sitte

“Aklâm-ı Sitte” yahut “Şeş Kalem” de denilen ve altı çeşit yazı şunlardır: Muhakkak, Reyhan(î), Sülüs, Nesih, Tevkî ve Rikâ. Şimdi bu yazıların özelliklerinden kısaca bahsedelim:

a. Muhakkak: Lügatta “muhkem, muntazam ve sağlam söz” anlamına gelmektedir. Bu yazıda, dikey harflerin boyları ile sin, şın, sad, dad ve fe, nûn gibi çanaklı harflerin sola doğru uzayan kısımları Sülüs yazıya göre daha uzundur. Çanaklı harfler de Sülüs’tekiler kadar derin değildir. Kûfi’den ilk çıkan yazının bu olduğu anlaşılmaktadır.

b. Reyhân(î): Reyhan güzel kokulu bir çiçeğin adıdır. Bu yazı Muhakkak’ın küçük yazılan şeklidir. Muhakkak ve Reyhânî yazı yaklaşık XV. yüzyılın sonlarına kadar Kur’an-ı Kerim’lerin yazılmasında kullanılmış Sülüs-Nesih’e nazaran büyük olması ve yer kaplaması sebebiyle daha sonra terk edilmiştir.

c. Sülüs: Lügatta “üçte bir” demektir. Harfin üçte ikisi düz, üçte biri yuvarlak olduğu için Sülüs adını aldığı görüşü hakimdir. Sülüs yazıya Ümmü’l-hutût (yazıların anası) adı da verilmiştir.

d. Nesih: Sülüs yazının küçüğüne benzeyen Nesih’in lügat mânâsı “ortadan kaldırmak, iptal etmek” demektir. Sülüs ile beraber İslâm aleminde en çok kullanılan yazı olmuştur.

e. **Tevkî:** Sülüs yazının kaidelerine bağlı olmasına rağmen ölçü itibariyle Sülüsün bir parça büyüğüdür. Halife ve vezirlerin mektupları bu yazı çeşidiyle yazıldığı için bu adı almıştır.

f. **Rikâ:** Lügatta “küçük sayfa, yaprak ve mektuplar” demektir. Tevkî yazının küçük yazılmış şeklidir. İcazetnâmelerin (diplomaların) yazılmasında çok kullanıldığı için “Hatt-ı İcâze” adıyla da anılır.

Kûfî ve Aklâm-ı Sitte’yi oluşturan yazılardan sonra Nesta’lık, Siyâkat, Dîvânî, Celî Dîvânî ve Rik’a yazılarını da kısaca gözden geçirelim. Nesta’lık ve Siyâkat hariç diğer yazılar Osmanlıların icadıdır.

Nesta’lık: İranlılar’ın icâd ettiği bir yazı çeşididir. Bu yüzden “Acem yazısı” da denir. Ta’lık adlı yazının tadil edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Ta’lık lügatta “asma, asılma, ilişirme” manalarına gelmektedir. Nesh-ta’lık, Ta’lık yazının hükmünü ortadan kaldırdığı için bu adla anılan bir yazı çeşididir. Osmanlı İmparatorluğu’nda kadılıklarda ve şer’iyye sicillerinde ayrıca fetvaların yazımında kullanılmıştır. Nesta’lık’ın kaidelerinin kırılarak yazılan şekline Şikeste Nesta’lık ya da kısaca Şikeste denir.

Siyâkat: Osmanlıların devlet sırlarını muhafaza etmek için kullandıkları bir yazı çeşididir. Arazi ve emlak defterleri, Defter-i Hâkânî ve malî kayıtlar bu yazı ile yazılırdı. Siyâkat yazısını Avrupalılar Nesta’lîkin, Osmanlılar ise Kûfî yazısının inkişâfından meydana gelmiş bir tür olarak kabul ederler. Osmanlılar 18. yy. sonlarından itibaren bu yazıyı kullanmamışlardır.

Dîvânî: Lügat mânâsı “dîvâna mensub, dîvâna ait” demektir. Padişah fermanları, menşûrlar, devletin resmî kararları bu yazı çeşidi ile yazılırdı. Bu yazı Türkler tarafından icat edilmiştir. Dîvânî yazının tarihi Selçuklular

devrine kadar gider. Ancak ıslahı ve güzelleşmesi Fatih devrinde olmuştur. Dîvânî kırması diye basitleşmiş bir şekli de vardır.

Celî Dîvânî: Dîvânî yazısının süslü ve stilize edilmiş şeklidir. Celî Dîvânî önemli padişah vesikalarında, ahidnâmelerde ve nâme-i hümayûnların yazımında kullanılmıştır. İstisnaî olarak dinî karakterdeki kitabelerde de uygulanmıştır. İç-içe yazıldığı için diğer yazı çeşitleriyle yazılan bir metnin 2-3 misli bu yazı ile yazılabilir. Okunması da bu yüzden zordur.

Rik'a: Türklerin icad ettiği bir yazı çeşididir. Sanat yazısından öte günlük yazışmalarda kullanılan bir yazıdır. Dîvânî yazıdan çıkmıştır.

II. NESTA'LİK YAZININ TARİHİ VE ÖZELLİKLERİ

A. Nesta'lık Yazının Tarihi

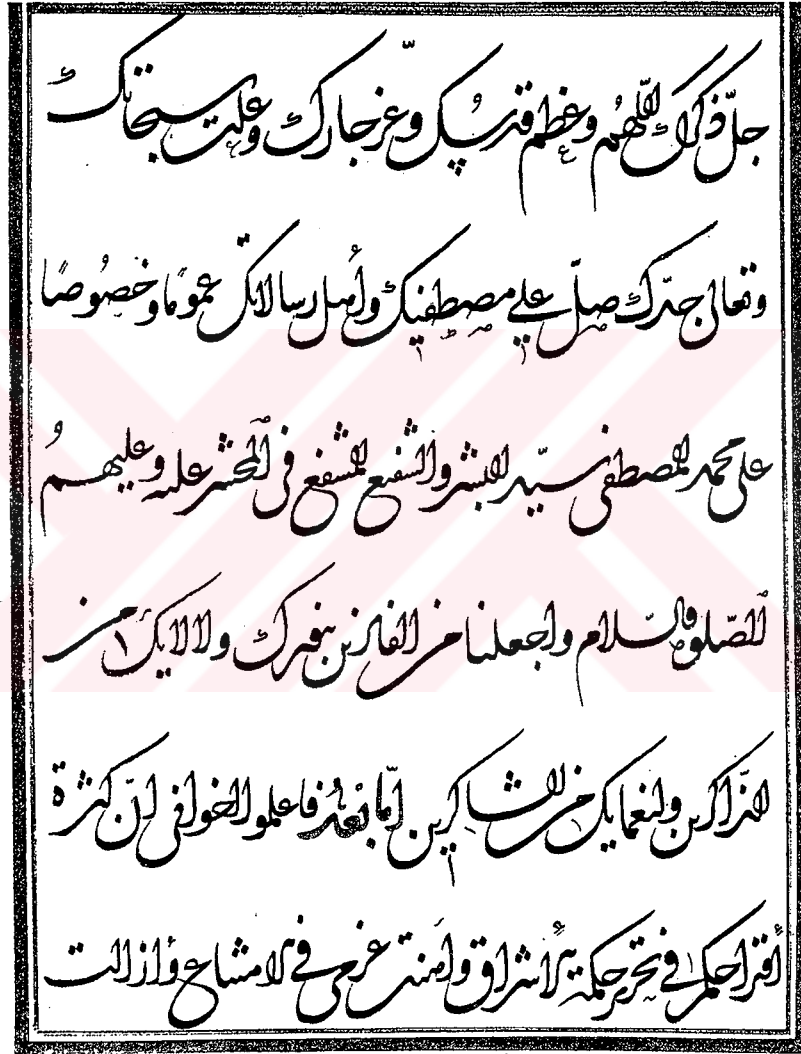
İranlılar, önceleri Arap yazısını değiştirmeden olduğu gibi kullanırken zamanla bu yazıdan kendi anlayış ve zevklerine uygun, Arap yazısından farklı bambaşka karakterde bir yazı meydana getirmişlerdir. Tevkî, Rikâ ve Nesih yazıların karışımından mürekkep bu yazıya Ta'lık adı verilmiştir. Ta'lık'ın kelime anlamı “asma, asılma, askıda kalma” demektir. Bu adı almasının sebebi de harflerin birbirine asılmış gibi bir manzara arz etmesinden ileri gelmektedir.⁽¹⁷⁾ Diğer yazı çeşitlerindeki kuralların aksine Ta'lık yazıda süratle yazılmasından dolayı birleşmeyen harfler de birbirine bağlanır.

Nesta'lık yazının kaynağı Ta'lık'tir ve Nesta'lık, Ta'lık'ın tekamül etmiş halidir. Nesta'lık yazının ortaya çıkmasına rağmen önemini kaybetmeyen Ta'lık yazı, İran'da hüner göstermek için zaman zaman kullanılmakta devam etmiştir.

“XI-XII. yüzyıllarda meydana çıkmaya başladığı kabul edilen bu yazı, XIII-XIV. yüzyıllarda süratle yazılma dolayısıyla Şikeste Ta'lık şekline girdi. Her iki haliyle XVI. yüzyılın başlarına kadar devam eden Ta'lık yazı, bu tarihten sonra Nes'talik'in ortaya çıkmasıyla revaçtan düşmeye başladıysa da XIX. yüzyıla kadar pek az da olsa kullanılmaya devam etti. Dîvân'ın resmi yazısı olan Ta'lık, İran ve Afganistan sahasında kullanılmıştır. Bizde yalnız Fatih Sultan Mehmed zamanında İran'dan gelen ve sarayda vazife gören hattatların ender olarak bu yazı ile eserler vücuda getirdiğine şahit oluyoruz.

(17) Alparslan A., “İslâm Yazı Çeşitleri: Nesta'lık”, Sanat Dünyamız, Yıl: 11, Sayı: 34, 1985, s.3.

Fatih için Seyyidi Muhammed el-Münşi tarafından yazılan Sühreverdi'nin Hikmetü'l-işrâk (T.S.K. No: III. Ahmed 3267) adlı eseriyle Ağrıboz Fetihnâmesi (Topkapı Sarayı Arşivi, No: E.10822) Ta'lik ile yazılmıştır (Resim 1).

Resim 1: T.S.M. III. Ahmed 3267

“Peydâyiş-i hatt u Hattatan adlı eserin, Hâce Ebû'l-Âl'i bu yazının mucidî; Deylemî'lerden Adudu'd-Devle (X. yüzyıl) zamanında yaşadığı ileri sürülen Hasan b. Hüseyin; Ali Farisî Kâtib'i de onu geliştiren bir sanatkâr olarak görmesine mukabil müelliflerimizden Hatt u Hattâtan sahibi de Hâce Tacüddin İsfehanî'yi Ta'lîk'in mucidi telakki eder. Yukarıdaki iki şahıs hakkındaki bilgilerin doğruluğu şüphelidir. Üçüncü şahsında mucit olmayıp ancak usta bir hattat olduğu kabul edilmelidir.”⁽¹⁸⁾

“Önceleri nesh-i ta'lîk şeklinde kullanılırken, fazla istimal yüzünden neshta'lîk, daha sonra da nesta'lîk şekline girmiş olan bu yazının, nesh ve ta'lîk adındaki iki yazının birleşmesinden meydana geldiğini kabul edenlerin aksine bazı hat tarihi araştırmacıları ise, ta'lîk'in hükmünü ortadan kaldırdığı için Nesh-i Ta'lîk şeklinde düşünülmesinin daha doğru olacağını ileri sürmektedirler ki bu izah tarzı daha tutarlı görünmektedir. Nesh, “lağvetme, hükümsüz bırakma” demektir. Bu iki kelime Farsça gramer kaidesine göre Nesh-i ta'lîk şekline geçince yani isim tamlaması (izafet terkibi) olunca “Ta'lîk'in neshi” yani ortadan kaldırılması, hükümsüz bırakılması” mânâsı ortaya çıkmaktadır. Bu açıklama tarzı tarihi hakikatlere daha uygundur.”⁽¹⁹⁾

Ta'lîk yazı görünüm itibariyle iç-içe, girift ve kıvrak hareketlerle yazılan bu yüzden okunması zor bir yazıdır. İranlı hattatlar bu durumu da göz önüne alarak bu yazı üzerinde bazı değişiklikler yapma ihtiyacını duydular. Ta'lîk yazıda birleşmesi gerekmeyen harfler kendinden sonra gelen harflerle birleştiriliyordu. Önce bu durumu çözdüler. Armudî yazılan çanaklı harfleri biraz daha yuvarlak hale getirdiler. Satır nizamını da gözden irak tutmadılar. Böylece Ta'lîk yazı daha kolay okunur bir hâl aldı.⁽²⁰⁾

⁽¹⁸⁾ Alparslan A., “İslâm Yazı Sanatı”, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, C.14, İstanbul 1990, s.503.

⁽¹⁹⁾ Alparslan A., “İslâm Yazı Çeşitleri: Nesta'lîk”, Sanat Dünyamız, Yıl: 11, Sayı: 34, 1985, s.4.

⁽²⁰⁾ Alparslan A., a.g.m., s.503.

Nesta'lık yazı Türkiye'de ta'lık adı ile yaygınlaşmıştır. Fakat Ta'lık, başka bir yazı çeşidi olduğu için biz bu çalışmamızda Nesta'lık adını kullanacağız. Resimde de görüleceği üzere Nesta'lık ve Ta'lık öz olarak benzemekle beraber ayrı yazı çeşitleridir.

İranlı sanatkârların eseri olan Nesta'lık'ın iptidai örneklerine XIII. asırda rastlanmaktadır. XIV. yüzyılda daha belirgin bir şekle girmeye başlayan bu yazı, XV. asrın başlarında bütün özelliği ve kaideleriyle ortaya çıktı. Nestalik, Tebrizli Mîr Ali'nin (ö.850/1446) sanatkâr elinde yolunu bulduktan sonra iki üslûba ayrıldı: 1. Abdurrahman-ı Harizmî (ö.886/1481'den sonra) üslûbu, 2. Cafer'i Tebrizî (ö.861/1456'dan sonra) üslûbu. İranlı Habibullah Fezaîli'nin yaptığı bu tasnife göre birinci üslûp, İran'ın batı ve güney bölgelerinde, Azerbaycan'da yayıldı. Abdurrahman, önce Karakoyunlu Cihanşah b. Yusuf'un (841-872/1437-1467) ve sonra Akkoyunlu Sultan Yakub'un (846-896/1479-1490) sarayında hattatlık yapmıştı. Bu yol, çocukları olan Abdurrahim (Enisi) ile Abdülkerim tarafından sürdürüldü. Kaynaklarımızdan Menâkıb-ı Hünerverân, Abdurrahim'in sanatını över ve Mîr Azd-ı Buharî, Sultan Ali Harezmi ve Esedullah-ı Kirmânî adlı hattatların yetişmesinde rolü olduğunu bildirir.

Tebriz'de Akkoyunlu Uzun Hasan ile Horasan'da Hüseyin Baykara'nın hizmetinde çalışmış bulunan Sultan Ali Kayîni'den (ö.914/1508) sonra bu üslûbun gerilediğini görüyoruz.

“Bu üslûbta harflerde keskinlik hakim olduğu gibi dikey harflerin boylarında uzunluk ve yuvarlak harflerde de biraz genişlik göze çarpar.”

“İkinci yani Ca'fer-i Tebrizî üslûbuna gelince; bu üslûp, Tebrizli Mîr Ali'nin bıraktığı yoldan Ca'fer eliyle ileriye götürüldü.” Timur'un oğlu Baysungur tarafından himaye edilmiş bu yüzden ona Baysungur'a nisbetle Cafer-i Baysunguri de denilmiştir. 40 yıl süreyle hat sanatıyla uğraşmış ve

talebe yetiştirmiştir. Cafer-i Tebrizî'nin en meşhur talebesi Ezher-i Tebrizî'dir.

“Ezher-i Tebrizî (ö.880/1475) bu yazıya istikamet verenlerin üçüncüsü sayılır. (Birincisi Mîr Ali, ikincisi Ca'fer-i Tebrizî'dir.) Her bir hattat kendinden öncekini aşarak Nesta'lık'i güzelleştirmeye gayret etmiştir.” Ezher-i Tebrizî'nin yetiştirmiş olduğu talebelere gelince; Sultan Ali Meşhedî ve şeyh Bayezid Pürani. Bunlar arasında Nesta'lıki en güzel şekilde yazan kişi Sultan Ali Meşhedî'dir.

İkinci üslûbun özelliklerine gelince, şunları söyleyebiliriz: “Bu üslûbta harflerin boyları ve genişlikleri normal uzunluktadır, harfler ve kelimelerin ölçüsünde mutedil bir yol tutulmuştur.”⁽²¹⁾

“Abdurrahman-ı Harizmî ve Cafer-i Tebrizî üslûpları olmak üzere ikiye ayrılan Nesta'lık yazı gelişmesini Cafer-i Tebrizî üslûbuyla sürdürmüştür. Abdurrahman-ı Harizmî üslûbu pek fazla rağbet görmemiş ve daha çok Afganistan ve Pakistan'da kullanılmıştır.

Cafer-i Tebrizî üslûbu birbirinin eksiklerini tamamlayan hattatlarca günden güne güzelleşmiş ve bugünlere kadar gelmiştir.

Günden güne gelişen ve güzelleşen Nesta'lık, Sultan Ali Meşhedî'den yazıyı öğrenmiş olan Sultan Muhammed Nur ve özellikle Türk asıllı Mîr Ali Herevî'nin elinde biraz daha ileri gitti.

Mîr Ali Herevî'nin önde gelen talebeleri ise Mahmud şehabî ve Seyyid Ahmed Meşhedî'dir (ö.986/1578). Daha sonraları şah Mahmud Nişaburî (ö.982/1574?) ve Ali Rıza Abbasî de bu yazıya değişik tatlar

⁽²¹⁾ Alparılan, A. a.g.m., s.504.

kattılar. Nesta'lîk yazı asıl güzelliğine ve kemâline Mîr İmâd Haseni'nin elinde ulaştı.

Nestalik yazıdaki gelişme, Timurlular devrinde başlamış ve Safeviler zamanında zirveye ulaşmıştır.

Nestalik İran'da geliştikten sonra kısa zamanda diğer İslâm ülkelerine yayıldı ve en güzel şekilde İran, Türkiye, Afganistan ve müslüman Hind'te yayıldı, fakat Arap ülkelerinde fazla bir gelişme görülmedi.⁽²²⁾

B. Nesta'lîk Yazının Özellikleri

Türkiye'de Nesta'lîk yazı, çeşitli şekilleriyle ilmiye sınıfının resmî yazısı olarak benimsenmiş, özellikle vakıf dairelerinde, kadılıklarda ve şer'îye sicillerinde kullanılmıştır. Fetvalar daimi surette Nesta'lîkle yazılmıştır. nâme-i hümâyûn defterlerinde kullanılması usûlden olmadığı halde, İran şahlarına gönderilen bazı nâmelerin suretleri de bu yazıyla yazılmıştır.

Nesta'lîk yazıda her harf, belirli ölçü ve kaidelere bağlı olup belirli şekillere sahiptir. Çizgiler yer yer incelip kalınlaşarak harfler oluşturulur. Bu inceden kalına geçişler ve kalından birden incelen hareketler bu yazının en çarpıcı özelliğidir. Yaklaşık olarak altıda biri düz geriye kalanı yuvarlağımsıdır. İncelerek, bükülerek gelen keşideler asılıp duran son derece ölçülü çanaklar, Nesta'lîk yazıda güzelliği tasvir için en güzel ifadelerdir. Dikey harfler sağa doğru meyletmiştir. Harekeler ancak yanlış okuma ihtimali bulunan yerlerde kullanılmıştır.

İ.H. Baltacıoğlu Nesta'lîk'i Sülüs'ten ayıran belli başlı farkları şöyle tespit etmiştir:

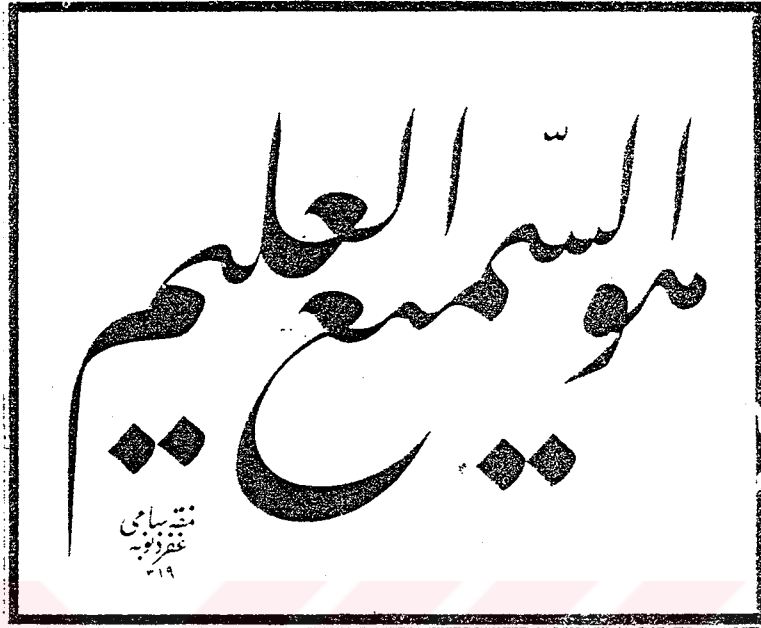
⁽²²⁾ Alparslan A., a.g.m., s.505.

- 1) Nesta'lik'te fe, kaf, nun, vav gibi başlı harflerin zülfeleri düşmüştür.
- 2) Nesta'lik'te fe, kaf, nun, vav gibi başlı harflerin ayrıca ortadaki ayın harfinin gözleri kapanmış, başları ufalmıştır.
- 3) Ye harfinin kancası düşmüştür.
- 4) Be, dal, kef, vav, he harflerinin sonlarındaki kuyruklar düşmüş ya da yalınlaşmıştır.
- 5) He, sin, fe, kef gibi harflerin ilk kısımları büsbütün uzamıştır.
- 6) Sin, kaf, kef, lam gibi harflerin çanakları büyümüş, satırdan aşağı sarkmıştır.⁽²³⁾

Nesta'likin meşk kalemle yazılan şekline başka Celî Nesta'lik, Gubârî Nesta'lik Şikeste Nesta'lik adı verilen Nesta'lik Kırmızı gibi çeşitleri vardır.

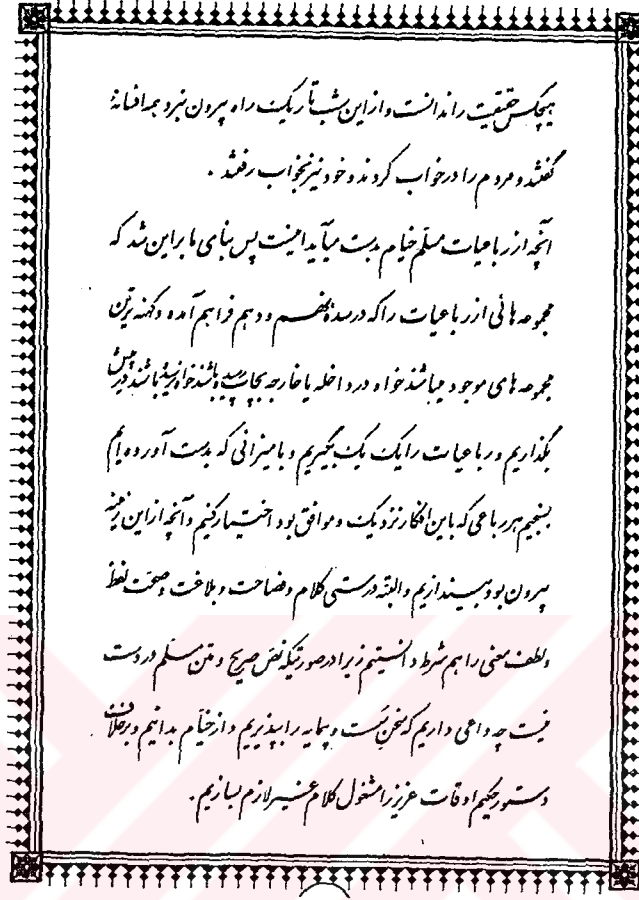
Nesta'likin iri yazılan şekline Celî Nesta'lik adı verilir. Ölçülerde ufak tefek farklılıklar vardır. Özellik olarak Nesta'likten farklı değildir. Camii veya evleri süsleyen levhalarla, medrese, kütüphane çeşme, abîde ve türbe kitâbeleriyle mezartaşlarının yazımında kullanılmıştır. Celî Nesta'likin sanat açısından kayda değer örneklerine 18. yüzyılın başlarında rastlıyoruz. Kamış kalemle yazılan Nestâ'lik ve Celî Nesta'likte Türkler İranlılardan ileridirler.

⁽²³⁾ Baltacıoğlu, İ. H., a.g.e., s.56.

Resim 2: Celi Nasta'lik Örneği

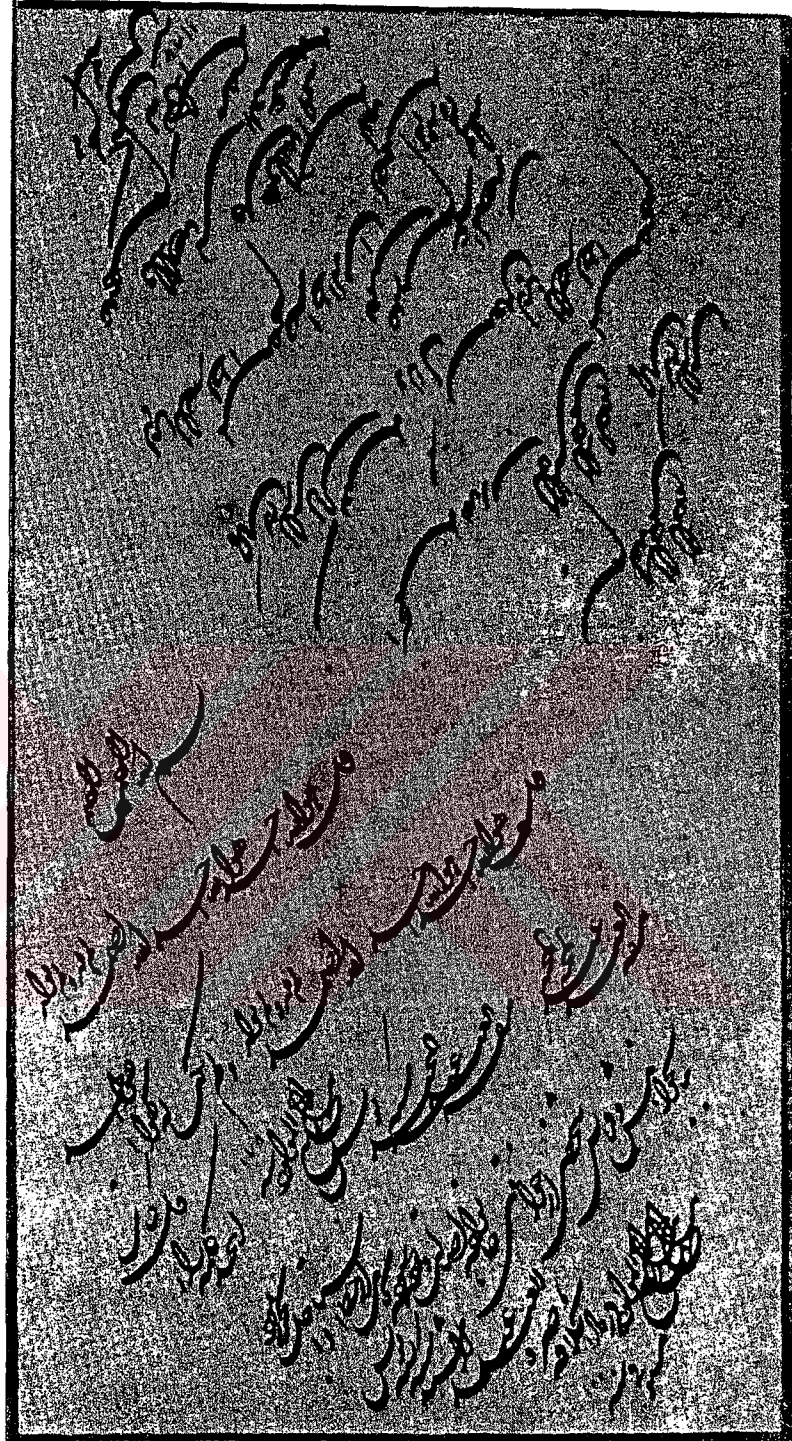
Nesta'likin ince uçlu kalemle yazılan, son derece küçültülmüş şekline Nesta'lik Gubârîsi denir. Ayrıca buna Hafî ve Hurde Nesta'lik de denir. Bu yazıda İranlılar çok ileri gitmişlerdir.

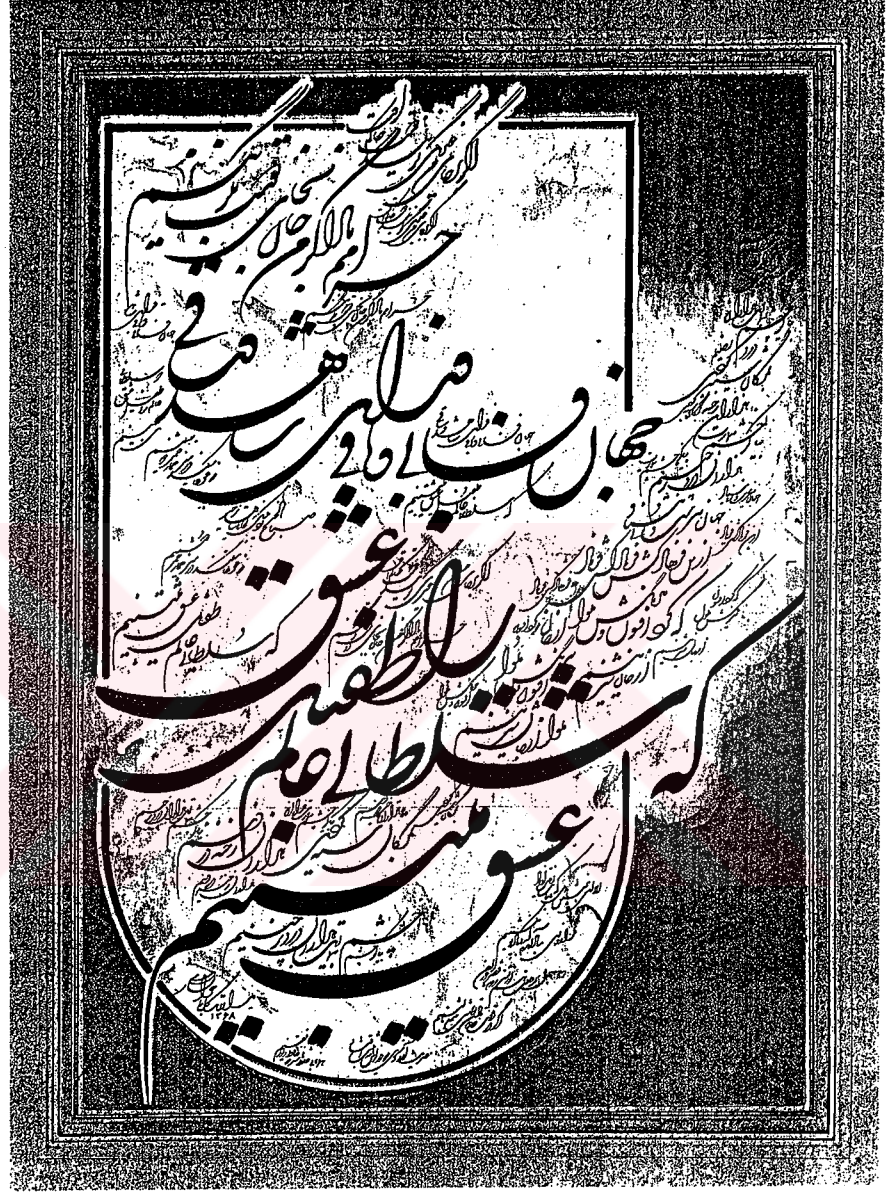
Resim 3: Hurde Nasta'lik Örneği

Nesta'likün kaidelerinin kırılarak yazılan şekline Şikeste Nesta'lik veya sadece Şikeste adı verilmektedir. Halen İran'da resmi ve gayri resmî pekçok alanda kullanılmaktadır. Osmanlılarda ise bu yazı çeşidi nadiren kullanılmış, yalnız oldukça sade bir şekilde Şeyhülislâmlık Dairesi'nde Cumhuriyet dönemine kadar yazılmıştır.⁽²⁴⁾ Bu yazıda da İranlılar çok ileridirler.

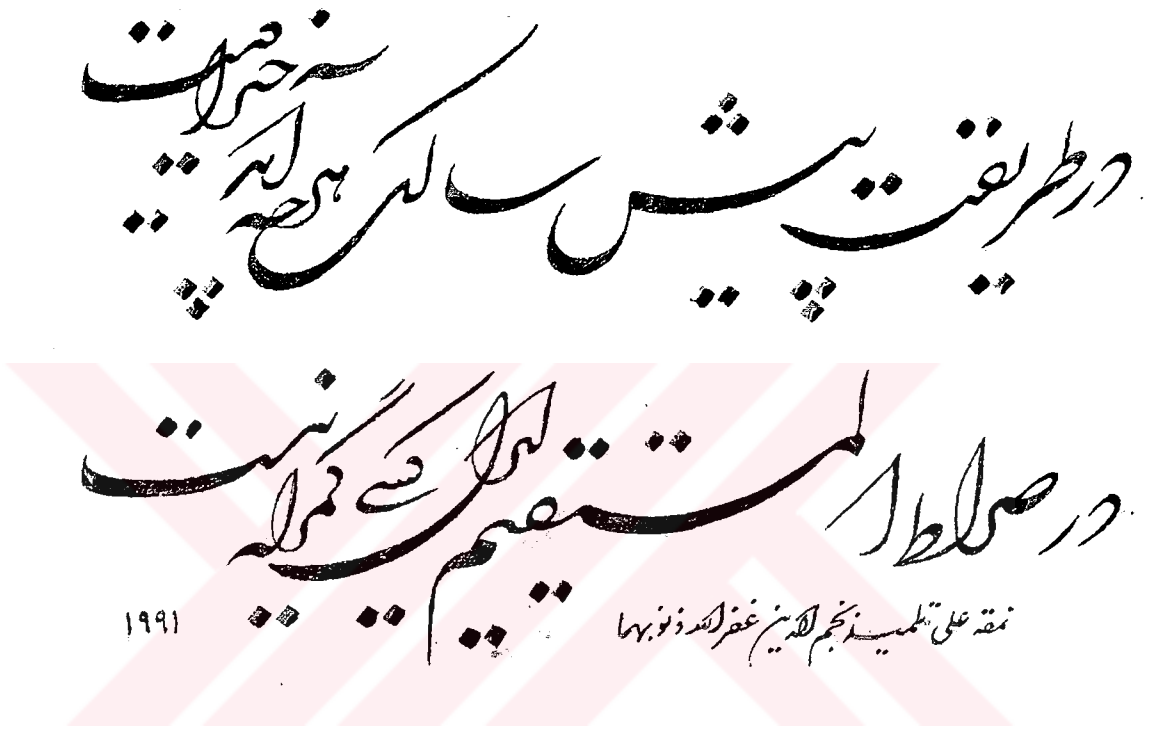
⁽²⁴⁾ Alparslan, A., "İslâm Yazı Sanatı", Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Çağ Yayınları, C.14, İstanbul 1990, s.514.

Resim 4: Şikeste Nasta'lik Örneği. İnan sahasında yazılan 1187/1773 tarihli bu örnekte “Fatiha” ve “İhlâs” sûreleri yazılıdır. Ebdülmecid Talkânî tarafından yazılmıştır.

Resim 5: Şikeste Nesta'fkin farklı düzenlenmiş başka bir örneği. İrani Yedullah Kâbûlî tarafından 1398/1977 yılında yazılmıştır. Yedullah Kâbûlî bugün Şikeste Nesta'fkinen büyük ustadır.

Resim 6: Şikeste Nesta'like Türkiye'den bir örnek. Prof. Dr. Ali Alparslan tarafından 1412/1991 tarihinde yazılan Farsça bir beyit

Bugün, Nesta'lik yazıda satır çizgisinin harflerin neresinden geçeceği bellidir. Satır sonuna rastlayan harf satır çizgisinden 1-1,5 nokta yukarıya yazılır. Harfler arasında 1 nokta mesafe bırakılır ve ince uçlar birbirine yaklaştırılır. Yazılacak satır kalem noktasıyla 10 noktadan oluşur. Satır çizgisi 1/3'ten geçer. 2/3 yukarıda kalır. İki satır arasındaki mesafe 10 nokta ile tespit

edilir. Kef ve mim harfleri satırda bir araya gelmişse satır 11 nokta yapılır. Bu kurallar bazen -yer yokluğundan, sıkışıklık yüzünden- kırılabilir.

Bir sonra gelen kelime, bir önceki kelimenin son hecesi üzerinden yazılmaya başlandığından, diğer altı çeşit yazıya nazaran, aynı yere nesta'lîk'le daha çok şey yazılabilir.⁽²⁵⁾

Nesta'lîk yazı diğer yazılara nazaran çıplak bir yazıdır. Zira harekeler ve tezyînî işaretler bu yazıda yoktur. Yazıda ufak bir kusur göze battığından yazımı en zor yazılardanır.

C. İran Nesta'lîk Ekolü ve Bu Ekolün Büyükleri

Nesta'lîk yazının İran sahasında ortaya çıktığını ve İranlı hattatlar tarafından geliştirildiğini daha önce belirtmiştik. Bu ekolde harflerde bir daralma ve sıkışıklık vardır. Kurallara fazla riayet edilmez, serbestiyet vardır. Bu da sanatkâra kolaylık sağlar. Aynı harfin yazımında az çok farklılıklar görülür.

İran ekolünde her harfin bir örneği varsa da genellikle hattatların buna sadık kalmadıklarını, ancak genel biçime önem verdiklerini bu yüzden de yazılarında değişik görünümlerin meydana çıktığını müşahade etmekteyiz.⁽²⁶⁾

Bu bölümde İran Nesta'lîk yazısında ön plâna çıkmış; eserleriyle bu yazıya istikamet vermiş, katkıda bulunmuş hattatları eserlerinden örnekler de vererek tanıtmak istiyoruz.

⁽²⁵⁾ Aktan, A., "Ta'lîk Yazı", Vakıflar Dergisi, Sayı XXIII, Ankara 1994, s.256.

⁽²⁶⁾ Alparslan, A., "Ünlü Türk Hattatları", Kültür Bak. Yay., Ankara 1992, s.121.

Mîr Ali Tebrizî (Ö.850/1446): Hayatı hakkında bilgiler çok azdır. Kaynaklarda Nesta'lık yazıyı bu zatın icat ettiği hakkında yanlış bir hüküm yer almaktadır. Bu hususta en doğru hükmü, onun Nesta'like açık bir şekilde istikamet verdiğini ve altı çeşit yazıdan ayırarak farklılık kazandırdığını Gelibolulu Ali Menâkıb-ı Hünerverân adlı eserinin 32. sayfasında vermiştir. Nesta'lık'ın XIV. yüzyılın ortalarında teşekkül etmeye başladığı göz önünde bulundurulursa, Ali Tebrizî'nin onu ıslah etmek için bazı kaideler koyduğu ve müstakil bir yazı şeklini kazandırmak hususunda büyük gayretler sarfettiği anlaşılır.

Resim 7: Mîr Ali Tebrizî'nin Nesta'lık yazısı

Ali Tebrizî'nin mevcut eserlerinin incelenmesinden, yazısının pek de güzel olmadığı anlaşılmaktadır. Hattatlar tarafından çanaklı harf olarak nitelenen sin, sad, kaf ve nûn gibi harflerin ölçülerinde ayniyet varsa da bunlar şekil itibariyle daha genişçe ve uzuncadır. Bunun gibi keşide verilmiş diğer harflerin de biraz fazlaca uzun olduğu görülmektedir. Fakat yazılarının genellikle çelimsiz görülmesi devrine göre normal karşılanmalıdır.⁽²⁷⁾

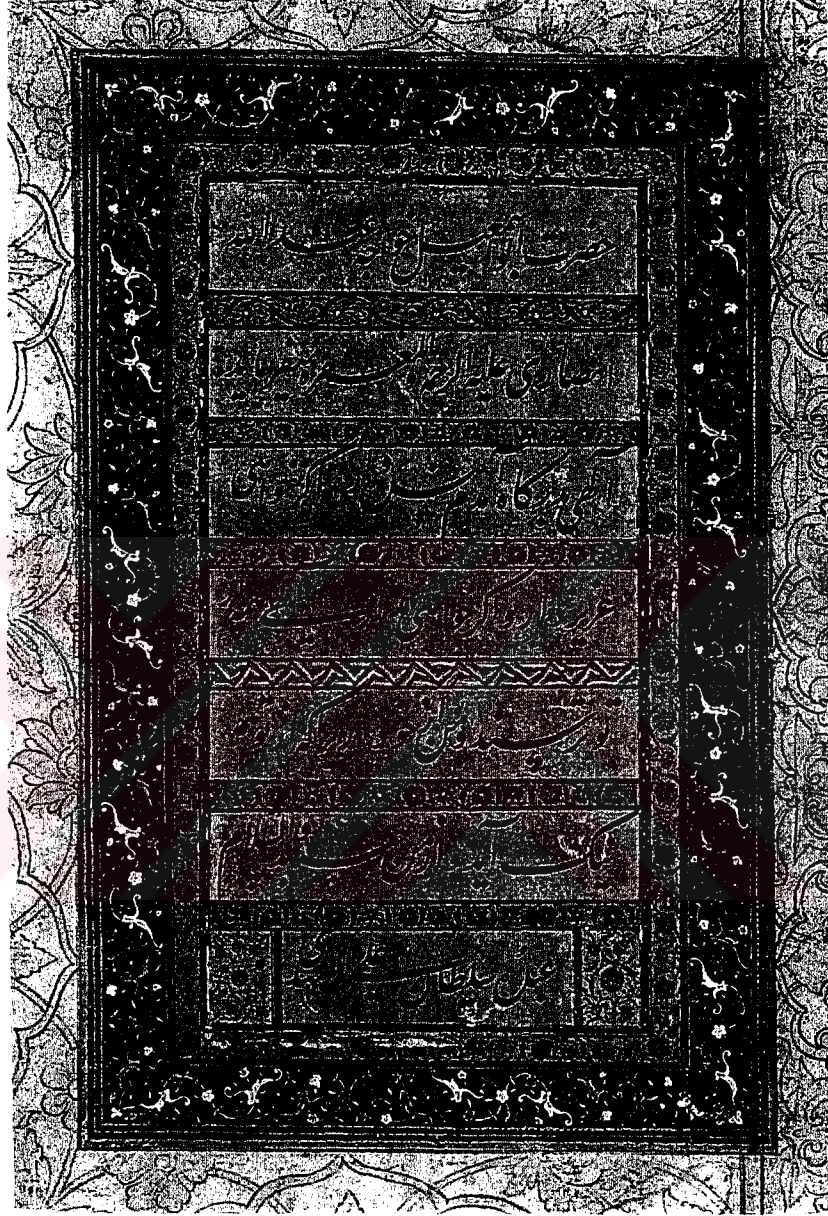
Hacı Mîr Ali Tebrizî, Sultan Ali Tebrizî ve Hacı Emîr Ali Sultan adlarıyla da anılmaktadır. Mîr Ali Tebrizî Nesta'lik hattının kaidelerini koyarak istikamet vermiştir.

Koyduğu kaide ve kurallar kendisinden sonra hattat oğlu Mîr Abdullah ve onun talebesi Mîrza Ca'fer-i Tebrizî-i Baysungur ile onun talebesi Ezher-i Tebrizî tarafından geliştirilmiştir.

Sultan Ali Meşhedî (Ö.926/1520): Sultan Ali Meşhedî, Doğu üslûbunun ilk büyüklerinden ve bu yazıyı güzelleştirmeye çalışanların başında yer alır. Türk sultanı Hüseyin Baykara'nın daveti üzerine Herat'a giden sanatkâr, ona birçok eserler kopya etti. Ayrıca Ali Şîr Nevaî için de eserler yazdı.⁽²⁸⁾

⁽²⁷⁾ Alparslan, A., "Mîr Ali Herevî Maddesi", TDV İslâm Ans., C.2, İstanbul 1988, s.22

⁽²⁸⁾ Alparslan, A., "XVI. Yüzyıl İslâm Dünyasında Türk Hattatlığının Yeri", Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 1988. s.22.

Resim 8: Sultan Ali Meşhedî'nin Tarihsiz Düz Nesta'lik Kıt'ası

Sultan Ali Meşhedî'nin yazılarında harflerin satıra oturuşlarında düzensizlik göze çarpar. Keşidelerin kimi yerde uzun, kimi yerde kısa yapıldığı görülür. Yazılarında bir kalınlık göze çarpar. Çanaklı harflerin bazen dar bazen geniş yapılması, mîm harfinin kuyruklarının uzunlukları dikkat çekicidir. Yazı devrine göre ustaca yazılmıştır. Düz satırlar halindeki levhanın süslemeleri de devrinin özelliklerini aksettirmektedir.

Mîr Ali Herevî (D.881/1476-Ö.951/1544): Mîr Ali Herevî 881/1476'da Herat'ta doğdu. Çoğunlukla Meşhed'te yaşadığı için yanlışlıkla Meşhedî olarak da anılmıştır. Kaynaklarda Türk asıllı olduğu yazılıdır.

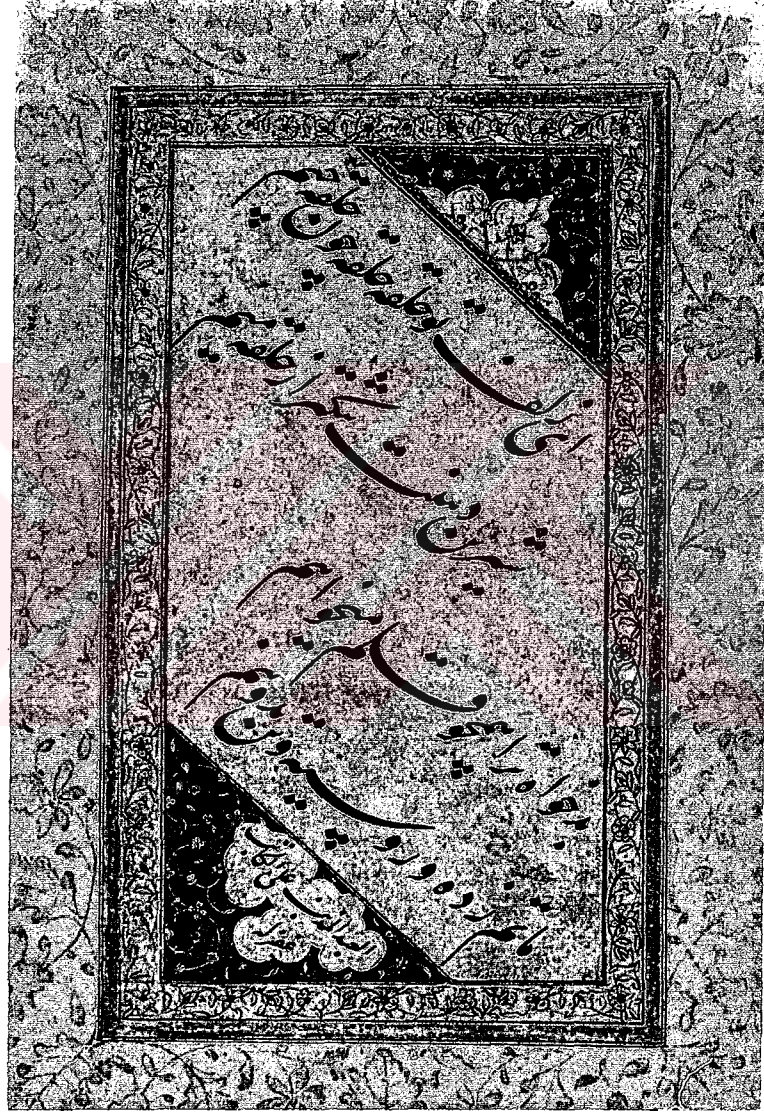
Nesta'likte ustası Zeynüddin Mahmud'tur. Bazı kaynakların onun Sultan Ali Meşhedî'den ders gördüğünü söylemeleri doğru değildir. Mîr Ali Herevî, Sultan Ali Meşhedî'nin takip ettiği klasik yoldan yürümüş, fakat harflerinin olgunluğu, keskinliği ve yazı kaidelerine bağlılığı dolayısıyla onu aşmıştır.

Resim 9: İ.Ü.K. F.Y.1427

Mîr Ali Herevî'nin yazıları tetkik edilirse, Keşideler, serkeşler ve mim harfinin kuyrukları normalden uzundur. Çanaklar arasında farklılıklar vardır. Fe, kaf ve vav başlarında üçgenimsi bir durum vardır. Çanak

derinlikleri fazla olduğundan sarkık bir görünüm mevcuttur. Çanakların dönüş noktası sola yakın olduğu için sarkıklık dikkati çekmektedir.

Resim 10: İ.Ü.K. F.Y.1427

Nesta'lik yazının ortaya çıkışından sonra bu yazıyı güzelliğinin en üst noktasına ulaştıran Mîr İmâd'a (ö.1024/1615) kadar olan devre içinde yetişen

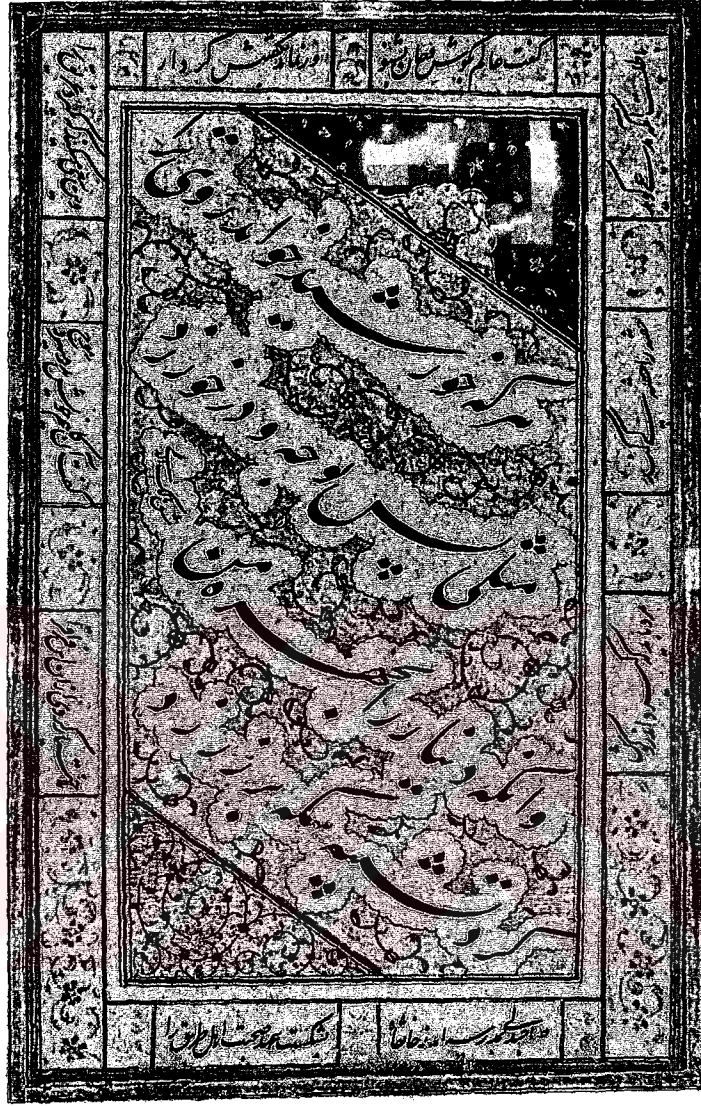
Şah Mahmud Nişâbûrî, Seyyîd Ahmed Meşhedî, Mîr Muiziddin Kaşani ve Baba Şah İsfehani bir dereceye kadar istisna edilirse, hiç kimsenin onun seviyesine ulaşamadığını söylemek mümkündür. Ali Herevî'nin esas ustalığı İnce Nesta'lîkte yani kitâbet yazısındadır. Ali Herevî'nin sanat hayatının en iyi devresi (935/1528/29)'ten ölümüne kadar olan devredir.⁽²⁹⁾

Şeceresi Hz. Hüseyin'e bağlandığı için "Hüseyinî" nisbesiyle de yazmıştır. Eserleri dünya müze ve kütüphanelerine dağılmış olan Mîr Ali'nin talebesi arasında oğlu Mîr Muhammed Bâkır, Hâce Mahmud Şehâbî, Mîr Seyyid Ahmed, Mîr Hüseyin Buhârî ve Mîr Çeleme önde gelenleridir.⁽³⁰⁾

Malik-i Deylemî (d.924/ö.969): İran'da Deylem bölgesinde doğduğu için Deylemî diye anılır. Meşhur İranlı hattat Mîr Ali'nin talebesi, yine meşhur Nesta'lîk üstâdı Mîr İmâd'ın hocasıdır. Taht-ı Cemşid Sarayı'ndaki altın üzerine yazılmış yazılar onundur. Nesta'lîk yanında Aklâm-ı Sitte'de de mâhirdi. Menakıb-ı Hünerverân'da "Mîr Ali Herevî'nin meşklerine bakarak" yazıyı ilerlettiğini yazmaktadır. Yazıda hocaları Rüstem Ali ile Hafız Babacan'dır. Şah Tehmasb zamanında bazı binaların kitâbelerini yazmıştır.

⁽²⁹⁾ Alparslan, A., "Mîr Ali Herevî Maddesi", TDV Ansiklopedisi, C.2, İstanbul 1989, s. 398.

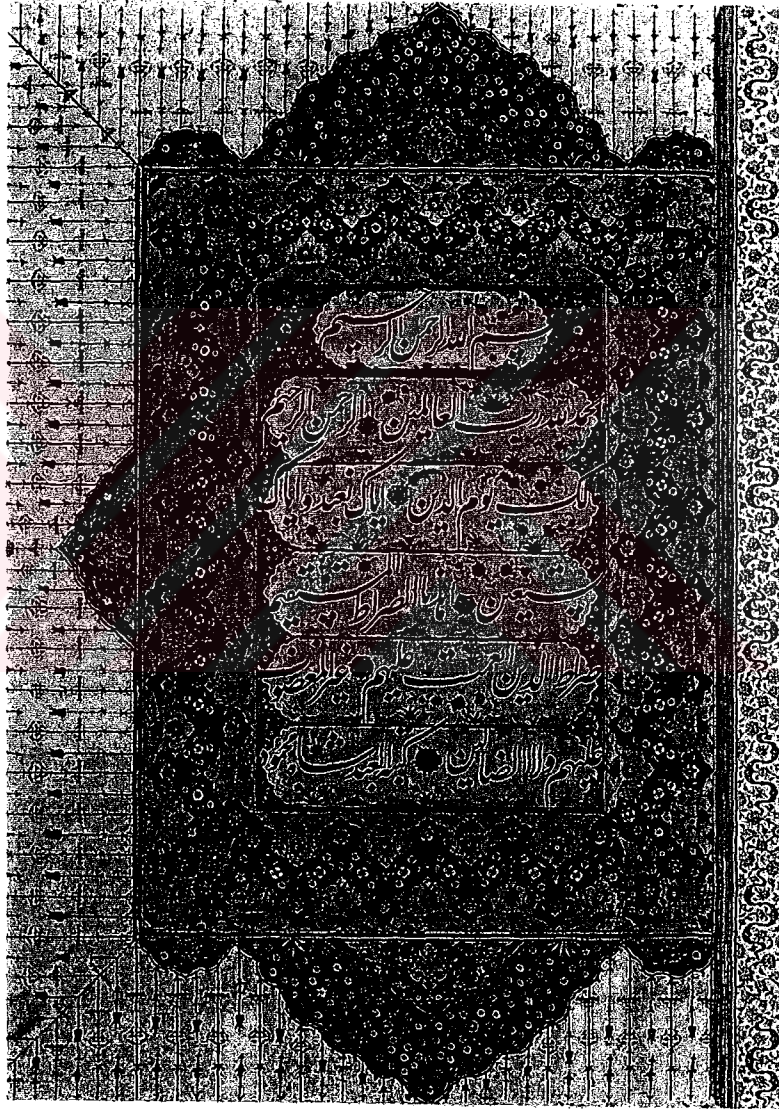
⁽³⁰⁾ Derman, U., "İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı" İrcica Yay., İstanbul, 1992, s.194.

Resim 11: İ.Ü.K. F.Y. 1427

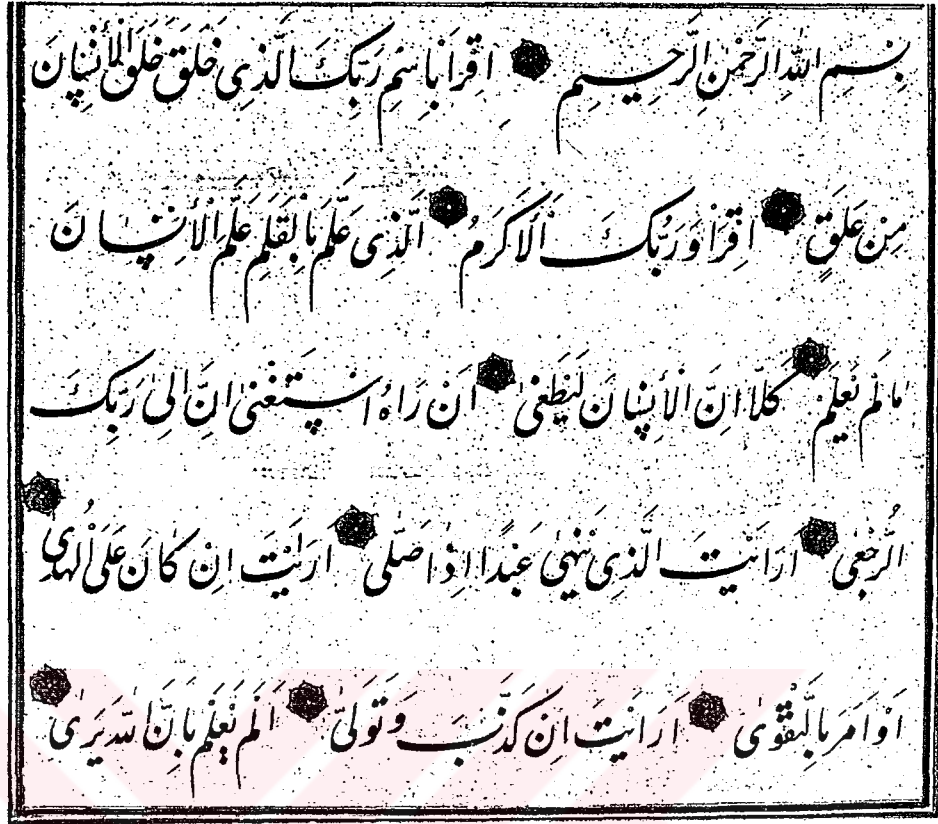
Yazılarında doğu ve batı üslûbunun özelliklerini yansıtmaktadır. Harflerinde kesin ölçüler yoktur. Vav, dal, rı harflerinin uçları küttür. Çanaklar ise bazen dar, bazen geniş ve sarkık vaziyettedir.

Şah Mahmud Nişâburî (Ö.982/1574): Nesta'lik yazıyı önce dayısı Abdî Nişâburî'den sonra da Sultan Ali Meşhedî'den öğrenmiştir. Zerrin kalem diye de bilinir. Bir rivayete göre 88 yaşındayken ölünce, hocası Sultan Ali Meşhedî'nin kabri yanına defnedilmiştir.⁽³¹⁾

Resim 12: İ.Ü.K. F.Y. 1426

⁽³¹⁾ Derman U., "İslâm Kültür Mirasında Hat Sanatı", İrcica Yay., İstanbul, 1992, s.196.

Resim 13: T.S.M.K.-H.S.25

Çanaklı harfleri darca ve sarkık, keşideler ise normalden uzuncadır. Dikey harflerdeki diklik yer yer 90°'ye varmaktadır. Serkeşleri oldukça uzundur. Mim kuyruklarında da uzunluklar ve eğimler göze çarpmaktadır. Şah Mahmud Nişâburî, Nesta'lik hatla yazdığı bu Kur'an-ı Kerim'de yanlış okumaya meydan vermemek için, bu yazıda kullanılmayan hareke işaretlerini de kullanmıştır.

Şah Mahmud'un Nesta'lik kıt'aları ve Hurde Nesta'likle yazdığı kitaplar zikre şayandır. Şah Tehmasb devrinde yaşayan hattatın harflerinde biraz kalınlık sezilmektedir. Hakikatte yazısı Sultan Ali Meşhedî ile Mîr Ali Herevî arasındadır ve tatlı bir görünüşe sahiptir.

Ali Rıza-yi Abbasî (Ö.1048/1638): Ali Rıza Aklâm-ı Sittede İran'ın en kuvvetli hattatı sayılır. Celî Sülüs ve Sülüs'le yazılmış eserlerinde harflerin

anatomi, fiziolojisi, ölçüleri ve satıra oturuşları tekâmül etmiş yazı kaidelerine tamamen uygundur. Nesta'lik'te ise evvelki üstaplardan Mâlık-i Deylemî ile Mîr Ali Herevî'nin yolunda yürümüş ve bu yazıyı Mîr İmâd'a yakın bir derecede yazmıştır.⁽³²⁾

Resim 14: İ.Ü.K. İbnülemin Kol.

⁽³²⁾ Alparslan, A., "Ali Rıza-yi Abbâsî Maddesi", TDV İslâm Ansiklopedisi, C.2, s.438.

Resim 15: İ.Ü.K. İbnülemin Kol.

Nesta'lik yazıda hocası Muhammed Hüseyin Tebrizî'dir. Eserlerinde Ali Rıza-yi Tebrizî, Ali Rıza, Ali Rıza-yi Abbasî, Ali Rıza el-Abbâsî imzalarını kullanmıştır. Abbasî'nin en meşhur talebeleri oğlu Bediüzzaman ile Mahmud Kâtib ve Ni'metullah Meşhedî'dir.

Mîr İmâd Haseni-i Seyfî (D.961/1554?-Ö.1024/1615): “Safevî devletinin kütüphane müdürlüklerinde ve yüksek idarî işlerinde vazife almış bulunan Kazvînli Seyfî ailesine mensup olarak tahminen 961/1554’te Kazvîn’de doğan İmâdü’l-Mülk’ün babası İbrahim el-Hasenî’dir. Şah’ın sarayına mensup olan o devrin büyüklerinden İmâdü’l-Mülk ile dostluğundan dolayı “İmâdeddin” lâkabını ve “İmâdî” mahlasını almıştır.

Tebriz’e giderek Molla Muhammed Hüseyin-i Tebrizî’den Nesta’lîk hattını meşk etti. İran dışında ve içindeki bazı seyahatlerinden (Hindistan, Herat, Horasan, Şam...) sonra 1008/1599’da İsfahan’a yerleşti; Şah Abbas’ın sarayına girdi, yazdığı eserlerin yanı sıra talebeler yetiştirdi. Bunlar arasında oğlu Mîr İbrahim, kızı Gevherşâd ve yeğeni Abdürreşîd’den başka, halifesi Derviş Abdî ve Nureddin Muhammed sayılabilir.”⁽³³⁾

“Şah Abbas’ın hizmetine giren hattat, büyük lütûflara mazhar oldu. Kendisine gösterilen bu alâka ve İslâm dünyasının her köşesine yayılan şöhreti şahın yakınları ve hatta sarayın diğer meşhur bir hattatı olan Ali Rıza-yi Abbâsî tarafından kıskanıldı. Sünnî mezhebine mensup olduğu iddiası, aleyhindeki dedikoduları şiddetlendirdiği gibi Şah’ın da düşmanlığını celp etti ve sonunda 1024/1615’te öldürüldü. Ölümü İran, Anadolu ve Hindistan’da büyük üzüntü yarattı. Hatta onun hatırasını taziz maksadıyla dinî bir tören tertip eden Hind imparatoru Cihangir’in “eğer İmâd’ı bana verselerdi ağırlığına cevher verirdim” dediği rivayet edilir.”⁽³⁴⁾

“İmâd’ın ilk yazıları Baba-Şâh’ın üslûbunu andırır.”⁽³⁵⁾ Daha sonra, kendisinden bir asır evvel bu yazıyı en güzel şekline getiren Mîr Ali Herevî’nin eserlerine bakarak, önce onun üslûbunu taklit etmiş; bilahare

⁽³³⁾ Derman U., “İslâm Kültür Mirasında Hat Sanatı”, İrcica Yay., İstanbul 1992, s.198.

⁽³⁴⁾ Alparslan A., “Ünlü Türk Hattatları”, Kültür Bak., Yay., Ankara 1992, s.23.

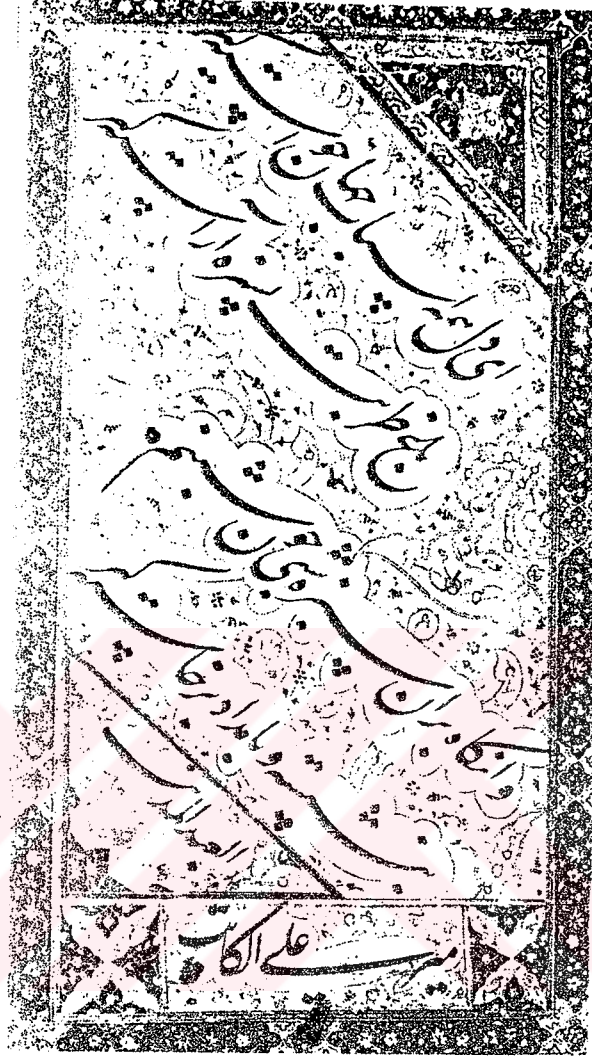
⁽³⁵⁾ Rado, Ş., “Türk Hattatları”, s.88.

sonra şahsî kabiliyet ve zevkinin yardımıyla, buradan kendi şîvesine erişmiştir.⁽³⁶⁾

Resim 16: İ.Ü.K. F.Y. 1427

⁽³⁶⁾ Derman, U., "İranlı Ta'lik Üstadı Mîr İmâd ül-Haseni", Güneş Mecmuası, İran-Türk Dostluk Cemiyeti Yayın Organı, Ekim 1972, s.17.

Resim 17: Mir Ali Herevî'nin mail Nesta'lik kıt'ası

“İmâd Nesta'liklerinin anatomik özelliği şekillerin biraz genişliğinden ileri gelir. Aynı satırlar Mîr Ali'de daha kısa İmâd'da daha uzundur. İşte bu genişlik İmâd yazısını Mîr Ali yazısından ayıran en büyük özelliktir. Yalnız bu ayrılıkla İmâd Nesta'lik'lerinin klâsiklik sınırları dışında çıktığı

sanılmamalı, o, henüz Mîr Ali'nin açtığı klâsiklik alanının sınırları içinde bulunmaktadır.”⁽³⁷⁾

Resim 18: İ.Ü.K. F.Y. 1428

Bir önceki sayfada gördüğümüz Mir Ali Herevî ile İmad'ın yazılarını inceleyecek olursak; İmad'ın yazıya nasıl müdahalelerde bulunduğunu görebiliriz. İmad'ın yazısı, Mir Ali Herevî'nin yazısına göre daha estetikdir.

⁽³⁷⁾ Baltacıoğlu, İ.H., “Türklerde Yazı Sanatı”, Kültür Bak., Yay., Ankara 1993, s.58.

İmad keşideleri daha kısa yapmıştır. Harfler arasındaki münasebetler, İmad'ın yazısında daha iyi yakalanmıştır.

Resim 19: İ.Ü.K. F.Y. 1428

İmâd'ın 1018/1609 ve 1019/1610 senelerindeki yazıları fevkalade güzeldir. Burada İmâd'ın 1019/1610 tarihli yazısında akıcılık ve denge unsurlarını görüyoruz. Kıt'ada İmâd'ın kullandığı eğimi ve bu eğimlerin

paralel şekilde tekrarlanması yazıya akıcılık katarken, çanaklı harflerin yerleştirilişi arasındaki mesafelerin iyi ayarlanması yazıdaki dengenin kurulmasına yardımcı olmaktadır.

Resim 20: İ.Ü.K. F.Y. 1428

İmâd satır nizamına kendinden önceki hattatlara göre daha fazla önem vermiştir. Çanaklı harflerin dönüş noktaları çanağın orta noktasına daha

yakındır. Çanaklı harflerin genişlikleri birbirine daha yakın bir görüntü arz etmektedir. Vav, dal, rı gibi harflerin uçlarındaki kütlük daha azdır. Serkeşler yine uzun ve düzcedir.

Resim 21: Mîr İmâd'ın öldürüldüğü yıl olan 1024/1615 tarihinde yazdığı mail Nasta'lik kıt'a. İ.Ü.K. F.Y. 1428

İmâd'ın hayatının belki de son günlerinde yazmış olduğu bu kıt'a O'nun Nesta'lik yazıya yaptığı müdahale ve katkıları gösteren yazılarından biridir.

D. Türk Nesta'lik Ekolü ve Bu Ekolün Büyükleri

Fatih İstanbul'u fethettikten sonra alim ve sanatkârlara bütün kapıları açmış; İstanbul'u imparatorluğun başkenti yaparken yeni sanat merkezini de İstanbul'a taşımış oluyordu. Fatih devrinde tanınmış hattatların çoğu Azerbaycan ve İsfahan'dan gelip İstanbul'a yerleşmişlerdir. Sâbir, Hamidî ve Gıyâs el-Mücellid bunlardan birkaçıdır.⁽³⁸⁾

İran'da İmâd'ın şöhretinin yayılmaya ve yazılarının elden ele dolaşmaya başlaması, Nesta'lik'in Anadolu'da çehresini değiştirdi. İmâd'ın yazılarını ele geçiren sanatkârlar onun yazılarına bakarak kendi yazılarına istikamet vermeye başladılar.⁽³⁹⁾

İmâd'ın üslûbu Türk topraklarına İmâd'ın talebelerinden olan Buharalı Derviş Abdî vasıtasıyla gelmiştir. Derviş Abdî "Seyyid Abdullah" 1057/1647'de öldüğüne göre ortalama olarak 1060/1650 yılını, İmâd tesirindeki Türk Nesta'lik'inin başlangıç tarihi olarak kabul ediyoruz.⁽⁴⁰⁾

Daha sonra Tophaneli Mahmud, ve onun akrabasından Siyâhî Ahmed Efendi ile mahallîleşti. Bu şekilde yayılmaya başlayan İran üslûbu, Abdülbâki Arif, Durmuşzâde Ahmed, ve Dedezâde'den sonra Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi ile tanınmış hekim Kâtipzâde Mehmed Refî ve nihayet Allah'ın

⁽³⁸⁾ Alparlan, A., "İslâm Yazı Sanatı", Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Çağ Yay., c.14, s.507.

⁽³⁹⁾ Alparlan, A., a.g.m., s.507

⁽⁴⁰⁾ Alparlan, A., a.g.m., s.508.

kudretine bir nişane olarak yetişen anadan doğma çolak ve solak olan ve herhalde bu yüzden bazı hattatların kendisine yazı dersi vermek istemedikleri Yesârî Mehmed Es'ad elinde kemâle ulaştı.

Derviş Abdî ile Anadolu topraklarında boy göstermeye başlayan zarif ve lâtif çizgiler manzumesi Nesta'lîk, Türk hattatlarının alâka ve dikkatlerini çekmiş ve Anadolu'da bu yazıyla uğraşan hattatların sayısı hızla artmıştır. Bu hattatların ileri gelenlerini tarih sırasıyla ele alarak yazılarından örnekler vermek istiyoruz:

Derviş Abdî (ö.1057/1647): Asıl adı Abdullah'tır. Buharalı'dır. Hat sanatını İranlılar'ın meşhur hattatı Mîr İmâd'tan öğrenerek İstanbul'a gelmiştir. Daha sonra hocasını ziyaret etmek için İsfahan'a giden Derviş Abdî hocasının şehid edildiğini öğrenir. Mîr İmâd (1027/1618)'de şehit edildiğinde Derviş Abdî'ye verilmek üzere bir yazı altlığı (zir-i meşk) bırakır. Derviş Abdî altlığın fazla kalın oluşundan şüphelenip açtığı anda, altlığın içine gizlenmiş hocasının 10 adet Nesta'lîk kıtasıyla karşılaşır. Bu kıt'aları alarak İstanbul'a döner. Böylece İran Nesta'lîk örnekleri Türk hattatlarının eline geçer. Türk hattatlar Nesta'lîki yakından inceleme şansına kavuşurlar.

Nesta'lîk hattını Türkiye'ye bu zat getirmiştir. Yetiştirdiği talebeler ise şunlardır: Tophaneli Mahmud Nuri, Cevrî, Ahmed Tıfî, Şeyhülİslâm Sun'izâde Seyyid Mehmed Emin, Şeyhülİslâm Tulumcuzâde Abdurrahman. Eserlerinin bir kısmı Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ndedir.

Derviş Abdî'nin yazıları İran Nesta'lîk ekolünün özelliklerini taşıması açısından önemlidir. Zira yazıları dikkatle tetkik edildiğinde, İran ekolünün en bariz özelliklerinden olan torbalanmış ve yer yer geniş ve dar çanaklar görülecektir. Te harfindeki düzlük, sin dişleri arasındaki farklar, elif harfinin uzunca yapılması dikkatimizi çeken diğer noktalardır (Resim 22).

Resim 22: Derviş Abdî'nin mail Nasta'lik bir kıt'ası

Tophaneli Mahmud (D.?./Ö.1080/1669): Derviş Abdî'nin öğrencilerindendir. Zamanının en iyi hattatlarındandı. (1080/1669) tarihinde vefat etmiştir.

Araştırmalarımızda yazısına rastlamadık. Bu yüzden yazı sanatındaki mahareti hakkında fikir sahibi olamadık.

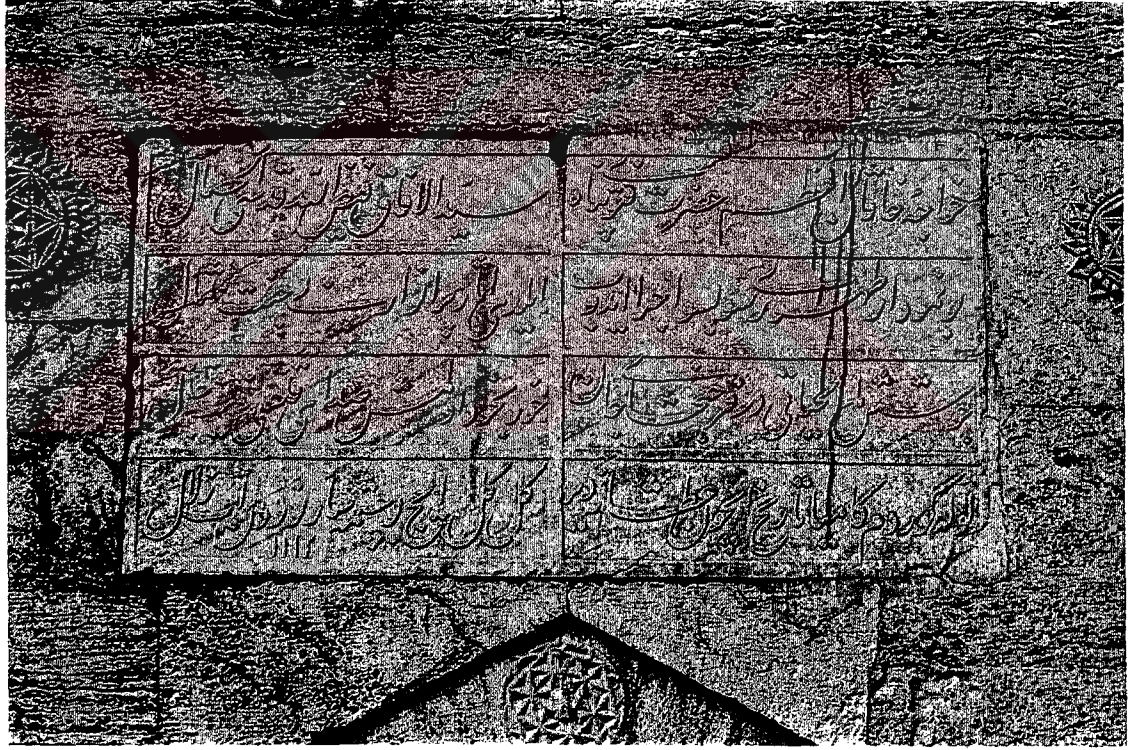
Siyâhî Ahmed Efendi (ö.1099/1687): Nestalik'i akrabası ve hocası Tophaneli Mahmud'tan öğrenen Siyâhî Ahmed Efendi yazısının güzelliğinden dolayı devrinin İmâd'ı sayılırdı. Siyahi Ahmed Efendi çok talebe yetiştirmiştir. Eserleri müze ve kütüphanelerde bulunan Siyâhî Ahmed Efendi İran Nasta'lik ekolünde eserler vermiştir. 1099/1687'de vefat etmiştir.

Resim 23: Siyahî Ahmed Efendi'nin 1097/1685 tarihli mail Nesta'lik kit'ası

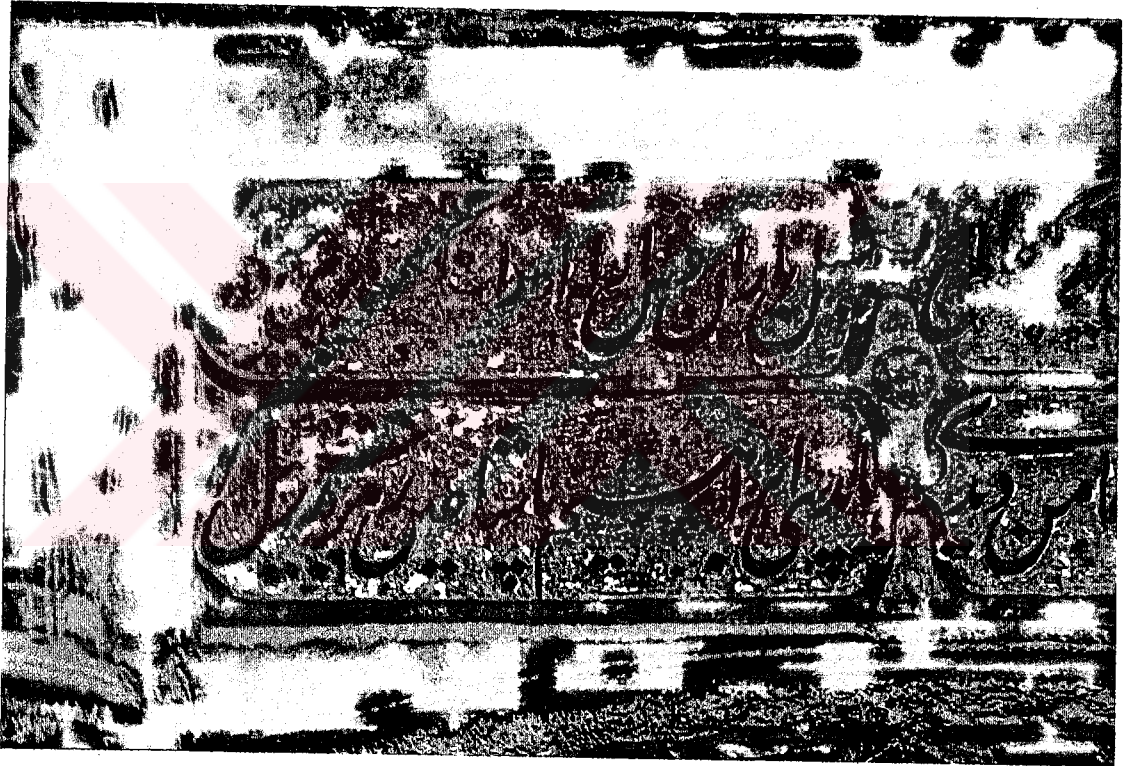
Durmuşzâde Ahmet Efendi (1076/1665-1129/1716): Siyâhî Ahmed Efendi'nin en meşhur talebesi olan Durmuşzâde Ahmed İstanbullu'dur. Nesta'lîk yazıyı hocasından öğrendikten sonra Abdülbaki Arif Efendi ve Kırımî Camii İmamı Ahmed Efendi'yle hat müzakereleri yaparak sanatını ilerletmiştir. Çok talebe yetiştirmiş ve 1129/1716'da ölmüştür. Nesta'lîk yazıda o da İran ekolünü takip etmiştir.

Resim 24: Fatih Şeyhülislâm Feyzullah Efendi Medresesi Çeşmesi'nin kitabesi

1112/1700 tarihli Celi Nesta'lîk kitabe sayesinde bu devrede yazının durumu hakkında bilgi sahibi oluyoruz. Türk hattatlarının Nesta'lîk hattını

sayfalar arasından çıkararak, mimarî eserlerde başarılı bir şekilde kullandıklarına örnek teşkil etmesi açısından önemlidir. Yazıda İran Nesta'lık ekolünü hatırlatan taraflar mevcuttur -çanaklı harfler, vav, dal, ra harfleri gibi-.

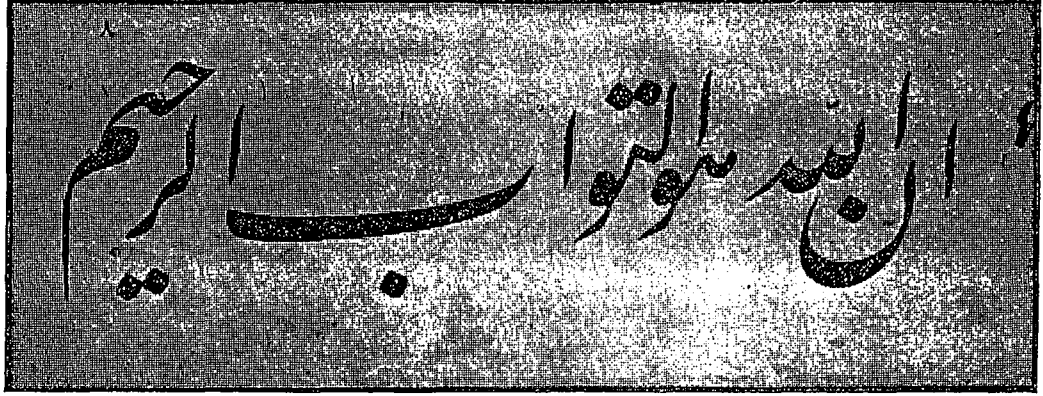
Resim 25: Kaptan İbrahim Paşa Sebili'nin tarih kitabesi

Durmuşzâde Ahmed'in Kaptan İbrahim Paşa sebilinin (1120/1708) tarih kitabesindeki Celi Nasta'liklerinde çanakların büyüklü-küçüklü yapıldıklarını görüyoruz. Ancak bu yazılarda dikkatimizi çeken husus, dikey harflerin İran ekolündeki eğiminden farklı olarak biraz daha dikçe

yapılmasıdır. Harflerin satıra oturuşlarında nizamsızlık vardır. Harflerdeki tıkızlık İran ekolünü hatıra getirmektedir. Harfler sanki bu paftalara sıkıştırılmış gibidir. Yazı, İran ekolünde olduğu gibi üst-üste bindirmeler ve sıkışık şekilde dizilen harflerden oluşmaktadır.

Durmuşzâde Ahmed'in İstanbul'da bulunan Celî Nesta'lık eserleri şunlardır: Eski Darphane'deki okul ve sebil ile Çorlulu Ali Paşa'nın Beyazıt'ta yaptırdığı darülhadis ile tekkenin ve Hırkaîşerif'teki yapılar ile Tersane'deki camiin, Beyazıt'ta Kaptan İbrahim Paşa Camii önündeki sebilin, Fatih'te Şeyhülislam Feyzullah Efendi Medresesi'nin (bugün Millet Kütüphanesi) ve Çeşmesi'nin, Üsküdar'da Valide Camii'nin (Yeni Cami) yazıları.

Kâtipzâde Mehmed Refî (D.1093/1682-Ö.1183/1769): 1682'de İstanbul'da doğdu. Nesta'lık yazıyı Kazasker Abdülbâkî Arif Efendi'den öğrendikten sonra Durmuşzâde Ahmed Efendi ile bu yazı hakkında görüşmelerde bulunmuştur. Mehmed Refî Nesta'lık yazı üzerinde çok çalışmış ve Sülüs-Nesih'ten icâzetnâme aldığı Mehmed Rasim'e Nesta'lık icazet verecek seviyeye ulaşmıştır. Nesta'lık yazıda gerçekten "İmâd-ı Rûm" lâkabına layık olmuştur. Yazıları dikkatle incelenirse ileride kurulacak Nesta'lık ekolünün ilk işaretleri sezilir.

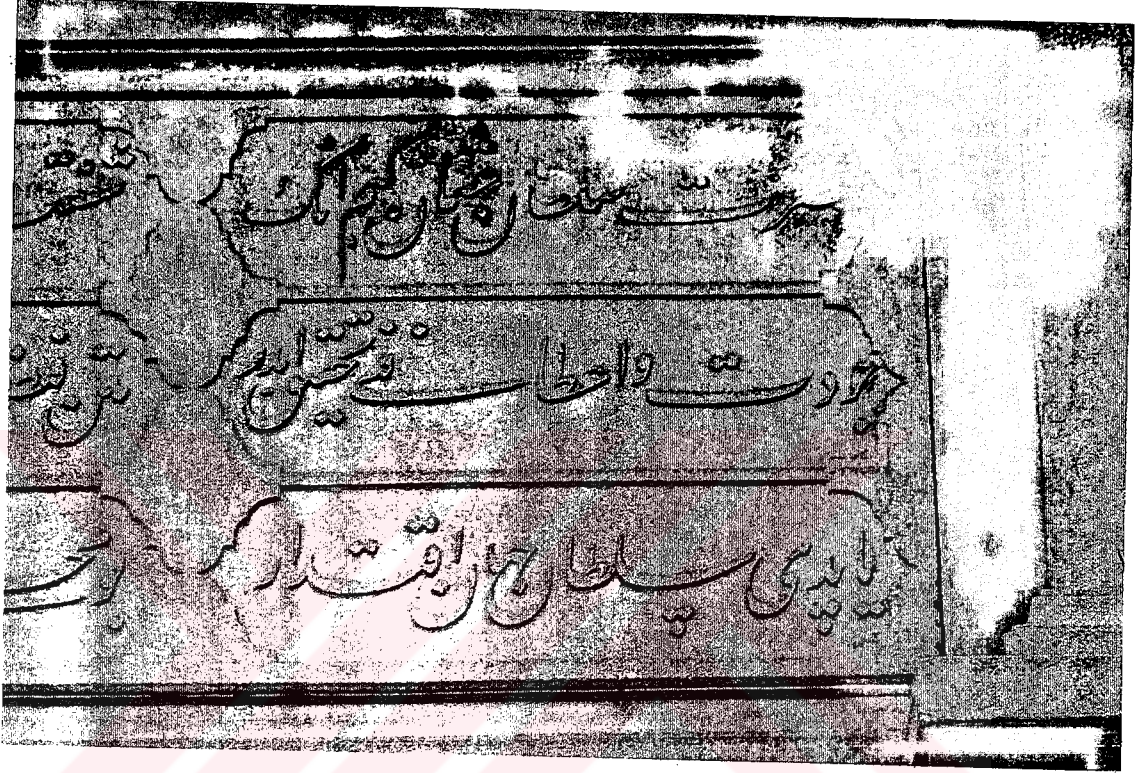
Resim 28: Kâtipzâde Mehmed Refî'nin Nesta'lik bir yazısı

Yazılarında İran Nesta'lik ekolünün özelliklerinden olan tokluk ve kütlük vardır. Çanaklar yine İran tavrıyla yazılmıştır. Dikey harflerin boyları normalden kısadır. Satır nizamı gözetilmemiştir. “Hekimbaşı’da ince kısımlarla kalın kısımlar arasındaki ayrılık azalmakta, bundan dolayı yazı toklaşmakta, sülüs’e çalar gibi olmaktadır. Kâtipzâde’nin Nesta’liklerinde incelik-kalınlık düzeni İmâd’ta olduğundan başkacadır.”⁽⁴¹⁾

Aynı zamanda şair de olan Kâtipzâde çok talebe yetiştirmiştir. 1183/1769 senesinde vefat etmiştir.

Tespit edebildiğimiz Celî Nesta’lik örneklerine Nuruosmaniye Camii’nin medrese kitabesi, Amcazâde Medresesi ön cephesinde Şeyhülislâm Seyid Mustafa Efendi’nin yaptırdığı 1152/1739 tarihli çeşme kitabesinde, Eyüp’te Şeyhülislâm Mustafa Efendi Tekkesi kitabesinde, Eyüp Baba Haydar’da Şeyhülislâm Mehmed Efendi Medresesi’nde şadırvan kapısı ve çeşme kitabelerinde, Zeyrek’te Mehmed Emin Tokadî’nin mezartaşı

⁽⁴¹⁾ Baltacıoğlu, İ.H., “Türklerde Yazı Sanatı”, Kültür Bak., Yay., Ankara 1993, s.60.

**Resim 27: Kâtipzâde Mehmed Refî'nin Nuruosmaniye Medresesi üzerinde
1166/1752 tarihli kitabesinden detay**

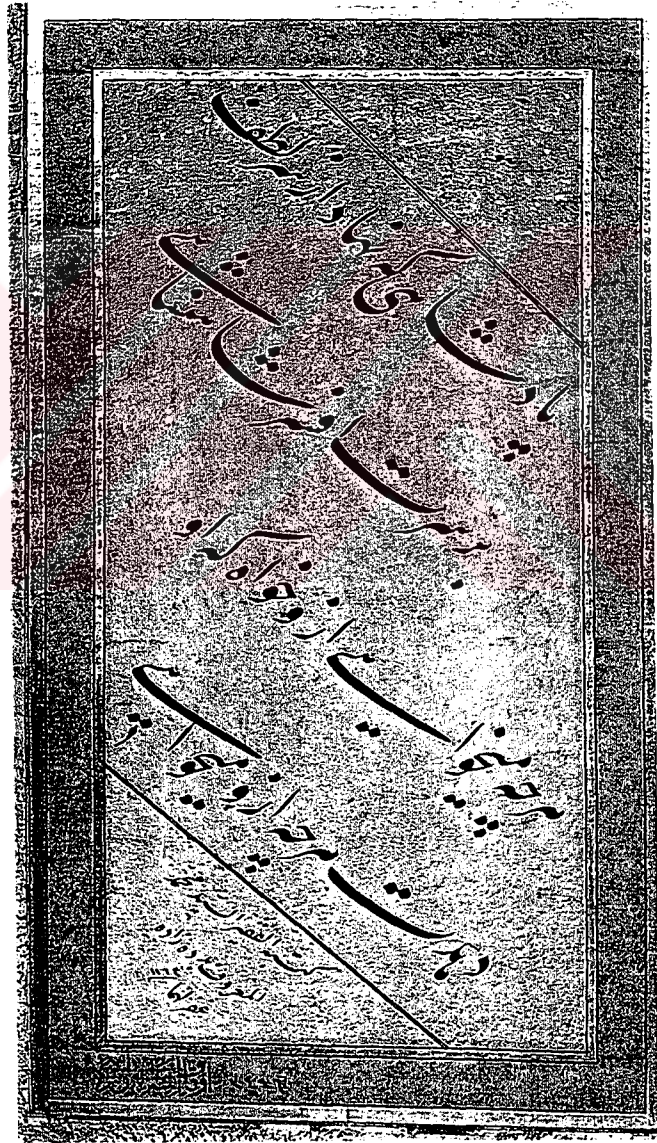
Başarılı hekimliğinin yanında devrinin usta hattatlarından sayılan Kâtipzâde Mehmed Refî'nin celî yazılarına İstanbul'daki mimari eserlerde rastlamak mümkündür. Bir önceki resim ile İmâd'ın yazmış olduğu İ.Ü.K. F.Y. 1427'deki yazısı (Resim 28) mukayese edilirse kâğıt kalemle yazdığı yazılarında İmâd seviyesinde yazdığı görülecektir. Ancak celî yazıda henüz eksik bazı noktalar mevcuttur. Bu resimde Nuruosmaniye Medresesi üzerindeki kitabede bu durum görülmektedir. Keşidelerdeki büyüklü-küçüklü durum, çanakların farklı yapılması, elif harfinin tıkız olması gibi.

Resim 26: Kâtipzâde Mehmed Refî'nin 1132/1720 tarihli mail kıt'ası

kitabesinde, Kasımpaşa Camii avlusunda Sadrazam Ali Paşa biraderi Feyzi Bey'in çeşme kitabesinde rastlamak mümkündür.

Dedezâde Seyyid Mehmed Said (ö.1173/1759): Nesta'lik yazıyı Kâtipzâde'nin talebelerinden İsmail Refik Efendi'den öğrenmiştir. Türk Nesta'lik ekolünün kurucularından Mehmed Es'ad Yesârî'nin hocasıdır. 1173/1759) tarihinde vefat etmiştir.

Resim 29: Dedezâde Seyyid Mehmed Said'e ait 1164/1750 tarihli bir kıt'a
T.İ.E.M. No: T.2497

Dedezâde Seyyid Mehmed Said'in yazılarında tok ve hantal bir görünüm vardır. Harflerinde tıkızlık mevcuttur.

Resim 30: Dedezâde Mehmed Said'in 1172/1758 tarihli bir yazısı

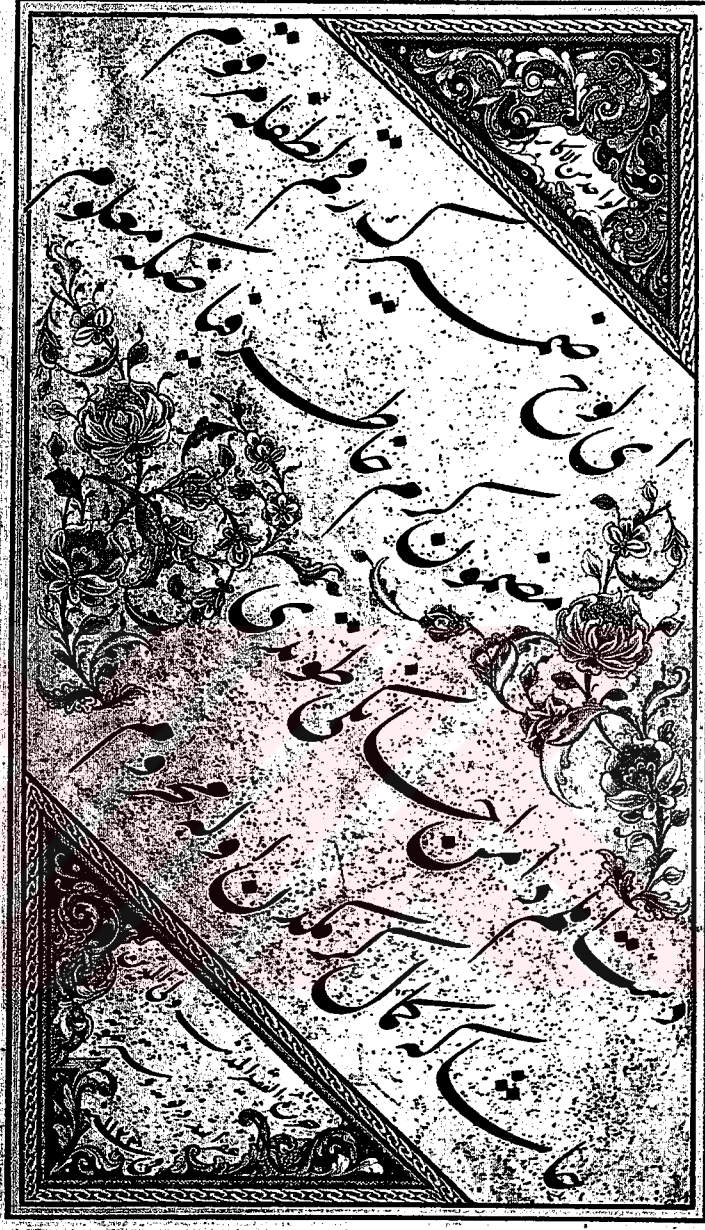
Dedezâde'nin 1172/1758 tarihli bu yazısında keşidelerin normalden çok uzun yapıldıklarını görüyoruz. Dedezâde burada Celî Nasta'lik ile istif denemiştir. Elif harfi kısa ve kalıncadır.

Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi (ö.1183/1769): Nasta'lik yazıyı hocası Durmuşzâde Ahmed Efendi'den tahsil etmiştir. Nasta'lik Mîr İmâd kadar güzel yazmayı başarmıştır. Zamanında "İmâd-ı Rum" lâkabıyla anılan

hattatlarımızdandır. Yazıda İnan ekolünün usta bir temsilcisi olan Veliyüddin Efendi'nin eserlerine müze ve özel koleksiyonlarda rastlamak mümkündür.

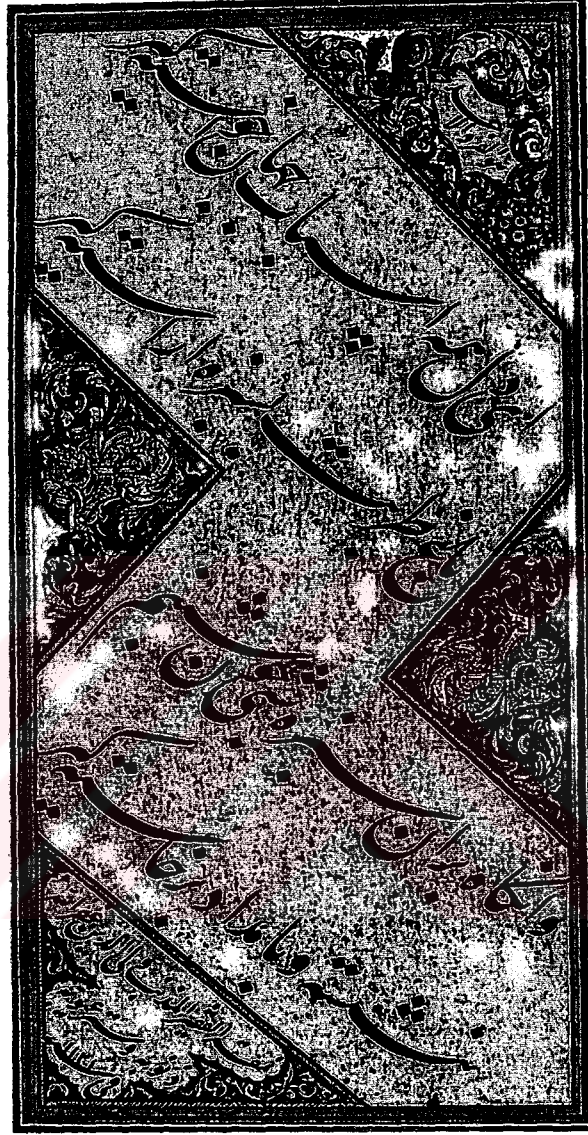
Resim 31: İ.Ü.K. F.Y. 1428 Numaralı albümde Veliyüddin Efendi'ye ait mail Nasta'lik kıt'a

Resim 32: İ.Ü.K. F.Y. 1428

“İmâd-ı Rûm” lâkabını bileğinin hakkıyla alan Veliyüddin Efendi’nin bu kıt’ası, İran taklidi olmayıp, kendi anlayışına göre yazdığı bir eseridir.⁽⁴²⁾

⁽⁴²⁾ Derman, U., “İslâm Kültür Mirasında Hat Sanatı”, İrcica Yay., İstanbul, 1992, s.202.

Resim 33: İ.Ü.K. F.Y. 1428 No.lu albümde Veliyüddîn Efendi'ye ait Nesta'lik kıt'a

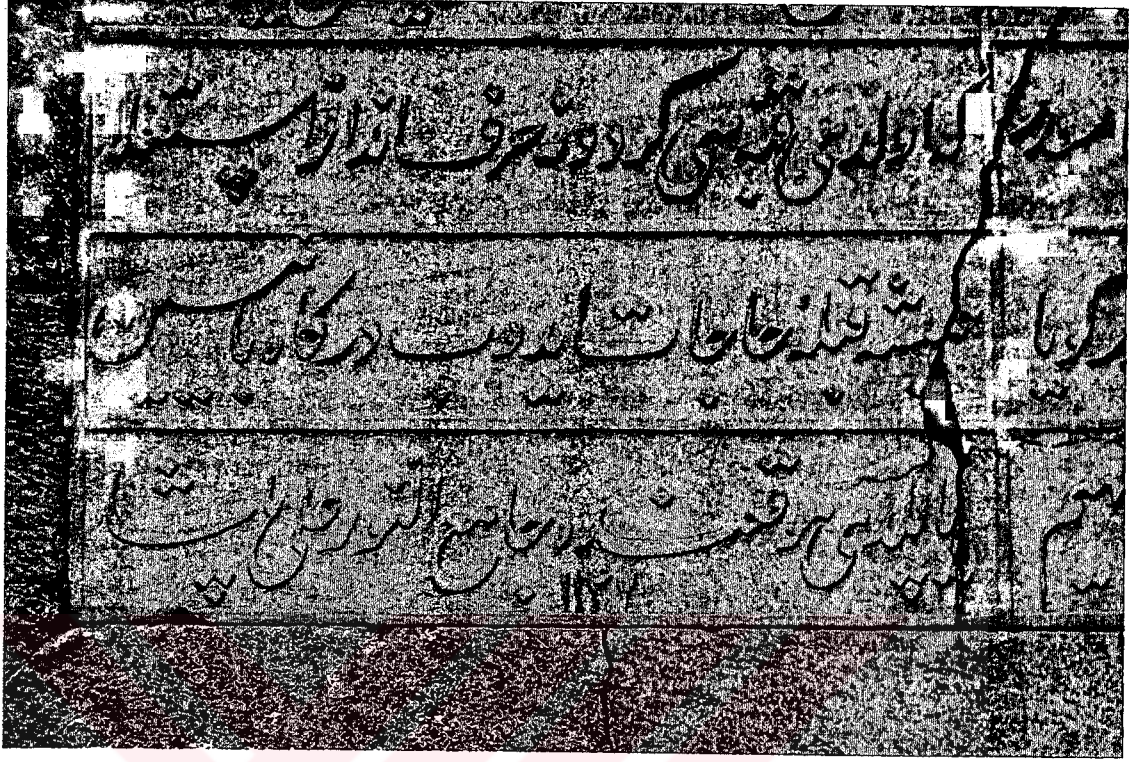
Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi'nin 1121/1714 tarihinde yazdığı bu mail kıt'a, Mîr Ali Herevî (Resim 17) ve İmâdü'l-Hasenî'nin yazmış oldukları kıt'alarla (Resim 18) karşılaştırılırsa, Nesta'lik yazının yaklaşık 200 sene içerisinde ne gibi değişikliklere maruz kaldığı görülür. Veliyüddin Efendi'nin

dikey harflerinin eğimi, Mîr Ali Herevî ve İmâd'ın harflerine göre daha diktir. Geçen zaman içerisinde keşidelerin kısaldığı görülmektedir.

Resim 34: Kocamustafapaşa Hekimoğlu Ali Paşa sebili kitabesinde detay

Hekimoğlu Ali Paşa sebilinin kitabesinde (1146/1733) İran havası barizdir. Veliyüddin Efendi hafif kavisli kartuşlara yazarken kavisle aynı paralelde satır çizgisi kullanmıştır (Bu kitabe Yesârizâde'nin Nusretiye Camii sebili yazılarıyla mukayese edilmelidir). Çanaklar da farklı ölçülerde yazılmışlardır.

Resim 35: Kocamustafapaşa Hekimoğlu Ali Paşa Camii dış kapı kitabesinden detay

Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi'nin Hekimoğlu Ali Paşa Camii'nin dış kapısı üzerinde bulunan 1147/1734 tarihli kitabesindeki Celî Nesta'lîklerinde, daha önce Durmuşzâde Ahmed'in yazılarında gördüğümüz sıkışıklığın nisbeten azaldığını ve daha ferah olduğunu görüyoruz. Yazıda yer yer yığılmalar ve boşluklar dikkati çeker.

Celî yazılarına örnek Şehzâdebaşı'nda Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Çeşmesi ile Hekimoğlu Ali Paşa Camii bitişiğindeki çeşmenin yazıları verilebilir. 1182/1708)'de vefat etmiş, Şeyh Murat Dergâhı avlusuna defnedilmiştir. Mehmed Es'ad Yesârî'yi derse kabul etmeyen bu zattır.

Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi'nin derse kabul etmeyip daha sonra kabiliyeti karşısında "Hocası olmak şerefini elimizden kaçırdık" diye hayıflandığı Mehmed Es'ad Yesârî sayesinde İran ekolünden Türk Nestâlîkine geçişin ilk adımları atılmıştır. Daha sonra Yesârîzâde Mustafa İzzet, babasının yazılarındaki eksikleri tamamlayarak Türk Nesta'lık ekolünü kurdu. Yesârîzâde'den sonra Nesta'lık bu yeni ekolün ilk temsilcileri Kıbrısizâde İsmail Hakkı, Ali Haydar Bey, Kadıasker Mustafa İzzet, Çarşambalı Hacı Arif Bey'den sonra Türk Nesta'lık ekolüne daha farklı bir anlayış getiren Nestâ'lık yazı Sami Efendi ile devam etti. Daha sonra Sami Efendi'nin öğrencileri Nazif Bey, Ömer Vasfi Efendi, Aziz Efendi, Hûlûsi Yazgan ve Necmeddin Okyay'la günümüze kadar gelmiştir.

E. Günümüzde Nesta'lık Ekolü

İran Nestalik sahasında XIX. asrın ikinci yarısından sonra Mehemed Şefi Visal-i Şirazî, Mîrza Abbas Nuri, Abdurrahim Efser ve Mehemed Rıza Golhor eliyle canlanmış ve XX. yüzyılın ilk yarısında Ali Ekber Kave, İran'ın meşhur başbakanı Ahmed Kıvamu's-saltana, Hasan Zerrin Hat, İbrahim Buzeri eliyle güzel eserler vermiştir. Bugün bu yazıda isim yapmış sanatkârlar şunlardır: Seyid Hasan Mîrhani, Seyyid Hüseyin Mîrhani ve Habibullah Fezaili. Bugün bu yazıda İran Encümen-i Hoşnüvisan müdürü Gulam Emir Hâni başarılı eserler vermektedir.

Resim 36: Günümüz İranlı Nesta'lik hattatlarından Encümen-i Hoşnüvîsan müdürü Gulam Emir Hânî'nın bir yazısı.

20. yüzyılda Türkiye'de ise Nesta'liğin temsilcileri şunlardır: Nazif Bey, Ömer Vasfi, Aziz Efendi, Mehmed Hülûsî ve Necmeddin Okyay'ı yetiştiren Sami Efendi bu yüzyılda en büyük ustalarındır. Halim Özyazıcı,

Hâmid Aytaç ve Hulûsî Efendi'nin talebesi Kemal Batanay da bu yazıda başarılı hattatlarımızdandır. Bunlardan başka Necmeddin Okyay'dan Nesta'lîki öğrenen Prof. Dr. Ali Alparslan ve Uğur Derman bu yazının yaşamasına ve bugüne ulaşmasına köprü olmuş büyük ustalardır.

Bu yazıyı büyük başarıyla yazarak öğrenci yetiştiren Prof. Dr. Ali Alparslan, şüphesiz bugünün en büyük Nesta'lîk üstadıdır.

Ayrıca M.Ü. İlâhiyat Fakültesi öğretim görevlilerinden Doç. Dr. Muhiddin Serin, M.S.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Görevlilerinden Doç. Dr. Savaş Çevik, Mimar Ali Toy, günümüz Nesta'lîk hattatlarındandır.

Resim 37: Günümüzün Nasta'lik üstadı Prof. Dr. Ali Alparslan'ın yazmış olduğu 1412/1991 tarihli mail kıt'ası. Tezhibi Nermin Özcan'a aittir.

III. İRAN VE TÜRK NESTA'LİK EKOLLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

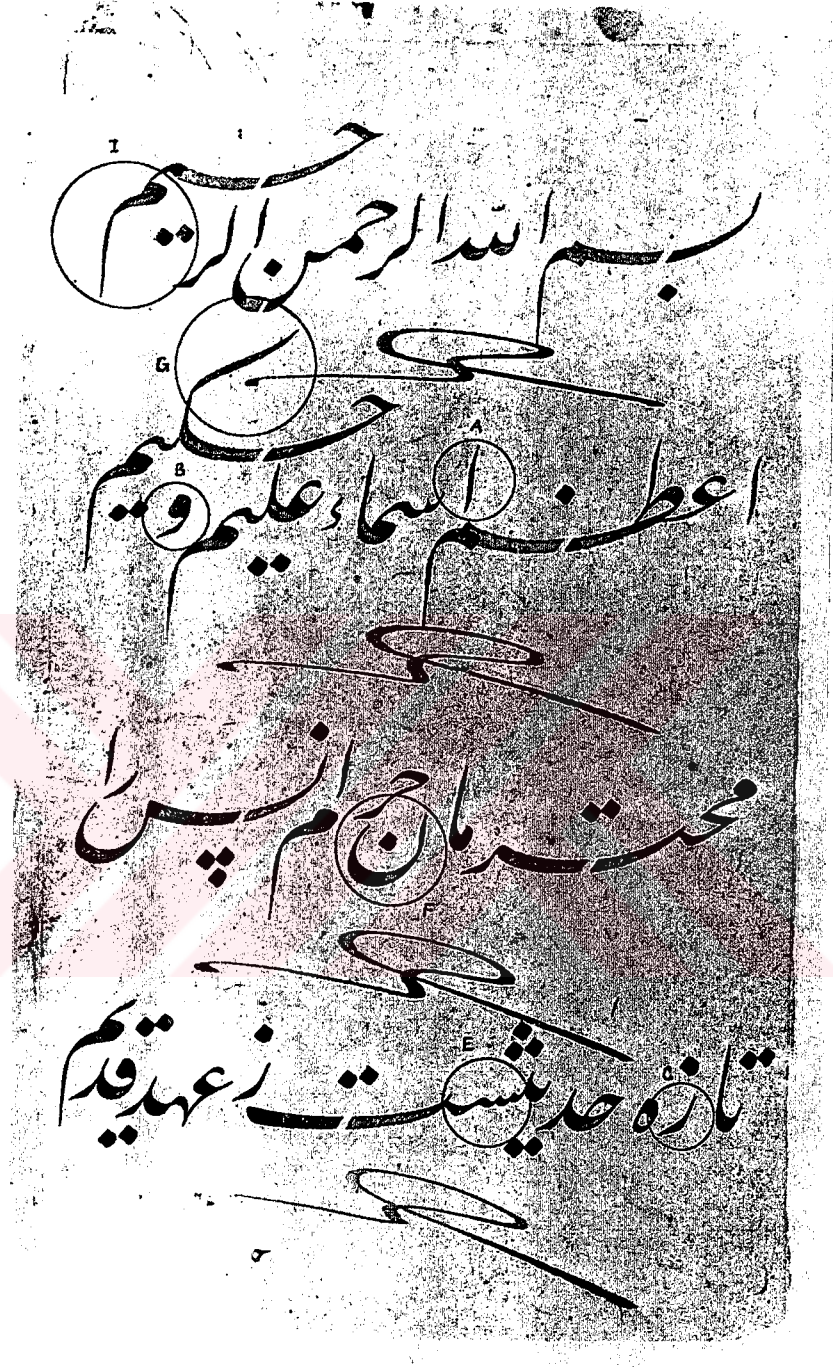
Bu bölümde İran ve Türk Nesta'lîk yazılarının arasındaki farkları tespiti çalışacağız.

A. Harfler Arasındaki Farklar

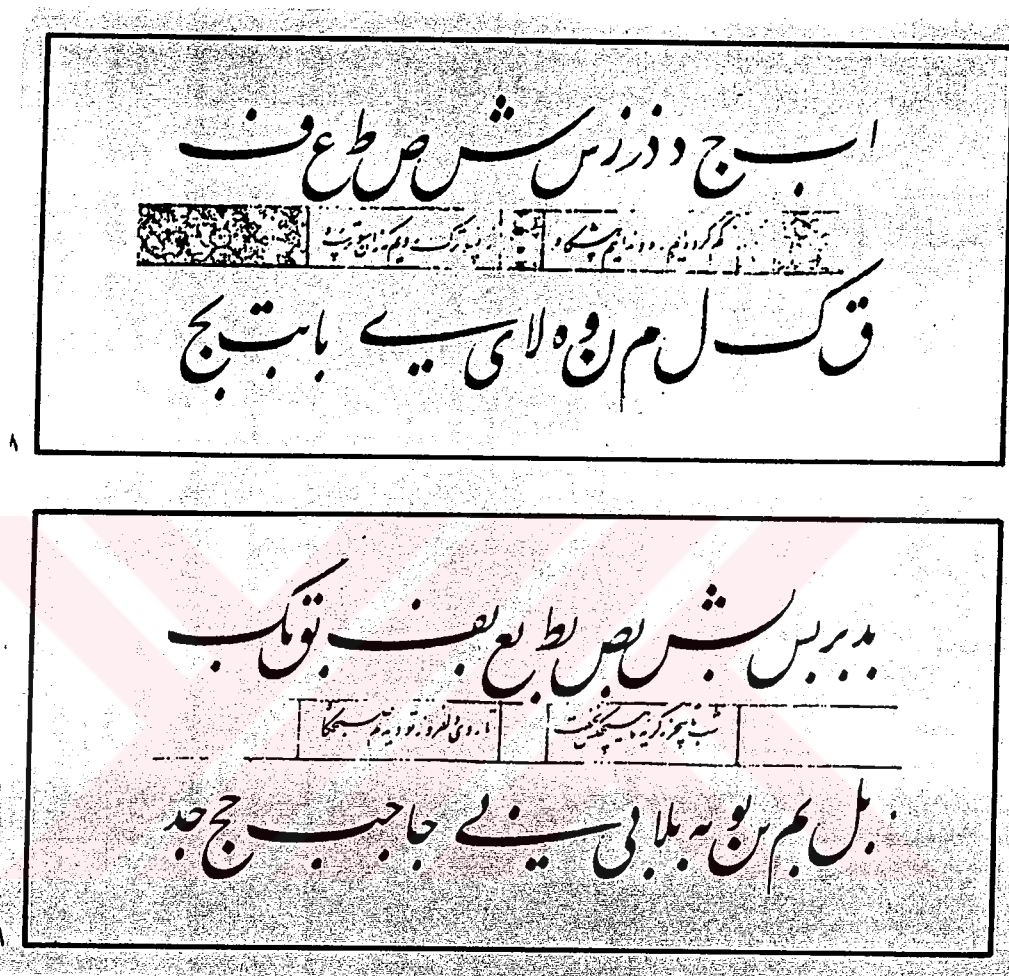
- 1- Elif harfinin boyu İran ekolünde küçüktür ve tıkız bir görünüme sahiptir. Türk ekolünde elif harfinin boyu uzamış ve dikleşmiştir (Resim 38-39 Şekil A).
- 2- İran ekolünde dal, vav, ra harflerinin uçları küt bir şekilde biterken, Türk ekolünde tedrici bir şekilde incelerek bitmektedir (Resim 38-39 Şekil B, C).
- 3- Sin harfinin dişleri İran ekolünde belli belirsiz yazılırken, Türk ekolünde bu dişler belirginleşmiştir (Resim 38-39 Şekil E).
- 4- Çanaklı harflerin derinliği İran ekolünde daha fazladır. Çanak genişliği olarak da aralarında fark vardır. Türk ekolünde çanaklar daha geniştir (Resim 38-39 Şekil F).
- 5- Keşideli harflerin keşideleri de İran ekolünde biraz uzunca yapılmaktadır (Resim 38-39 Şekil H).
- 6- Serkeşler, İran ekolünde biraz uzun ve hareketsizdir. Türk ekolünde ise daha esnek ve kısa şekilde yapılmaktadır (Resim 38-39 Şekil G).
- 7- Mim harfi eğimi ve kuyruğunun uzunluğu ile farklı yazılan bir harftir (Resim 38-39 Şekil I).

Resim 38: İmâd'ın İ.Ü.K. F.Y. 1428 numaralı albümden bir kıt'ası.

Resim 39: Sami Efendi'nin düz Nesta'lik küt'ası

Resim 40: İmâd Hasenî-i Seyfî'nin hurufat ve mürekkebat meşikleri

ابجد در درش شرط

عنتی کلام

ن و ه لای یک با

باب ب ک بد برین ش

Resim 41: Sami Efendi'nin 1307/1889 tarihli hurufat ve mürekkebat meşklerinin başlangıcı

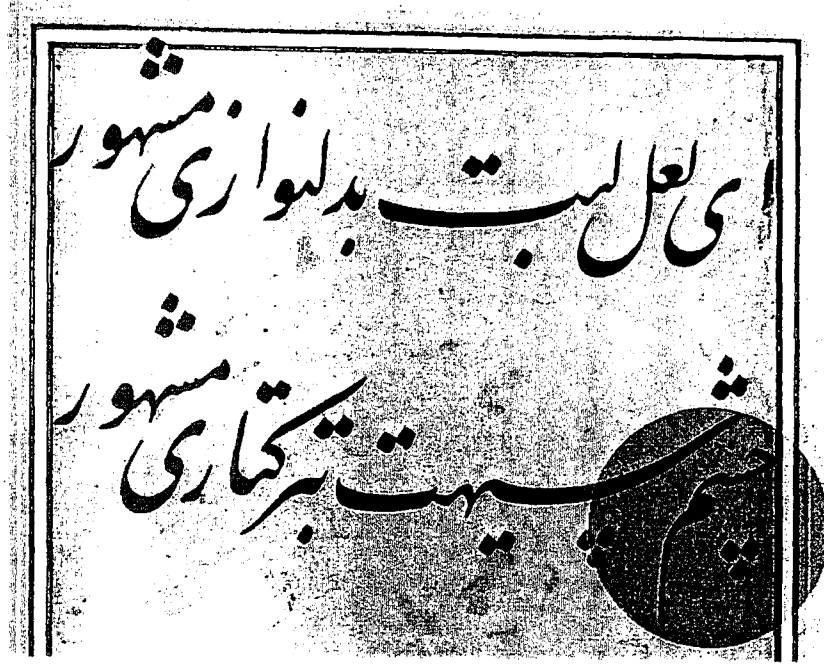
B. İbareler Arasındaki Farklar

İran Nesta'lık ekolünde bir kelimenin kapladığı alan, Türk Nesta'lık ekolünde kapladığı alandan daha azdır. Bu yüzden İran Nesta'lığı, Türk nesta'lığına göre sıkışık yazılmaktadır. Bu sıkışıklığın sebeplerinden birisi de yazıdaki eğimdir. İran ekolünde kelimeler daha dik eğimle yazılırken, Türk ekolünde daha düz eğimle yazılırlar. Türk ekolünde dikey harflerin eğimi daha azdır. Buna mukabil İran ekolünde dikey harfler daha yatay yazılırlar.

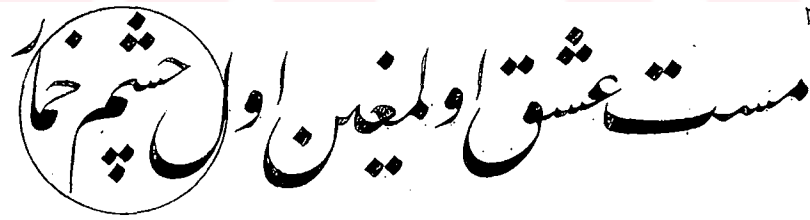
Harfler ve satırlar arasındaki mesafeler açısından da iki ekol arasında farklar mevcuttur. Türk Nesta'lığında harfler ve kelimeler arasındaki mesafe İran ekolünde yazılan harfler ve kelimeler arasındaki mesafeden fazladır. Bu nokta da sıkışık görünüşün sebeplerindedir.

İran Nesta'lık ekolünde çanaklı harflerin daha dar, harflerin daha küçük yapılmasından dolayı yazı dinamik bir görünüm arz etmektedir. Kelime eğimlerinin fazla olması da bu dinamizmi arttırmaktadır. Türk Nesta'lığı çanaklı harflerin daha geniş, yazı eğiminin az olmasından dolayı daha oturaklı ve durağan bir görünüme sahiptir. Harflerin bir örnek olması ve kuralların kat'i uygulanması ise bize göre Türk Nesta'lığında monoton bir hava oluşmasına yol açmaktadır.

İran Nesta'lığı daha tabiidir. Zira harfler kalemin tabiatına uygun hareketlerle meydana çıkmaktadır. Türk nesta'lığı estetik düşünülerek yazıldığı için İran nesta'lığına göre daha az tabiidir.

Resim 42: İ.Ü.K. F.Y. 1428 No.lu albümden İmâd'ın yazısı

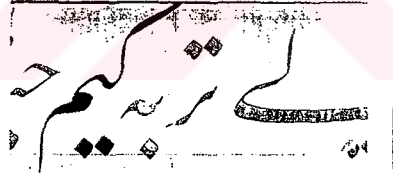

Resim 43: Mehmed Es'ad Yesârî'nin yazdığı Hilye-i Hakâni'den bir satır

Bu iki resimdeki “Çeşm” kelimeleri, İran ve Türk ekollerinin sanat anlayışlarına göre yazılmışlardır. İmâd'ın yazısı daha dikçe ve bir çırpıda yapılmış intibamı verirken, Yesârî'nin yazısı düşünülp, tasarlanmış bir yazı hissini vermektedir.

Resim 48: İ.Ü.K. F.Y. 142

Resim 49: Yesârîzâde'nin 1255/1839 tarihli yazısından detay

Mîr İmâd ve Yesârîzâde'nin kendi anlayışlarına göre yazdıkları “Kim” kelimeleri serkeş uzunluğu ve eğimi mim harfinin yapılışı ve kuyruğuyla iki ekol arasındaki farklar olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim 48, Resim 49).

C. Eğimler Arası Farklar

İran ekolünün en usta temsilcisi İmâd'ın yazılarındaki eğimleri incelediğimizde dikey harflerin eğimlerinin Türk Nesta'lîk ekolüne göre daha az eğimli olduklarını gördük. Yine İran Nesta'lîk ekolünde kelimelerin eğimlerinin Türk ekolüne göre daha dik olduğunu tespit ettik. Örneklerimizde de bu özellikler açılar ve eğimlerle gösterilmeye çalışılmıştır.

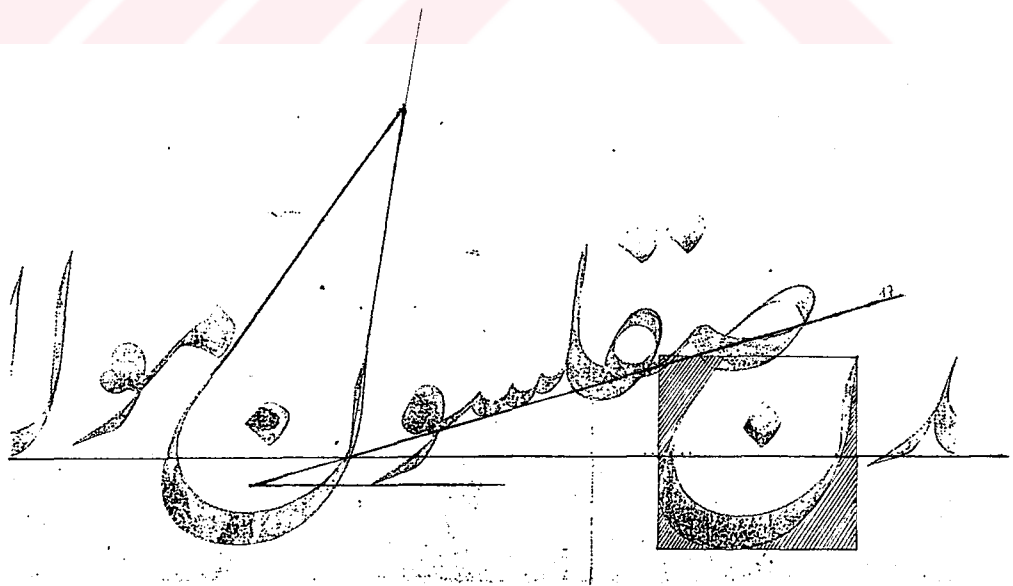

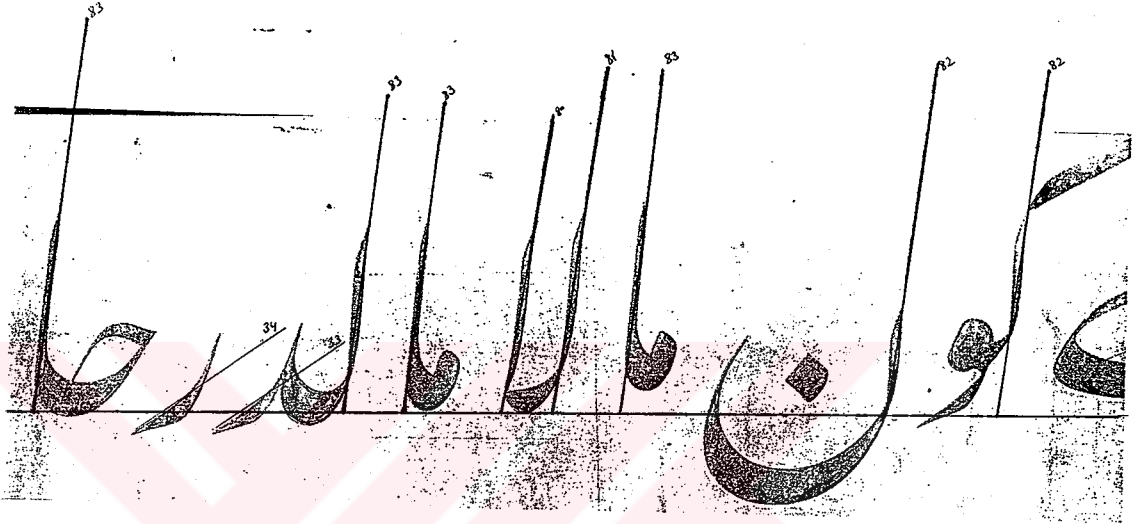
Resim 50: İnan Nasta'lik ekolünün en büyük temsilcisi İmâd'ın 1009/1600 tarihli yazısındaki harf ve kelimelerin eğimi

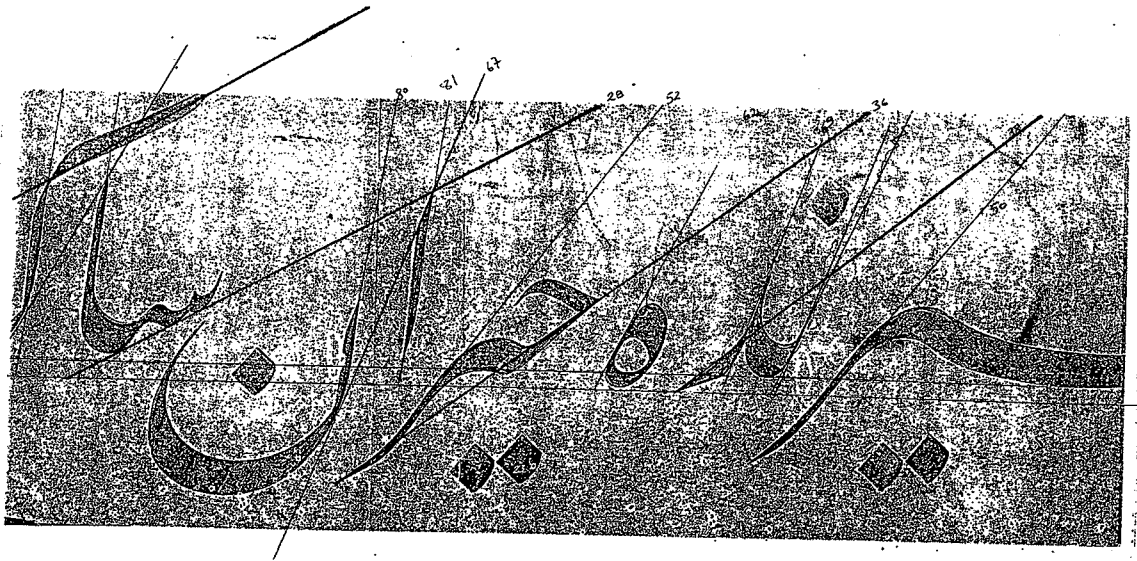
Resim 51: İmâd'ın yazısında yatay ve dikey eğimler

Resim 52: Yesârîzâde Mustafa İzzet'in yazısında yatay eğim

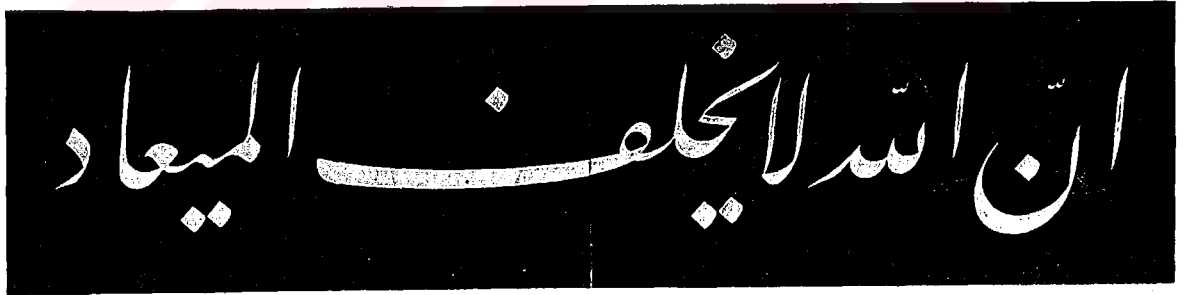
Resim 53: Yesârîzâde Mustafa İzzet'in yazısında dikey harflerin eğimleri

Resim 54: Yesârîzâde Mustafa İzzet'in yazısında yatay eğimler

“İmad’ın, Yesârî ve Yesârîzâde’ye örnek olacak şekilde anatomileri ölçülü biçili uygun harfler yapması, onun ustalığını göstermektedir. Fakat o, sanatının olgunluğa ulaştığı devresinde de harflerde güzelliği temin eden ve bulunması gereken anatomi (yapı), fizyoloji (duruş, görünüş) ve istikrarı her zaman temin edememiştir. Bu husus İran Nesta’liğinin bir hususiyetidir. İran yazısında aynı harf elden az çok farklı görünüşte çıkarken Türk Nesta’liğinde ise aynı harf, biraz önce işaret ettiğimiz yapı, duruş ve istikrar unsurlarının göz önünde bulunmasıyla idealleşmiş şekle uygun olarak yapılmakta veya yazılmaktadır. Başka bir ifadeyle, Türk Nesta’liğinde her harfin ideal bir yapısı, şekli, duruşu vardır. Hattat buna uymaya mecburdur.

İran ekolünde de her harfin bir örneği varsa da genellikle hattatların buna sadık kalmadıklarını, ancak genel biçime önem verdiklerini, bu yüzden de yazılarında değişik görünümlerin meydana çıktığını müşahade etmekteyiz.”⁽⁴³⁾

Resim 55: Yesârîzâde Mustafa İzzet’in 1250/1834 yıllarında zırnıkla yazdığı bir yazısı

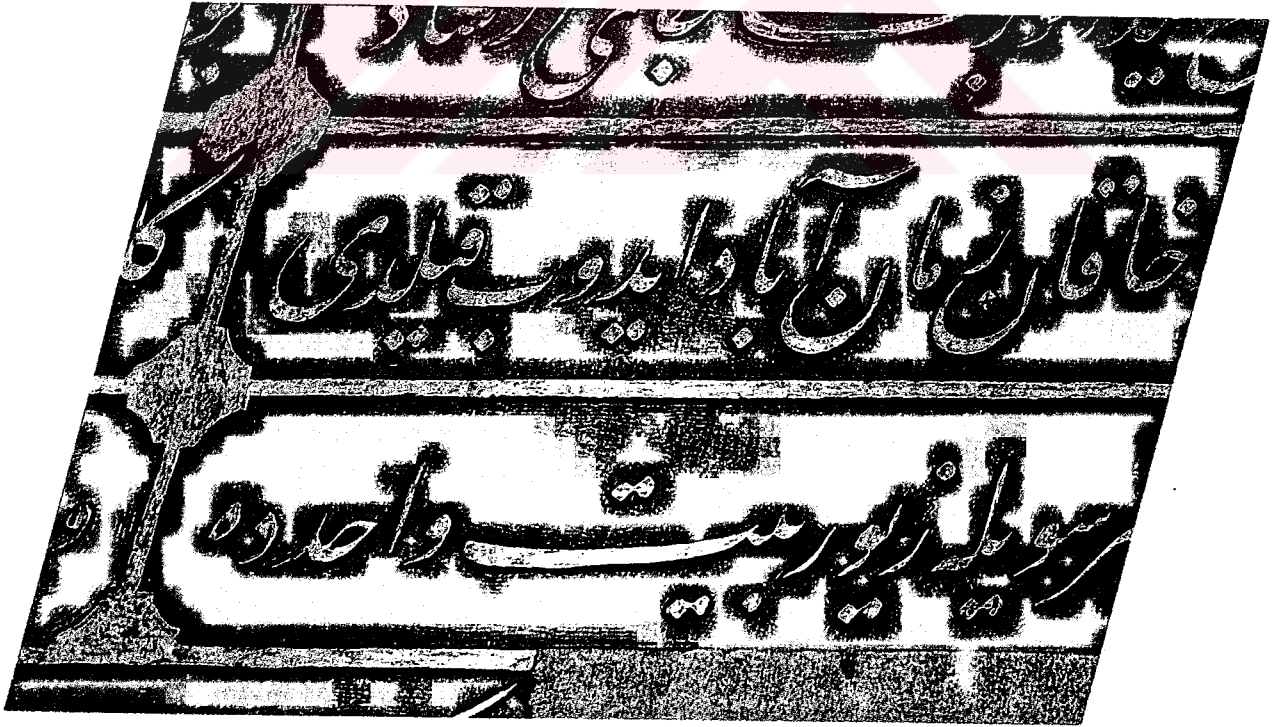
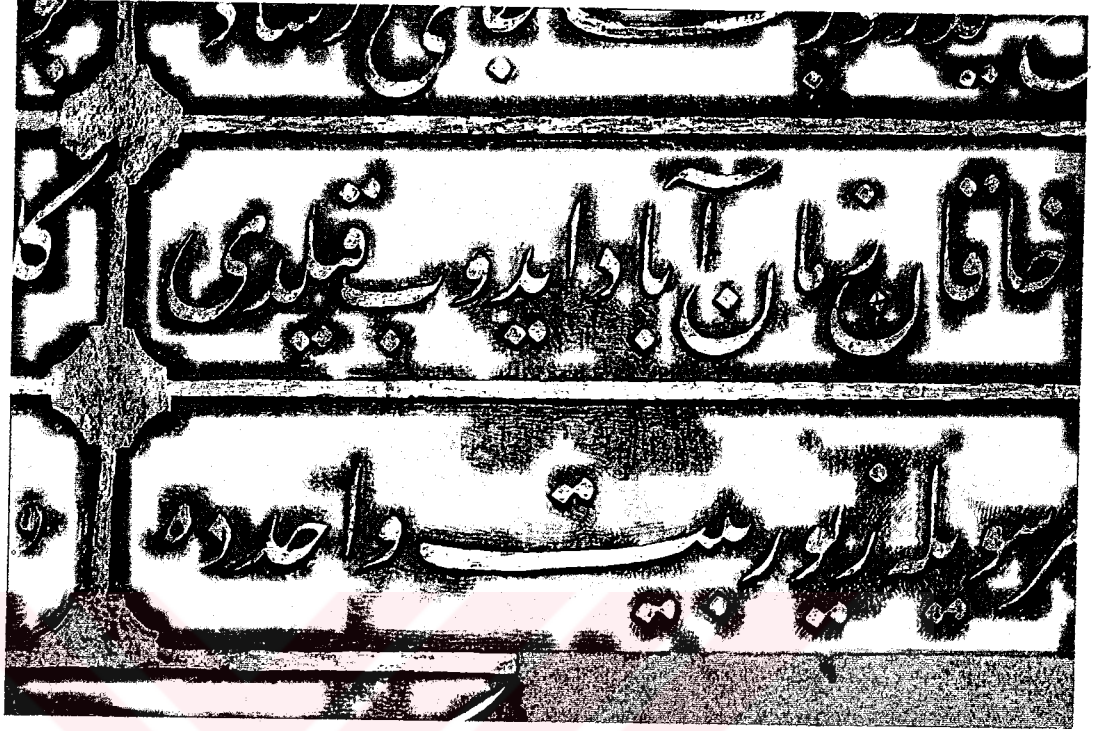
⁽⁴³⁾ Alparslan A., “Ünlü Türk Hattatları”, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1992, s.121.

Buradan Türk Nesta'liklerinin, harf, kelime, satır ve kompozisyon düşünülerek yazıldığını İran Nesta'liklerinin ise kalemde çıktığı gibi yazıldıklarını söyleyebiliriz. Bu noktada İranlı hattatlar çok serbesttirler. Onlar için güzellik bütündedir. Parça güzelliği sonra gelir. Türk hattatlarında ise, parça ve bütün güzelliği birbirini tamamlayan noktalardır. Bu yüzden parçadaki güzellik gözardı edilemez. Tek bir harf bile ideal güzellikte yazılmalıdır. Aynı şekilde harfler arası oranlar ve yazının bütünü güzelliği hattatı bunların ideal şekilde yapılmasına ve yazılmasına mecbur eder.

“Yesârîzâde ve Sami Efendi tarafından kemal derecesine ulaştırılan bu harfler bugün de hattatlarımızın ana gayesidir. Harflerin böyle ölçülü oluşu kaideler de kesinlik meselesini ortaya koymaktadır.”⁽⁴⁴⁾

Harflerin satıra oturuşlarında da ayrılık vardır. İran ekolünde mail olarak satıra yerleştirilen kelimeler, satırın umumî durumuna göre farklı şekilde yer alabilirler. Standart bir satır nizamı bu ekolde yoktur. Hattatlar yazının bütünü düşünerek kelimeleri ve harfleri istedikleri gibi kullanma tasarrufuna sahiptirler. Bu yüzden İran ekolü daha esnek kurallara sahiptir. Türk ekolünde ise harfin satıra oturuşu, harf ve kelimeler arası mesafeler kesin sayılabilecek kurallarla tespit edilmiştir. Hattat mecbur kalmadıkça -yer sıkışıklığından dolayı- harflerin ve kelimelerin satıra oturuşlarına müdahale edemez. Her harfin satıra nasıl oturduğu önceden tespit edilmiştir. Kelimelerde de son harfe dikkat edilir. Sondaki harf müstakil olarak sonra nasıl oturuyorsa o kelime o şekilde düşünülerek yazılır.

⁽⁴⁴⁾ Alparslan A., a.g.e., s.121.

Resim 56: Yesârîzâde'nin Sünbül Efendi Camii duvarında bulunan Celi Nasta'lik yazısı

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
 شفاعتي لأهل الكبائر من أمتي

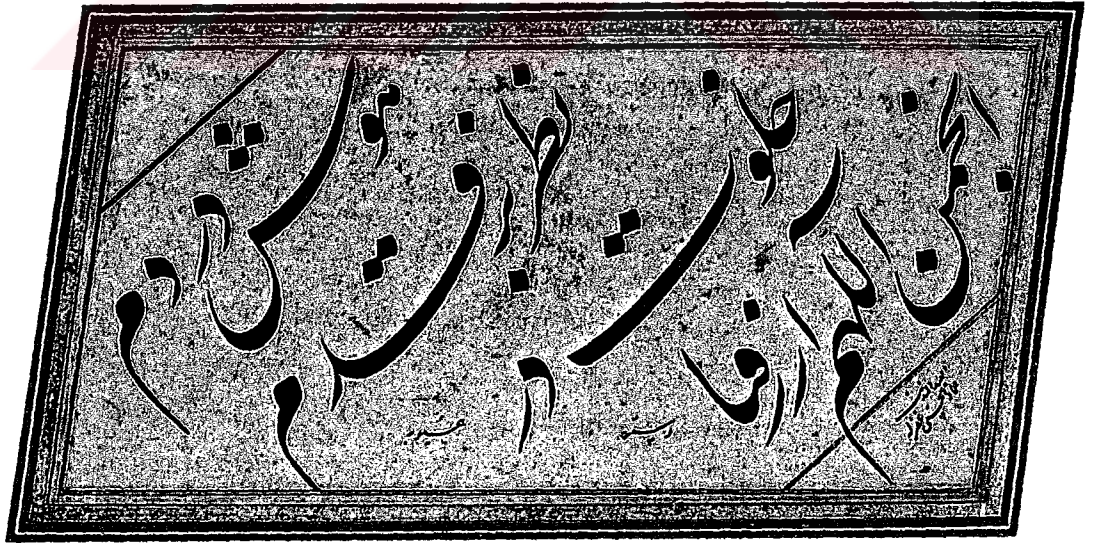
کتابخانه ملی ایران
 ۱۳۶۰

Resim 57: Yesârîzâde Mustafa İzzet'in 1260/1844 tarihli Nasta'lik yazısı

Yesârîzâde'nin 1264/1847 tarihli ölümünden 1 sene önce yazmış olduğu Kocamustafapaşa'da Sümbül Efendi Camii duvarında Ziver Paşa tarafından söylenmiş bu kitabede Türk Nesta'lık ekolünün özelliklerini görmemiz mümkündür. Bir kalıptan çıkmış gibi aynı olan çanaklı harfler, birbirine paralel dikey harfler, satıra oturuştaki nizam, harfler arası mesafeler hepsi Türk tavrını en güzel şekilde aksettiriyor (Resim 56). Alttaki resim ise, üst resimdeki Yesârîzâde yazısı'nın 76° sağa eğilmesi ile elde edilmiştir. Bu resimde çanaklı harflerin ve diğer harflerin bize hemen İran ekolünü hatırlatması yazının bu eğiminden kaynaklanıyor. Bu iki fotoğrafın karşılaştırılması Yesârîzâde'nin yazıya Türk havasını nasıl verdiğini göstermesi açısından önemlidir. Sol tarafa ağırlıklı dönüş noktalarıyla çanaklı harfler, eğimi artan dikey harfler İran ekolünü hatırlatmaktadır (Resim 56).

Aynı şekilde, Yesârîzâde'nin 1260/ 1844 tarihli, zerendud hadis-i şerif levhasının hem orijinal hem de 81° sağa eğim verilmiş yazılarını karşılaştırdığımız zaman çanaklı harflerin çanaklarının daraldığını ve torbalandığını görüyoruz. Dikey harfler de sağa yatmıştır. Vav başları üçgenimsi bir şekle bürünmüştür. Yazıdaki normal eğimin daha dikleştiği de görülüyor (Resim 57).

Resim 58: İmâd'ın İ.Ü.K.'de F.Y. 1427 numaralı albümden tarihsiz bir Celf Nasta'lik yazısı.

İmâd'ın Celi'ye yakın yazdığı yazısına daha önce iki fotoğrafta yaptığımız işlemin tersini uyguladık. Yazıya ters bir eğim vererek, yazının eğimini sağa çevirerek yazıyı dikleştirdik. Böylece karşımıza Türk ekolüne yaklaşan harf çanakları ve biçimleri çıktı. Fotoğraflar karşılaştırılırsa üçgene benzer vav başları Türk Nesta'lık ekolünde yapıldığı gibi kareye benzemiştir. Dik olan satır eğimi düzleşerek Türk ekolüne benzer bir hale gelmiştir. Yazıda harfler arası açılarak boşluklar artmıştır (Resim 58).

Buraya kadar yazdıklarımızdan şu neticeye varılabilir: Yesârî Mehmed Es'ad ile başlayan, Yesârîzâde ile gelişip güzelleşen Türk Nesta'lık ekolü Sami Efendi ile kemâle ermiştir. Yesârî ve Yesârîzâde'nin bu yazının kanunlarını koyarken neler müdahale edip değiştirdiğini yaptığımız bu işlem ortaya koymaktadır: Yesârî ve Yesârîzâde Nesta'lık harflerde dikeylik ve genişliklere ve yazının tamamında eğim meselesini çözerek yazıya farklı bir anlayış getirmişlerdir.

IV. TÜRK NESTA'LİK EKOLÜ

A. Mehmed Es'ad Yesârî (D.?-Ö.1213/1798)

1. Hayatı

Mehmet Es'ad Yesârî, Anadolu kazaskerliği muhızlılarından (mübaşir) Kara Mahmud Ağa'nın oğlu olarak İstanbul'da doğmuştur. Mehmed Es'ad doğuştan felçlidir. Vücudunun sağ tarafı yarı mefluc, üstelik sol eli de çolak şekilde dünyaya gelmiştir. Yesârî diye anılmasının sebebi yazılarını sol eliyle yazmasından dolayıdır. Doğum tarihi hakkında ise elde kesin bir bilgi yoktur.

Felçli haline rağmen küçük Mehmed Es'ad gönlünü yazıya, hat sanatına vermiştir. Babası oğlunun bu arzusunu bildiği için onu devrin tanınmış Nesta'lik üstadı Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi'ye götürür. Fakat Veliyüddin Efendi tarafından ummadıkları bir muameleye maruz kalırlar. Oldukça ters mizaçlı olan Veliyüddin Efendi: "Sağlamlar bitti de şimdi solaklarla mı uğraşacağız" diyerek mefluc talebeyi derse kabul etmez.

Kara Mahmud Ağa, oğlunu yanına alarak devrin başka bir Nesta'lik üstadına giderler. Gittikleri hattat, kimseyi incitmeyen derviş tabiatlı Mehmed Dedezâde Said Efendi'dir. Dedezâde gelen talebenin halini görünce yazı yazabileceğine pek akli yatmasa da gönüllerini kırmamak ve boş çevirmemek için bir meşk yazıp Mehmed Es'ad'a verir: "Bunlara bakarak yaz, getir" der. Kısa bir zaman sonra, Mehmed Es'ad yazılarını göstermek üzere hocasına gider. Dedezâde talebenin getirdiği yazıya bakarak, "Oğlum, talebe hocasının yazısına bakarak yazar; kendi yazdıklarını hocasına götürür. Sen benim yazdığımı getirmişsin." dediğinde küçük Es'ad yazının kendisine ait olduğunu

söylerse de hocasını inandıramaz. Bir de hocasının yanında aynı meşki heyecanla elleri titreyerek yazınca, Dedezâde şaşırıp kalır. “Oğlum bu sana Allah vergisi bir yetenektir. Sen bu yazıyı kısa zamanda başarısın.” diyerek takdir etmiş ve yeni meşkler vermiş. Mehmed Es’ad Efendi de kısa zamanda terakki ederek icazet alacak seviyeye ulaşmıştır.

İcazet merasiminde devrin tanınmış hocalarının davet edilmesi âdet olduğundan, bu merasime Şeyhülİslâm Veliyüddin Efendi de çağrılmıştır. Mehmet Es’ad hocalarının huzurunda yazıp âdet üzere hocalar icazet levhasının altına bir kaç satır yazarken Veliyüddin Efendi bir zamanlar derse kabul etmediği talebenin yazılarına bakıp, gözyaşları içinde, “Bu çocuğun hocası olmak şerefi bana gelecekti, bilemedim.” diyerek hayıflanmıştır.

Yesârî Mehmed Es’ad Efendi (1167/1753) yılında Mehmed Dedezâde Said Efendi’den icazetnâme aldı. Katıpzâde Mehmed Refi ve İsmail Refik Efendi’ler de tastik ettiler. Yesârî, Dedezâde’den icazet alanların üçüncüsüdür.

Resim 59: Yesârî'nin Katipzâde
Mehmed Refî tastikli 1167/1755
tarihli icazetnâmesi

Resim 60: Mehmed Es'ad
Yesârî'nin 1167/1753'te Seyyid
Mehmed Dedezâde'den aldığı
icazetnâme

İranlılar öteden beri “Nesta’lik yazısı bizim icadımızdır ve dünyada bu yazıyı en iyi biz yazarız” diyerek böbürlenirlerdi. Cenâb-ı Allah onların burunlarının büyüklüğünü kırmak için “Türklerden çolak ve solak birini

yaratayım da, sizin yazılarınızı geride bıraksın” diyerek Yesârî’yi yaratmış olduğu yolundaki esprili anekdot Osmanlı hattatları arasında yaygın olarak anlatılmaktadır.

Sicill-i Osmani’ye göre Es’ad Efendi aynı zamanda kadı idi. Sultan Üçüncü Mustafa zamanında saray hocalığına tayin edilmiştir. Devrinde çok muteber olmuş ve saygı görmüştür.

Es’ad Efendi’ye “İmâd-ı Rûm”, yani Anadolu’nun İmâd’ı sıfatı verilmiştir. Yesârî, isteyen herkese yazı öğretmiştir. Evi yazıyla uğraşanlarla ve yazı meraklılarıyla dolup taşarmış. Haftada birkaç gün, her sınıftan insan Yesârî’nin evinde toplanır; en iyi mürekkepler, kağıtçılar, kalem ve kalemtraşçılar gelir; alış-veriş yaparlarmış.

Mehmed Es’ad Yesârî H.1213 (M.19 Aralık 1798) tarihinde âlem-i bekâya göçmüştür. Fatih’den Aşıkpaşa’ya giden Gelenbevî caddesinin sol tarafındaki küçük kabristana gömülmüşse de Fatih yangınından sonra 1925 yılında yolun tamîr ve tanzimi sırasında mezar kitâbesi Fatih Camii haziresine nakledilmiştir.

Şâir Surûrî:

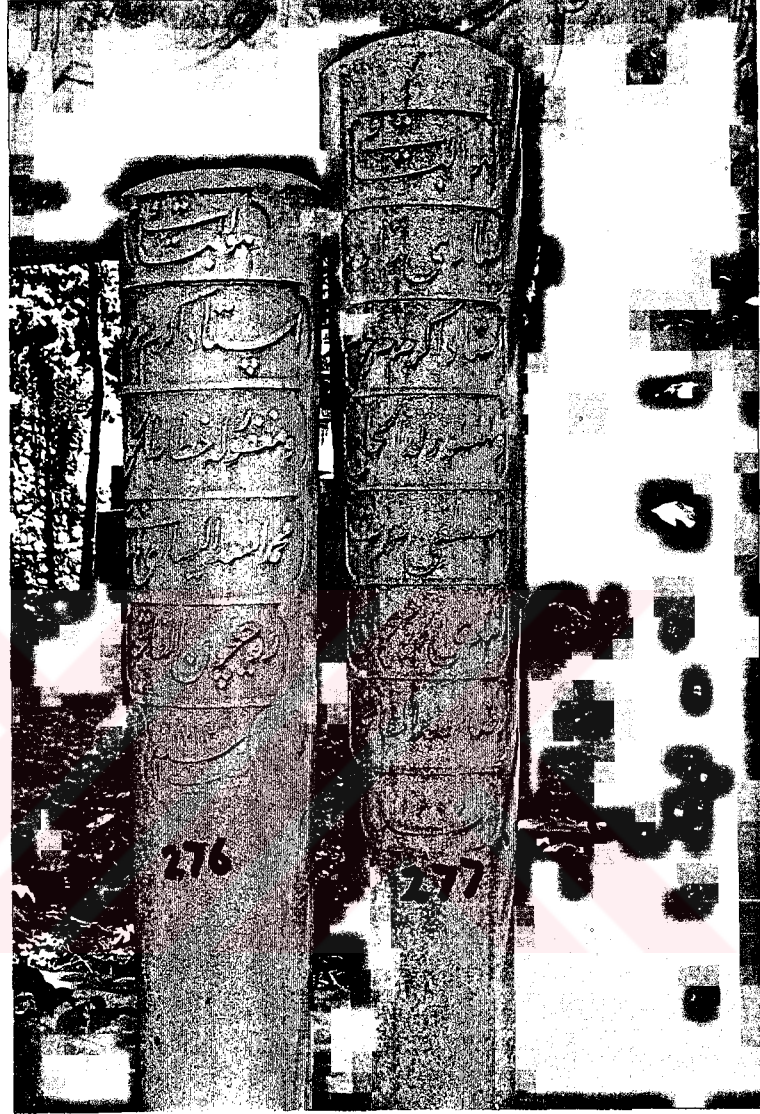
“Hattât-ı hoş nüvîs Yesârî Efendi’nin

Fevt ile kıydı hâme-i terceme-i siyâh

Tarih-i harf-i mu’ceme ta’lîk edüp dedim

Ceff-el-kalem Yesârî-i hattât getdi âh”

kıtasıyla tarih düşürmüştür. Ölümüne “Kağıt derîd ü kalem şikest” (kağıt yırtıldı ve kalem kırıldı) diye de tarih düşürülmüştür.

Resim 61: Mehmed Es'ad Yesârî ve oğlu Yesârîzâde Mustafa İzzet'in Fatih Camii haziresinde bulunan mezartaşları

2. Sanat Hayatı

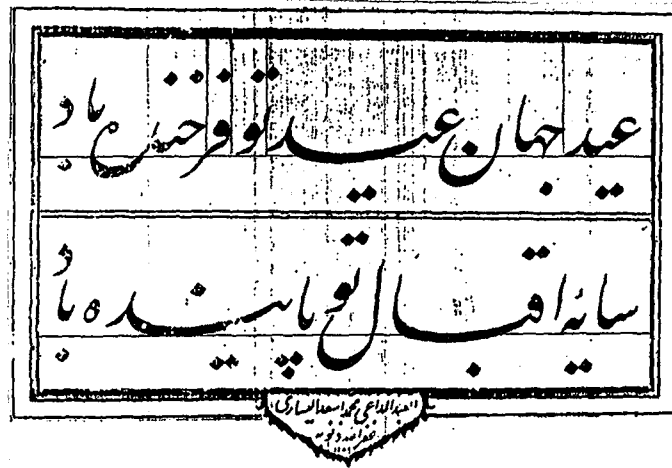
Mehmed Es'ad Yesârî yazıda önceleri İranlıların büyük hattatı Mîr İmâd-ül Hasenî'nin yolunda yazıyordu. 1190/1776'dan önceki yazıları dikkatle incelenecek olursa İmâd yolunda olduğu bariz şekilde görülür. Bu

devrede yazdığı yazılarında çanaklar derince ve dar, elifleri kısadır. Mim harflerinin kuyruklarının uzunluğu dikkat çekicidir. Dal ve rı harflerinin küt bitişleri İmâd yolunun özelliklerindedir. Keşideleri de bazen uzun, bazen kısa yapmaktadır. Ancak bu devrede bile Yesârî'nin harflerinin birbirlerinden uzaklaşmaya başladığı dikkat çekicidir. Yesârî kendinden önce gelen hattatların harfin bittiği yerini hemen üstünden ikinci harfe başlama geleneğini yavaş yavaş terketmeye başlamıştır. Böylece satırda yukarıdan aşağıya doğru salınarak gelen ve kalınlaşan harflerin oluşturduğu sıkışık görüntüyü harflerin arasını açarak ferahlatmış, yazıdaki yığılmayı bir parça önlemiştir. Bunu Yesârî'nin İran ekolünde yazdığı dönem olan 1181/1767 tarihindeki yazısını, İmâd'ın yazdığı bir kıt'ayla karşılaştırarak görebiliriz:

Mîr İmâd'ın 1019/1610 tarihli kıt'asıyla -en güzel yazdığı dönem- Yesârî Mehmed Es'ad'ın 1181/1767 tarihli yazısını karşılaştırdığımızda aynı üslûp özelliklerini taşıdıklarını görmekteyiz. Harflerin dikliği ve eğimi, çanakların torbalanması İran Nesta'lık ekolünün hususiyetlerindedir. Bu devrede Yesârî, İran ekolünde yazmaktadır. İmâd bu yazısında da harfleri satıra dizerken; sağdan aşağıya doğru meyilli olarak ve bir sonraki harf, bir önceki harfin üzerinden yazıldığı için yazı sıkışık bir görünümde (Resim 62-63).

Resim 62: İmâd'ın 1019/1610 tarihli yazısı

Resim 63: Yesârî'nin 1181/1767 tarihli yazısı

Bu, Türk Nesta'lîki ile İran Nesta'lîk ekolleri arasındaki farklardan biridir. Yesârî'nin yazısına baktığımızda İran ekolünü takip ederken bile yazısındaki ferahlık dikkat çekicidir. Yesârî, burada harflerin satıra oturularına, aralarındaki mesafelere ve tekrarlanan harflerin birbirinin aynı olmasına dikkat etmiştir. Harfler tek başlarına (münferit) olarak İran ekolünde yazılmışsa da, satıra diziliş ve yazı bütününde İran ekolünden farklı bir görünüm arz etmektedir. Yesârî, dikey harflerde meyili (eğimi) azaltarak, dikleştirmiş ve böylece harflerin birbiri üzerine binmesini bir ölçüde engellemiştir. Yesârî bu devrede gelecek Türk Nesta'lîk ekolünün işaretlerini vermektedir.

“Türk'ün eşyada, yapıda en çok özendiği, değer verdiği, üstün gördüğü şey, sağlamlıktır. Sağlamlık duygusu Türk'lüğün geleneklerinden biridir. Nesta'lîk yazısında sağdan sola kayarcasına eğilmek, bir türlü yataylaşmamak Türk'ü üzmüştür. Türk sülüs türünde olduğu gibi nesta'lîk türünde de olabildiği kadar oturaklılığı, sağlamlığı istemiştir, hem de bu işi başarmıştır.⁽⁴⁵⁾

Baltacıoğlu'nun sözleri de bizim tespitimizi doğrular mahiyettedir.

Kaynaklar, Yesârî'nin İmâd'ın yazılarındaki ideal güzellikteki harfleri seçerek bu harfleri her zaman tekrarlayarak yazıda istikrarı sağladığını yazmaktadır. Yesârî H.1190/M.1786 tarihleri arasında bu yeni üslûbun en güzel örneklerini vermiştir.

⁽⁴⁵⁾ Baltacıoğlu, İ.H., a.g.e., s.59.

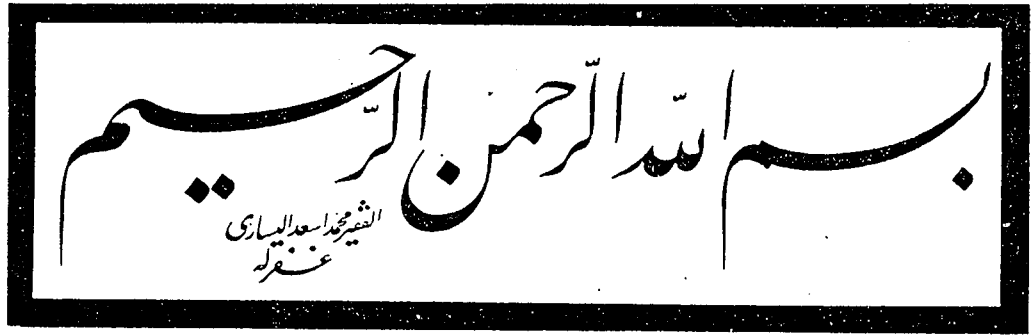

Resim 64: Mehmed Es'ad Yesârî'nin 1189/? tarihli yazısı

Mehmed Es'ad Yesârî'nin icazet aldığı tarihten 22 yıl sonra yazdığı bu mail kıt'ada; hâlâ İran ekolünde yazdığı görülmektedir. Ye () çanakdan küçük, nûn () çanakları ve sin () çanağı daha büyükçedir.

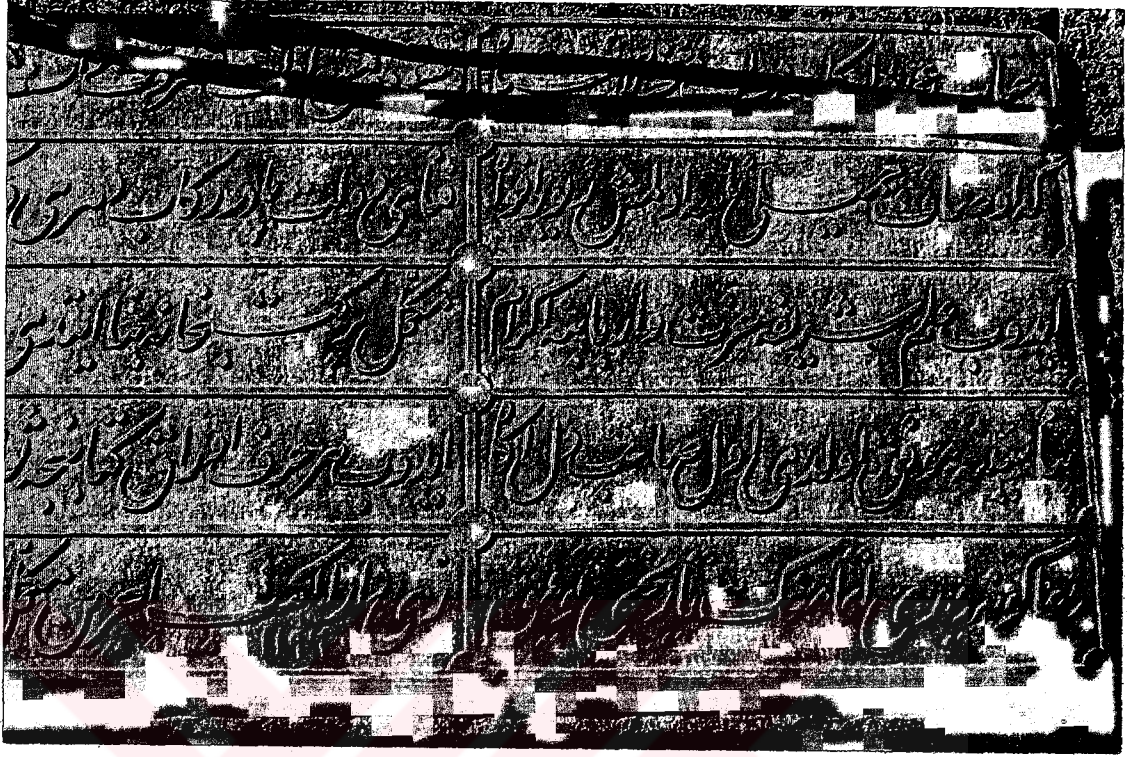

Resim 65: Mehmed Es'ad Yesârî'nin 1192/? tarihli yazısı Yesârî bu dönemde İran ekolünde yazmaktadır. Kompozisyon açısından başarılı bir örnektir

Resim 66: Mehmed Es'ad Yesârî'nin tarihsiz bir besmelesi

Yazıda tarih bulunmamasına rağmen, Türk ekolünde yazdığı yazılarından olduğu anlaşılmaktadır. Keşideler biraz uzunca yapılmıştır.

Resim 67: Mehmed Es'ad Yesârî'nin Celif Nesta'lik Hacı Selim Ağa Kütüphanesi kitabesi

1196/1781 tarihli Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi kitabesi Türk Nesta'lik ekolünün ilk güzel örneği kabul edilmektedir. Bu kitabede Yesârî, harf çanaklarını İran ekolündeki sarkık görüntüsünden arındırmış, mükerrer harflerde benzerliği sağlamış, harfler arası mesafeyi iyi ayarlayarak harflerin satıra oturuşlarına dikkat etmiştir. Bu kitabeyle Türk Nesta'likinin kuralları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yüzden kitabe Türk Nesta'likinin ilk basamağı sayılmaktadır.

Resim 68: Es'ad Yesârî'nin 1196/1781'de meşk kalemiiyle yazdığı düz Nesta'lik sayfa

Mehmed Es'ad Yesârî, Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi kitabesini yazdığı yıl olan 1196/1781 tarihli “Besmele Kasidesi”ni ise meşk kalemiyle yazmıştır. Bu yazıda Yesârî, keşideleri normalden biraz uzunca yapmıştır. Sin harfinin dişlerinde İran havası görülmektedir. Çanaklarda İran ekolünün tesiri kaybolmak üzeredir. Sulu mürekkeple yazılan bu yazı Yesârî'nin kaleme hakimiyetini göstermesi açısından kayda değerdir.

Resim 69: T.S.M. Kütüphanesi G.Y. 48'de bulunan Mehmed Es'ad Yesârî yazısı

Topkapı Sarayı G.Y.48 numaralı Cefî Nesta'lık yazıyı Mehmed Es'ad Yesârî 1204/1739 tarihinde aharlı kağıda mürekkeple yazmıştır. Burada dikkati çeken çanakların genişliği, keşidelerin uzunluğu ve ölçülerin

normalden büyük olmasıdır. M. Uğur Derman “Türk Hat Sanatının Şaheserleri” adlı kitabında “1207/1792’den sonra bilhassa celîde küplü, çanaklı harften büyükçe yapmaya nedense lüzum görmüştür. Nesta’lik yazıda dönüşlü kısımlar bir de torbalanırsa görünüş mübalağalı olur. Bu sebeple Hazret’in son devri yeniden üslûp araştırmasıyla geçmiştir.” diyor. Fakat bu örnekteki tarih 1204/1789’dur. Yani Uğur Derman’ın tespit ettiği tarihten 3 yıl önce yazdığı yazıdır. Ölçüleri büyüterek yazmıştır. Fakat 1207/1792 tarihli meşve kalemle yazdığı mâil kıt’ada ise ölçüler normaldir. M. Yesârî meşk kalemle yazdığı yazılarında değişiklik yapmazken celî yazılarında her nedense harfleri büyütme ihtiyacı hissetmiştir.

Resim 70: Yesârî'nin Eyüp Mihrişah Valide Sultan Türbesi dışındaki Celî Nasta'lik yazıları

1209/1794 tarihli Eyüp Mihrişah Valide Sultan Türbesi'nin dışındaki celi nesta'lik yazılarında da ölçülerin büyüklüğü dikkati çekicidir.

Resim 71: Mehmed Es'ad Yesârî'nin 1207 tarihli mail kıt'ası

Mehmed Es'ad Yesârî sanat hayatının bu devresinde Celi Nasta'lik yazıda ölçüleri büyütmesine rağmen meşk kalemiyle yazdığı Nasta'likin

ölçülerine müdahale etmemiştir. Mukayese için 1204/1789 ve 1207/1792 tarihlerinde yazdığı Celî Nesta'fiklerine bakılabilir (Resim 71 ve Resim 72).

Resim 72: Yesârî'nin 1207 tarihli mail Nesta'fik kıt'ası

Bu mail kıt'a Nesta'lik yazıda Türk havasının artık nasıl gelişmekte ve yerleşmekte olduğunu gösteriyor. Çanaklı harfler arasındaki benzerlik, eşit keşideler, birbiriyle aynı eğimli serkeşler Yesârî'nin Nesta'lik hattına Türk hususiyetlerini kattığı yazılarından biri olması açısından önemlidir. Kıt'anın süslemeleri Muhsin Demironat tarafından yapılmıştır. (Resim 72)

Resim 73: Topkapı Sarayı Müzesi No: GY 325

Mehmed Es'ad Yesârî'nin tarihsiz bu yazısında Türk Nesta'lık ekolünün özelliklerini görmemiz mümkündür. Yesârî İran Nesta'lık ekolünü bırakarak yazıya Türk havasını getirmiştir.

Yesârî, kendinden sonra gelen hattatlar gibi celî yazı kalıplarını siyah kağıda siyah mürekkeple yazmıştır (Resim: Topkapı Sarayı örneği).

Mehmed Es'ad Yesârî'nin talebelerinden en önemlisi oğlu Yesârîzâde Mustafa İzzet'tir. Bundan başka Arapzâde Sadullah, Mîr Emin, Mehmed Şehabeddin Efendi'lerdir.

3. Eserleri

Eserlerinden bildiklerimiz şunlardır: Fatih Türbesi Kapı İçi Kitabesi, Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kitabesi, Aynalıkavak Kasrı yazıları, Türk İslâm Eserleri Müzesi'nde 2497 no.lu albüm, Beylerbeyi Camii yazıları, Bahçekapı'da Ticaret Borsası'nın Kitabesi, İstanbul Üniversite Kütüphanesi'nde, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde ve ayrıca özel koleksiyonlarda eserleri mevcuttur.

Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kitabesi, Nesta'lık yazıda önemli bir dönüm noktasıdır. Yesârî bu kitabesinde İran Nesta'lık ekolünden Türk Nesta'lıkine geçişte önemli değişiklikler yapmıştır. Fakat oğlu Yesârîzâde Mustafa İzzet, babasının ölümünden sonra onun Türk zevkine uygun harflerini seçerek İran Nesta'lık ekolünden ayrı bir karaktere sahip olan Türk Nesta'lık ekolünü kuracaktır.

**B. Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi
(D.1190?/1776?-ö.1265/1849)**

1. Hayatı

Mehmed Es'ad Yesârî'nin oğludur. İstanbul'da doğan Mustafa İzzet'in doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber bazı kaynaklarda H.1190/1776 yıllarında doğduğu yazılıdır. Mustafa İzzet nesta'lik hattı babasından yazarak kısa zamanda terakki etti ve 1202/1788'de icazetnâme aldı.⁽⁴⁶⁾

Resim 74: Yesârîzâde Mustafa İzzet'in icazetnâmelerinden bir tanesi. İ.Ü.K. İbnülemin Koleksiyonu

⁽⁴⁶⁾ Alparslan, A., "Ünlü Türk Hattatları", Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992, s.110.

Babasından aldığı icazetnâme dışında Mehmed Emin (H.1202) ve Hırka-i Şerif Şeyhi Seyyîd Osman el-Üveysî de kendisine ayrı bir icazetnâme vermiştir (1203'de). Başka bir icazetnâmesi de beş kişi tarafından tastik edilmiş ve bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunmaktadır.⁽⁴⁷⁾

Tahsili fazla olmamakla beraber devrinin geleneğine uygun olarak kendisine Mekke, İstanbul ve Anadolu kazaskerliği payeleri verilmiş, 1255/1835'te ise fiilen kazaskerliğe getirilmiştir. 1842/1258'de Takvimhane nazırı oldu. Matbaa-i Amîre'yi idare etti ve kendi Nesta'lîk hattıyla harfler döktürdü. İlk defa Nesta'lîk hattıyla kitap onun zamanında basılmıştır.⁽⁴⁸⁾

Takvimhane nazırlığından azledildikten sonra 1846/1262 sonra bilfiil Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. Yesârîzâde Mustafa İzzet 2 Şaban 1265/23 Haziran 1849'da vefat etmiştir.⁽⁴⁹⁾ Fatih'te Gelenbevi Caddesi üstündeki kabristanda babasının yanında toprağa verildi. Bu caddenin genişletilmesi esnasında mezarının kitabesi önce T.İ.E.M.'ne kaldırıldı. Sonra da Fatih Camii haziresine getirilip dikildi. Yesârîzâde'nin mezar taşı talebelerinden Ali Haydar Bey tarafından yazılmıştır.⁽⁵⁰⁾

Yesârîzâde Mustafa İzzet hat sanatı dışında musîki, kemankeşlik ve şiirle de uğraşmıştır.

⁽⁴⁷⁾ Alparslan, A., a.g.e., s.110.

⁽⁴⁸⁾ Rado, Ş., "Türk Hattatları", s.209.

⁽⁴⁹⁾ Alparslan, A., a.g.e., s.113.

⁽⁵⁰⁾ Rado, Ş., a.g.e., s.209.

2. Sanat Hayatı

XIX. yüzyılın başları Türk yazı tarihi bakımından büyük önem taşır. Bu devirde celfî sülüs Râkım'ın elinde estetik değerine kavuşmuştur. Fatih devrinde kullanılmaya başladığını kabul edersek, üçyüzelli yıl Türkiye'de tesirini icra eden İran Nesta'lık'i, Yesârîzâde'nin şuurlu müdahalesi neticesinde milli zevkimiz istikametinde değişikliğe uğradı ve İran Nesta'lık üslûbundan (ekolünden) ayrı bir de Türk Nesta'lık üslûbu meydana geldi. Biz Yesârîzâde'nin kurduğu bu yeni ekolü, kendi hat tarihimiz çerçevesinde "Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi Ekolü", geniş manada yani İslâm hat tarihi çerçevesi içinde ise "Türk Nesta'lık Ekolü" olarak adlandırıyoruz.

Yesârîzâde'nin, babasının üslûbundan ayrılmaya başladığı 1215/1800 tarihi, takribi olarak Türk nesta'lık'inin kuruluş yılları olarak kabul edilir. Bu tarihten sonra Türk hattatları İran ekolünü terk ederek Yesârîzâde ekolünü takip etmeye başladılar. Bugüne kadar süren ve bundan sonra da devam edecek olan bu üslûp, hesaba göre yüzdoksan yıllık bir tarihe sahip bulunmaktadır.⁽⁵¹⁾

Yesârîzâde Mustafa İzzet de önceleri babası gibi İran üslûbunda yazıyordu. O kadar keskin bir göze ve kuvvetli bir ele sahipti ki; yazılarını görenler onun yazdığına inanmıyor, babasının yazılarını çaldığını söylüyorlardı.

⁽⁵¹⁾ Alparslan, A., a.g.e., s.120.

Resim 75: Yesârîzâde Mustafa İzzet'e ait 1209/1795 tarihli Besmele.

Burada Yesârîzâde'nin 1209 tarihli bir yazısını görüyoruz. İcazet aldığı 1202/1788'den 7 sene sonra yazdığı bu "Besmele"de görüldüğü gibi yazısında İran üslûbu bariz şekilde bellidir.

"O, yazıda değişik sanat anlayışını, babasının 1213/1798'de ölümünden sonra bilhassa 1215/1800 tarihinden itibaren yavaş yavaş onun yolundan (yani İran nesta'lik ekolünden) ayrılmak suretiyle ortaya koymuş ve nesta'lik'ı kendi anlayışına göre ta'dil (değiştirme) ederek kesin kaidelere bağlı yeni bir üslûp meydana getirmiştir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi babası, bu yazıda bir dereceye kadar değişiklik yapma öncülüğünü kazanmışsa da, sabit kurallar Yesârîzâde tarafından gerçekleştirilmiştir. O, babasının eksiklerini tamamlamış; başka bir ifadeyle onun yazılarındaki harflerin matematik, geometri ve anatomi bakımından en güzel olanlarını seçmiştir.

Üslûbu 1230/1815 yıllarında teşekkül eden hattatın sanat yönünden en üstün çağı 1250/1834 yılından sonradır.”⁽⁵²⁾

Resim 76: Yesârîzâde Mustafa İzzet'in 1222/1807 tarihli mail küt'aları

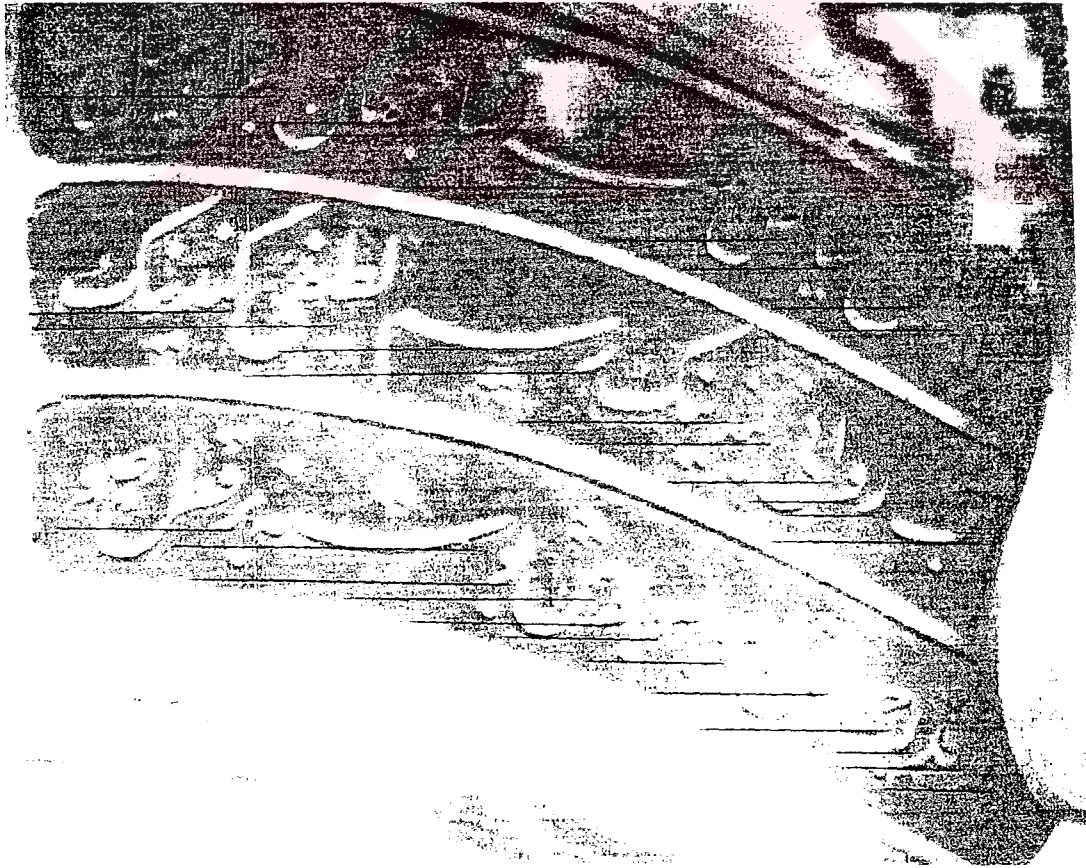
⁽⁵²⁾ Alparslan, A., a.g.e., s.120.

1222/1807 tarihli bu mail kıt'a Yesârîzâde'nin yavaş yavaş harfler arasında istikrarı nasıl yakaladığını gösteriyor. Çanaklardaki benzerlik; dikey harflerin paralelliğinin sağlanması ve harfler arasındaki mesafelerin yerine göre ayarlanması yazıda Türk havasının göstergesidir.

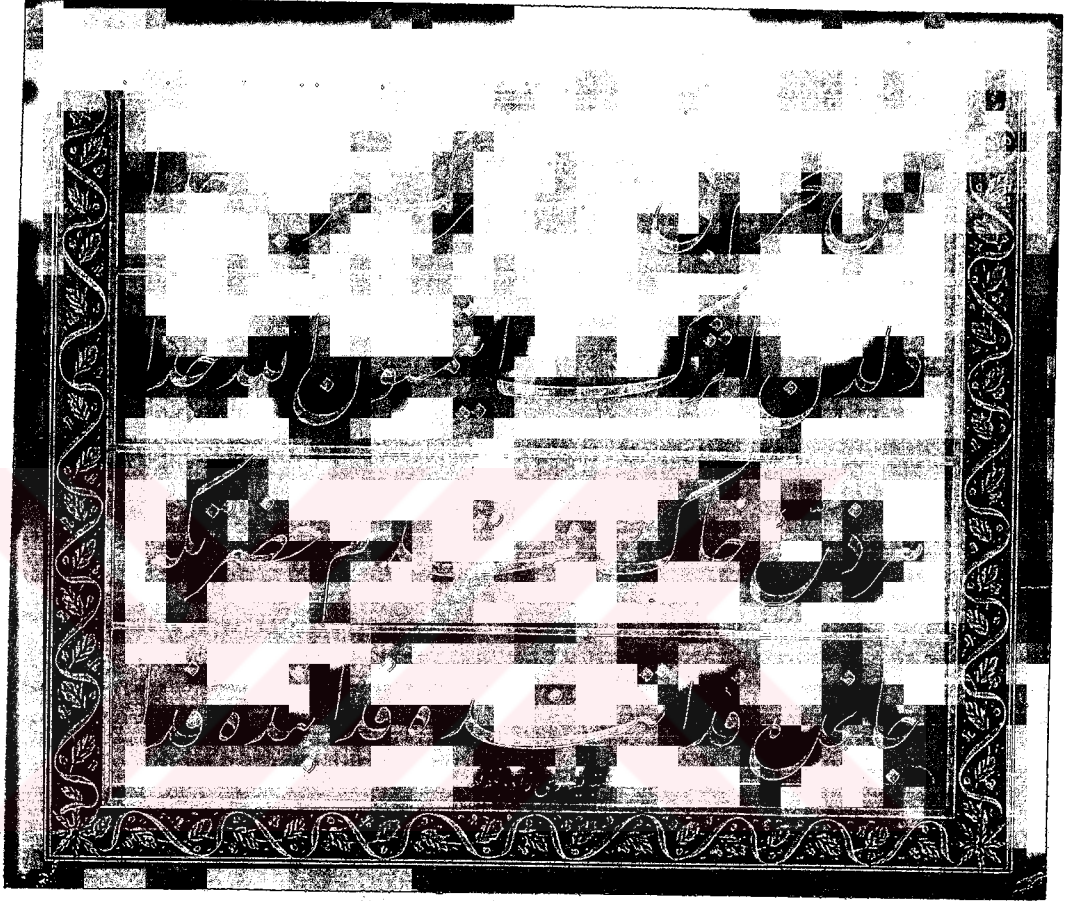

Resim 77: Nusretiye Camii Sebili

Yesârîzâde 1242/1826 tarihli Nusretiye Sebili ve Muvakkithânesi yazılarında mimariden kaynaklanan eğimli yüzeye yazarken satırları aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya düz satırlar şeklinde düşünerek yazmıştır. Yazı camii içerisinde bulunan Mustafa Râkım'ın mihrab üzerindeki Celî Sülüs hatla yazdığı deve boynu geçişe nazîre gibidir. Harfler basamaklama şeklinde dizilirken Yesârîzâde bu yeni üslûbun en güzel örneklerinden birini vermektedir (Resim 78).

Resim 78: Yesârîzâde'nin Nusretiye Camii sebili üzerindeki yazılarından

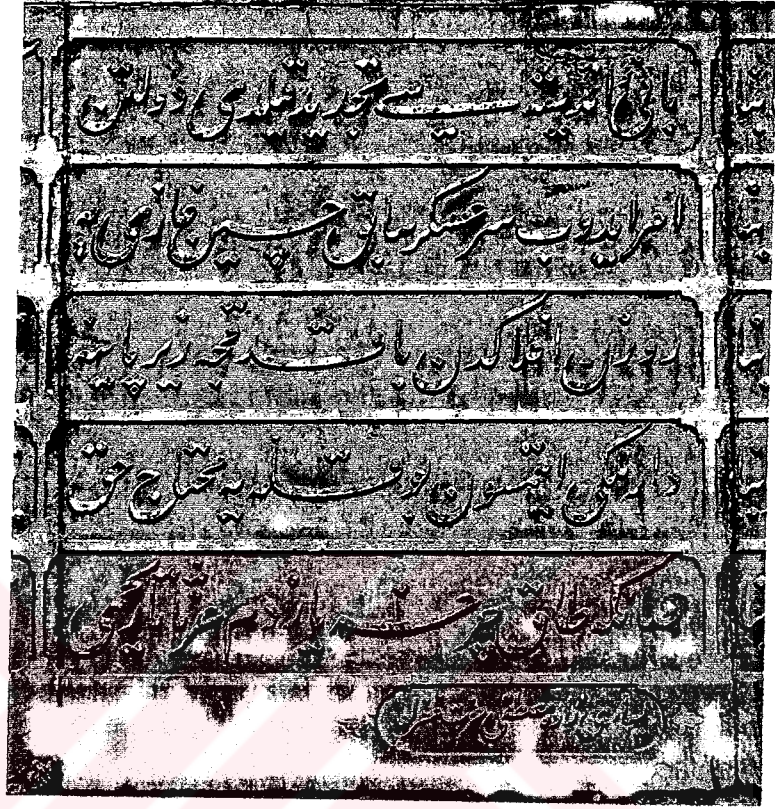
Resim 79: Yesârîzâde Mustafa İzzet'in 1257/1841 tarihli yazısı

Yesârîzâde'nin 1257/1841 tarihli zerendûd levhasında İnan Nesta'lık havasından eser kalmadığını bunun yerine Türk Nesta'lık ekolünün bütün güzellik ve zerafetiyle kendini gösterdiğine şahit oluyoruz. Burada torbalanmış ve dar çanakların yerine ferah ve sarkıklıktan kurtulmuş çanakları, keşidelerdeki ölçülerin aynı olduğunu ve harfler arasındaki açıklığın yazıyı sıkışık görüntüden kurtardığını görüyoruz.

Resim 80: Sünbül Efendi Camii avlusunda 1250/1834 tarihli Yesârîzâde Mustafa İzzet Kitabesi

Yesârîzâde'nin Kocamustafapaşa Sünbül Efendi Camii avlusunda Pertev Paşa'nın söylediği 1250/1834 tarihli Celi Nasta'lik yazısı Türk nesta'lik ekolünün en güzel örneklerinden biridir. Burada çanaklı harflerin (keşidelerin, mükerrer harflerin) hepsinin bir örnek olduğu açıkça görülmektedir. Keşidelerin satırlarda alt alta getirilmeyip dağıtılması Yesârîzâde'nin estetik anlayışını göstermesi açısından önemlidir.

Resim 81: Beyazıt Yangın Kulesi Kitabesi'nden detay Yesârîzâde Mustafa İzzet'in 1244/1828 tarihli yazısı

Resim 82: Yesârîzâde Mustafa İzzet'in 1250/? tarihli yazısı

Resim 83: Yesârîzâde'nin harfleriyle basılan Risale-i İtikadiyye'nin ilk sayfası

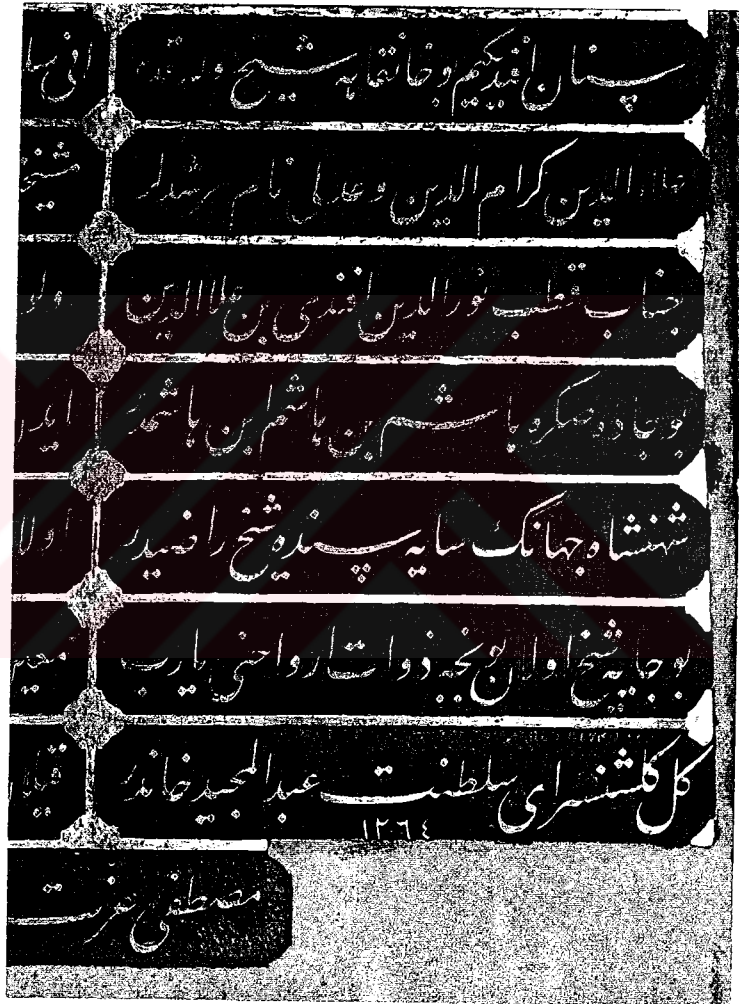
Nesta'lik hattı, ilk önce 1258/1842'de padişah Abdülmecid'in emriyle matbaacılığımıza girmiştir. Kasapbaşızâde İbrahim Efendi'nin İslâmi bilgilerden bahseden Risâle-i İtikadiyye'si Yesârîzâde Mustafa İzzet'in hazırladığı Nesta'lik harflerin dökürülmesi ile basılmıştır. Onbeş sayfalık bir

eser olan risale 1258 yılının ortalarında basılmıştır. Eserin ilk sayfasını orijinal boyutlarıyla çalışmamıza aldık.

Resim 84: Yesârîzâde Mustafa İzzet'in 1260/1844 tarihli Cefî Nesta'îk istifi.

Bu Celî Nesta'lik istifli yazıda Yesârîzâde elif harfi ile ayın harfini birbirine bağlamıştır. İki keşide arasına koyduğu iki noktayı daha küçük yaparak dengeyi muhafaza etmiştir.

Resim 85: Sünbül Efendi Camii avlusunda 1264/1847 tarihli Yesârîzâde Mustafa İzzet kitabesi

Yesârîzâde Mustafa İzzet 1264/1847'de yazdığı bu yazı ile Celî Nesta'lîk yazıda yaptığı değişiklikleri olgunlaştırarak tatbik etme yolundadır. Keşideli harfler, serkeşler, çanaklı harfler ve hatta noktalar buram buram Türk havası taşımaktadır.

Yesârîzâde'nin yazıları hakkında İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu da "Türklerde Yazı Sanatı" adlı eserinde şu tesbitlerde bulunuyor: "Nesta'lîk Yesârîzâde'nin elinde hiç bir Osmanlıca kelime ile anlatılması elde olmayan değerlerle değerlendirilmektedir. Yesârîzâde yazılarının gövdesinde körpelik, yumuşaklık, yakışıklılık vardır. O kadar değil, bu Nesta'lîkler çekicidir, alımlıdır, albenilidir, büyüleyicidir, hep sonsuz güzelliklerle doludur. Yesârîzâde devri Türk nesta'lîkçiliğinin altın devridir."⁽⁵³⁾

Yesârîzâde Mustafa İzzet'in öğrencilerine gelince; tanıdığımız beş öğrencisi vardır. Kıbrısî-zâde İsmail Hakkı (D.1200/1875-Ö.1279/1862), Melek Paşa Hafidi namıyla tanınan Ali Haydar Bey (D.1217/1802-Ö.1287/1870), Kadıasker Mustafa İzzet (D.1216/1801-Ö.1293/1876), Abdülfettah Efendi (D.1230/1814-Ö.1314/1896) ve Bursalı Rıza.⁽⁵⁴⁾

Yesârîzâde çok süratli bir şekilde yazarmış. "Vefatında terekesinden 65.000 satır Celî Nesta'lîk kalıbı çıktığı Necmeddin Okyay tarafından ifade edilmiştir. İstanbul'da 100'den fazla kitabesi vardır. Ayrıca Hicaz, Mısır ve Rumeli şehirlerinde de eserlerine rastlanmaktadır."⁽⁵⁵⁾

⁽⁵³⁾ Baltacıoğlu, İ.H. a.g.e., s.60.

⁽⁵⁴⁾ Alparslan, A., a.g.e., s.125-126.

⁽⁵⁵⁾ Alparslan, A., a.g.e., s.124.

3. Eserleri

Yesârîzâde Mustafa İzzet'in eserlerine İstanbul'da mimarî eserlerde sıkça rastlamak mümkündür. Tespit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

1226/1811 Teşvikiye Camii avlusunda tüfek nişantaşı tarih kitabesi, 1229/1811 Eminönü Hidayet Camii tarih kitabesi, 1232/1816 Eğrikapı Uşşakî dergâhı kitabesi, 1241/1825 Tophane Nusratiye Camii kitabesi, sebil ve muvakkithane yazıları, 1243/1827 Maltepe kışlası, 1244/1828 Bayezıd Yangın kulesi kitabesi, 1245/1829 Sultan II. Mahmud Saray çeşmesi kitabesi, 1246/1830 Eminönü Arpacılar Camii kitabesi, 1248/1832 Topkapı Sarayı Darphane'nin cümle kapısı üzerindeki tarih, 1248/1832 Beylerbeyi Abdullah Ağa Camii, 1248/1832 Bülbülderesi'nde Sultan II. Mahmud Çeşmesi 1248/1832 Tevfikiye Camii ve muvakkithanesi Akıntıburnu Camii, 1250/1834 Galata Mevlevîhanesi kitabesi, 1250/1834 Küçük Selimiye Camii, 1251/1835 Büyük Çamlıca'da Sultan II. Mahmud Çeşmesi, 1253/1837 Boyacıköy'de Sultan II. Mahmud Çeşmesi, 1255/1839 Sünbül Efendi Camii haricinde Pertev Paşa kitabesi, 1255/1839 Sultan II. Mahmud Türbesi kapı üstü kitabeleri, 1255/1839 Sultan II. Mahmud Bendi, 1264/1847 Sünbül Efendi Camii haricinde Ziver Paşa kitabesi.

Türk Nesta'lik ekolünde gelişme her ne kadar Yesârîzâde Mustafa İzzet ile tamamlanmışsa da onu hakkıyla takip ve taklit eden 20. yüzyıl hattatlarının yetişmesinde rolü olan Sami Efendi, adeta bu ekolün bir şubelerini temsil eden ünlü bir sanatkâr olarak karşımıza çıkar. Bu yüzden onu burada ayrıca zikretmeyi uygun bulduk. Bu yazının bünyesinden bahsederken Yesârîzâde ile Sami Efendi arasındaki ufak farklar daha iyi anlaşılacaktır.

C. Sami Efendi
(D.1253/1837-Ö.1330/1912)

1. Hayatı

19. yüzyılın şüphesiz en büyük hattatı Mehmed Sami Efendi, 1253/1837 yılında, Yorgancılar kethüdası Hacı Mahmud Efendi'nin oğlu olarak İstanbul'da doğdu. Asıl adı İsmail Hakkı olmasına rağmen mahlâsı olan Sami adıyla tanındı. Sıbyan mektebinde okurken Boşnak Osman Efendi'den sülüs-nesih meşk etmeye başladı. Bu iki çeşit yazıda başka hocası yoktur. Celî Sülüsü, Râkım'ın talebelerinden Recaî Efendi'den meşk etmiştir. Rik'a yazısını Mümtaz Efendi'den öğrenmiştir. Divânî yazıyı ve tuğra çekmeyi ise Nasih Efendi'den öğrenmiştir. Nesta'lîki Kıbrısîzâde İsmail Hakkı Efendi'den meşk ederek 1274/1857'de icazet almıştır. Celî Nesta'lîk yazıda hocası ise Ali Haydar Bey'dir.

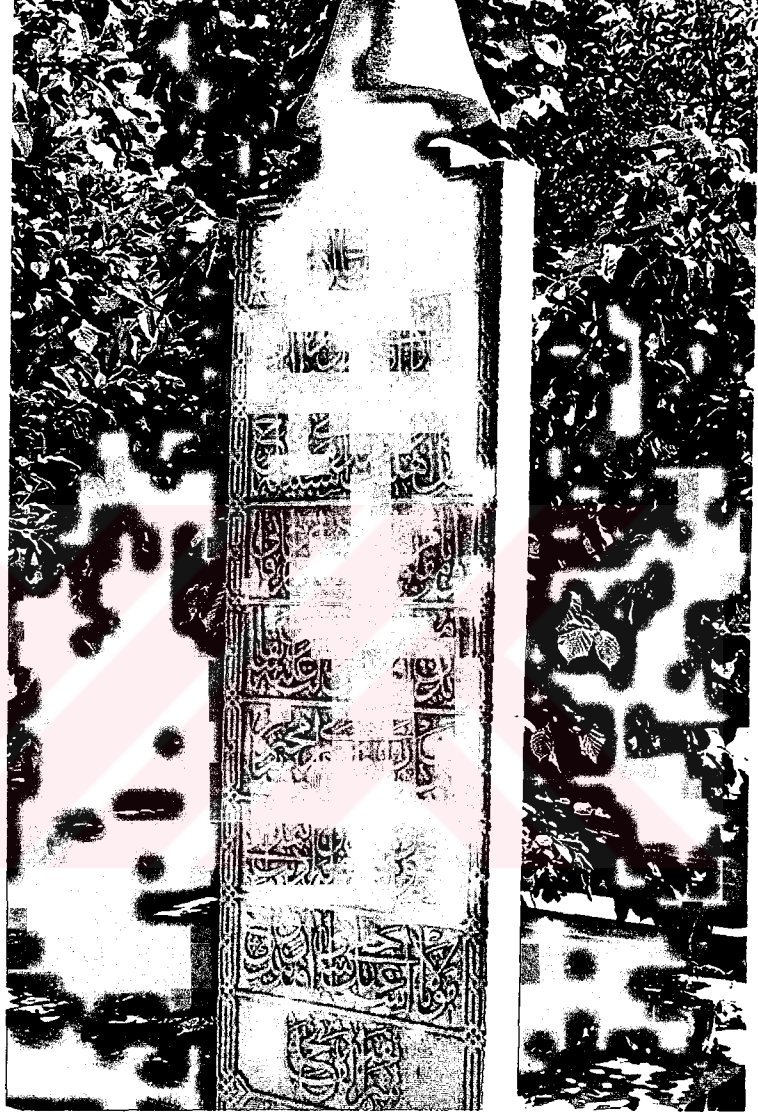
Biraz Arapça ve Farsça öğrendikten sonra 1270/1853 yılında Maliye kalemine girmiştir. Sonra Dîvân-ı Hümâyûn mühimme kalemine “nâme-nüvis” (resmi yazıları, mektupları yazan) olarak atanmıştır. 1295/1878'den sonra da Nasih Efendi'nin ayrılmasıyla Dîvân-ı Hümâyûn dairesi hutû-ı mütenevvia muallimliğine getirilmiştir.⁽⁵⁶⁾

Sonra “Nişan kalemi hulefâlığı”ndan aynı kalemin mümeyyizliğine terfi etmiştir. Meşrutiyetin ilanından sonra emekli olmuştur. 1330/ 1 Temmuz 1912'de pazartesi günü vefat eden Sami Efendi ertesi günü Fatih camii hazîresinde toprağa verildi.⁽⁵⁷⁾

⁽⁵⁶⁾ İnal, İ. E., “Son Hattatlar”, İstanbul 1955, s.255.

⁽⁵⁷⁾ İnal, M.K., a.g.e., s.556.

Mezar taşı talebesinden Hacı Kamil Akdik tarafından yazılmıştır.
Taşın tezyinatı da İ. H. Altunbezer'e aittir.

Resim 86: Sami Efendi'nin Fatih Camii haziresinde bulunan mezar taşı

Sami Efendi'nin vefatına talebelerinden Necmeddin Okyay şu tarihi düşürmüştür:

Ser-fürû eyler cihan, tarih-i Necmeddin için:

Göçdü Sami, kaldı Râkım mesleki üstâdsız.

1330/1912.

Kış günlerini Fatih'in Horhor semtinde, yaz günleri de Çengelköy'de oturur ve salı günleri talebe kabul ederdi. O gün devrin yazı üstâdları da ziyaretlerine gelirler ve evi "hat mektebi" olurdu.⁽⁵⁸⁾

Sami Efendi bulunduğu meclislerde de nüktedanlığı ile pek hoş hava estirmiş. Pek kuvvetli bir mukallid olan merhumun hikayeleri bugün bile anlatılmaktadır.

Sami Efendi pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Bunlar arasında Hacı Kamil Akdik, Hulusi Efendi, Tuğrakeş İ. Hakkı Altanbezer, Ferid ve Nazif Beyler, Hasan Rıza Efendi, Elmalılı Hamdi Yazır, Sofu Mehmed, Aziz Efendi, Ömer Vasfi, Neyzen Emin Efendi ve Necmeddin Okyay sayılabilir.

Ölümünden sonra kurulan Medresetü'l-Hattatın'e tayin edilen hocaların tümü Sami Efendi'nin talebeleridir.

⁽⁵⁸⁾ Derman, U., a.g.m. s.8.

Resim 87: Sami Efendi'nin nesta'lik icazetnamesi

Sami Efendi hocalarına çok saygı göstermiş ve hocalarını daima hayırla yad etmiştir. Bu hususta şu hadise gerçekten kayda değerdir: “Sami Efendi'nin 1274/1857'de icazet aldığı nesta'lik hocası İsmail Hakkı Efendi'nin yazıdaki kemali, zamanın en mahir Nesta'lik nüvislerinden Ali

Haydar Bey derecesinde değildir. Bu sebeple, Sami Efendi'nin yazılarını gören Ali Haydar Bey ona haber yollar: “Her ne kadar, hocası da, ben de Yesârîzâde merhumdan yazı meşk ettikse de öğrenişimiz arasında fark vardır. Orada burada yazılarını görüyorum. Maşaallah çok müstaid... Gelsin de, yazı müzâkere edelim.” Sami Efendi, arzusuna rağmen bu davete icabet edemez. Vakta ki, hocası İsmail Hakkı Efendi vefat eder (1279/1862), O'nun defninden sonra, hemen Ali Haydar Bey'e giden genç Sami kendisini tanıtınca üstadın: “Oğlum, bunca zamandır haber yolluyorum, neredesin?” sualine muhatab olur ve “Geldiğimi hocam duyar da, belki güvencir diye gelemedim. Lâkin, onu bugün hâk-i gufrâna tevdi eyledik, ben de hemen size koştum. Artık benim üstadım sizsiniz.” diyerek O'nun elini öper. Sami Efendi, bunu sonradan talebesine naklederken: “İnsanı hocasından ölüm ayırır; ben hocalarımı terk etseydim, yazıdan feyiz bulamazdım” demiştir.⁽⁵⁹⁾

2. Sanat Hayatı

Sami Efendi Sülüs ve Nesih yazmakla beraber, fazla uğraşmamıştır. Ustalığını yazının en geç kemale eren “Celî” türünde göstermiştir. Râkım'ın açtığı yolda yürüyüp, eksiklerini de tamamlayarak Celî-Sülüsü en mütekâmil şekline kavuşturmuştur. Ayrıca Sülüs yazıda okumaya yardımcı olan hareke ve tezyînî işaretlere de ayrı bir güzellik katmıştır. 1310/1982 tarihinden sonra yazdığı Celî-Sülüslerde İsmail Zühdi tesiri hissedilir. Sami Efendi Celî Nesta'lik yazıda ise Yesârîzâde yolunda yürümüştür.

(59) Derman, U., “Türk Hat Sanatının Şaheserleri”, Kültür Bak. Yay., 1982, Levha: 36.

	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	1-1,5 nokta satırın üstünde	1-1,5 nokta satırın üstünde	1-1,5 nokta satırın üstünde
Satır üzerindeki ölçü	2,5 nokta	3,5 nokta	3,25 nokta
Satır altındaki ölçü	-	-	-
Dikeylerin eğimi	79°-80°-81°	79°-80°-81°	79°-80°-81°-82°
Yatayların eğimi	-	-	-
Çanak genişliği	-	-	-
Kuyruk uzunluğu	-	-	-
Keşide uzunluğu	-	-	-
Serkeş uzunluğu	-	-	-

	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	satır çizgisi üzerinde	satır çizgisi üzerinde	satır çizgisi üzerinde
Satır üzerindeki ölçü	1,5 nokta	1,5 nokta	1,5 nokta
Satır altındaki ölçü	-	-	-
Dikeylerin eğimi	-	-	-
Yatayların eğimi	64°	60°	62°
Çanak genişliği	-	-	-
Kuyruk uzunluğu	-	-	-
Keşide uzunluğu	5,3 nokta	4,3 nokta	4,5 nokta
Serkeş uzunluğu	-	-	-

	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	Alt ve üstünde bulunur	Alt ve üstünde bulunur	Alt ve üstünde bulunur
Satır üzerindeki ölçü	1,6 nokta	2 nokta	2 nokta
Satır altındaki ölçü	2,2 nokta	2,5 nokta	2,3 nokta
Dikeylerin eğimi	-	-	-
Yatayların eğimi	38°	36°	38°
Çanak genişliği	3 nokta	3,5 nokta	3,5 nokta
Kuyruk uzunluğu	-	-	-
Keşide uzunluğu	-	-	-
Serkeş uzunluğu	-	-	-

	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	Satır çizgisi üzerinde	Satır çizgisi üzerinde	Satır çizgisi üzerinde
Satır üzerindeki ölçü	2,1 nokta	2,3 nokta	2,25 nokta
Satır altındaki ölçü	-	-	-
Dikeylerin eğimi	75°	68°	72°
Yatayların eğimi	45°	32°	32°
Çanak genişliği	-	-	-
Kuyruk uzunluğu	-	-	-
Keşide uzunluğu	-	-	-
Serkeş uzunluğu	-	-	-

	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	Satır çizgisi üzerinde	Satır çizgisi üzerinde	Satır çizgisi üzerinde
Satır üzerindeki ölçü	1,7 nokta	2,1 nokta	2,1 nokta
Satır altındaki ölçü	-	-	-
Dikeylerin eğimi	69°	71°	72°
Yatayların eğimi	33°	38°	35°
Çanak genişliği	-	-	-
Kuyruk uzunluğu	-	-	-
Keşide uzunluğu	-	-	-
Serkeş uzunluğu	-	-	-

	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	Alt ve üstünde bulunur	Alt ve üstünde bulunur	Alt ve üstünde bulunur
Satır üzerindeki ölçü	2 nokta	2,1 nokta	2 nokta
Satır altındaki ölçü	1,8 nokta	1,8 nokta	2 nokta
Dikeylerin eğimi	-	-	-
Yatayların eğimi	12°	15°	21°
Çanak genişliği	3 nokta	3,33 nokta	3,25 nokta
Kuyruk uzunluğu	-	-	-
Keşide uzunluğu	-	-	-
Serkeş uzunluğu	-	-	-

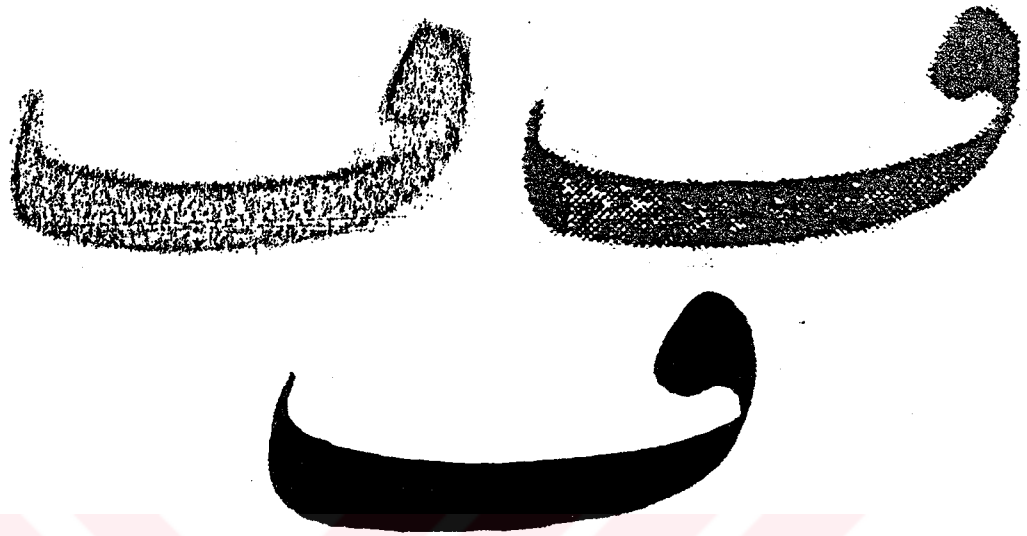
	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	Alt ve üstünde bulunur	Alt ve üstünde bulunur	Alt ve üstünde bulunur
Satır üzerindeki ölçü	2,6 nokta	2,2 nokta	2,4 nokta
Satır altındaki ölçü	2,2 nokta	2,3 nokta	2,3 nokta
Dikeylerin eğimi	-	-	-
Yatayların eğimi	-	-	-
Çanak genişliği	3,08 nokta	3,4 nokta	3,2 nokta
Kuyruk uzunluğu	-	-	-
Keşide uzunluğu	-	-	-
Serkeş uzunluğu	-	-	-

	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	Satırın üzerinde bulunur	Satırın üzerinde bulunur	Satırın üzerinde bulunur
Satır üzerindeki ölçü	3,4 nokta	3,7 nokta	4 nokta
Satır altındaki ölçü	-	-	-
Dikeylerin eğimi	80°	78°	79°
Yatayların eğimi	42°	51°	46°
Çanak genişliği	-	-	-
Kuyruk uzunluğu	-	-	-
Keşide uzunluğu	-	-	-
Serkeş uzunluğu	-	-	-

	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	Alt ve üstünde bulunur	Alt ve üstünde bulunur	Alt ve üstünde bulunur
Satır üzerindeki ölçü	2,25 nokta	2,5 nokta	2,08 nokta
Satır altındaki ölçü	2,3 nokta	2,9 nokta	2,58 nokta
Dikeylerin eğimi	-	-	-
Yatayların eğimi	33°	33°	30°
Çanak genişliği	3,33 nokta	3,9 nokta	3,5 nokta
Kuyruk uzunluğu	-	-	-
Keşide uzunluğu	-	-	-
Serkeş uzunluğu	-	-	-

	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	Satırın üzerinde	Satırın üzerinde	Satırın üzerinde
Satır üzerindeki ölçü	2,5 nokta	2,6 nokta	2,3 nokta
Satır altındaki ölçü	-	-	-
Dikeylerin eğimi	-	-	-
Yatayların eğimi	76°	69°	65°
Çanak genişliği	-	-	-
Kuyruk uzunluğu	-	-	-
Keşide uzunluğu	4,3 nokta	4,8 nokta	4,8 nokta
Serkeş uzunluğu	-	-	-

	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	Satır üzerinde	Satır üzerinde	Satır üzerinde
Satır üzerindeki ölçü	3,8 nokta	3,8 nokta	3,9 nokta
Satır altındaki ölçü	-	-	-
Dikeylerin eğimi	72°	-	66°
Yatayların eğimi	-	-	-
Çanak genişliği	3,08 nokta	3 nokta	3,16 nokta
Kuyruk uzunluğu	-	-	-
Keşide uzunluğu	-	-	-
Serkeş uzunluğu	-	-	-

	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	Satırın üzerinde	Satırın üzerinde	Satırın üzerinde
Satır üzerindeki ölçü	5,8 nokta	7,5 nokta	6,6 nokta
Satır altındaki ölçü	-	-	-
Dikeylerin eğimi	82°	81°	79°
Yatayların eğimi	54°	50°	55°
Çanak genişliği	-	-	-
Kuyruk uzunluğu	30°	36°	34°
Keşide uzunluğu	4,25 nokta	4,25 nokta	3,58 nokta
Serkeş uzunluğu	4 nokta	4,75 nokta	4,33 nokta

Mehmed Es'ad
Yesârî

Yesârîzâde
Mustafa İzzet

Sami Efendi

	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	Alt ve üstünde bulunur	Alt ve üstünde bulunur	Alt ve üstünde bulunur
Satır üzerindeki ölçü	2,1 nokta	1,8 nokta	1,9 nokta
Satır altındaki ölçü	4,08 nokta	3 nokta	3,5 nokta
Dikeylerin eğimi	87°	85°	85°
Yatayların eğimi	29°	22°	19°
Çanak genişliği	-	-	-
Kuyruk uzunluğu	4,08 nokta	3 nokta	3,5 nokta
Keşide uzunluğu	-	-	-
Serkeş uzunluğu	-	-	-

Mehmed Es'ad
Yesârî

Yesârîzâde
Mustafa İzzet

Sami Efendi

	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	Alt ve üstünde bulunur	Alt ve üstünde bulunur	Alt ve üstünde bulunur
Satır üzerindeki ölçü	4,1 nokta	4,9 nokta	4,75 nokta
Satır altındaki ölçü	2 nokta	2,08 nokta	2,16 nokta
Dikeylerin eğimi	84°	84°	83°
Yatayların eğimi	-	-	-
Çanak genişliği	3 nokta	3,5 nokta	3,33 nokta
Kuyruk uzunluğu	-	-	-
Keşide uzunluğu	-	-	-
Serkeş uzunluğu	-	-	-

	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	Alt ve üstünde bulunur	Alt ve üstünde bulunur	Alt ve üstünde bulunur
Satır üzerindeki ölçü	1,9 nokta	2 nokta	2,1 nokta
Satır altındaki ölçü	1,8 nokta	2 nokta	2,08 nokta
Dikeylerin eğimi	77°	80°	84°
Yatayların eğimi	-	-	-
Çanak genişliği	3,1 nokta	3,58 nokta	3,33 nokta
Kuyruk uzunluğu	-	-	-
Keşide uzunluğu	-	-	-
Serkeş uzunluğu	-	-	-

	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	Satır üzerinde bulunur	Satır üzerinde bulunur	Satır üzerinde bulunur
Satır üzerindeki ölçü	2 nokta	2,08 nokta	2,08 nokta
Satır altındaki ölçü	-	-	-
Dikeylerin eğimi	62°	61°	66°
Yatayların eğimi	32°	35°	33°
Çanak genişliği	-	-	-
Kuyruk uzunluğu	-	-	-
Keşide uzunluğu	-	-	-
Serkeş uzunluğu	-	-	-

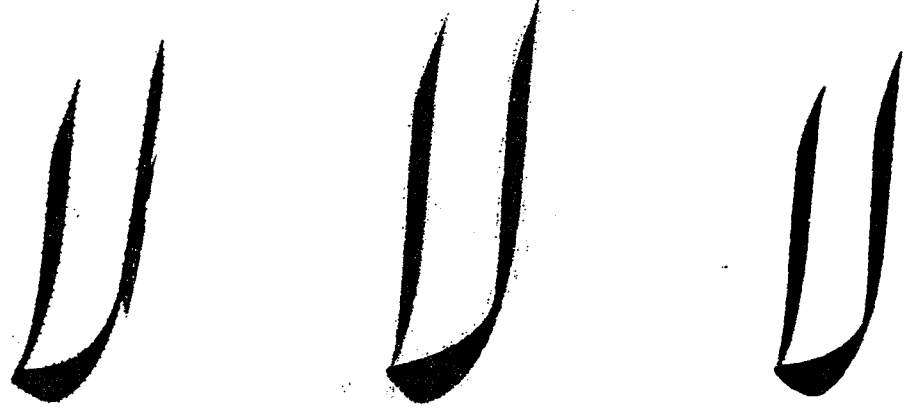

Mehmed Es'ad
Yesârî

Yesârîzâde
Mustafa İzzet

Sami Efendi

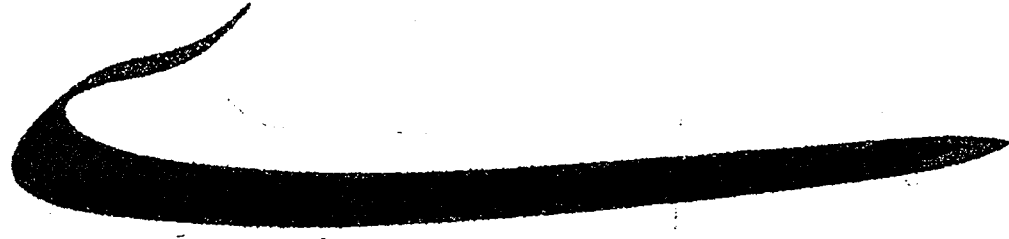
	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	Satır üzerinde	Satır üzerinde	Satır üzerinde
Satır üzerindeki ölçü	1,5 nokta	1,7 nokta	1,7 nokta
Satır altındaki ölçü	-	-	-
Dikeylerin eğimi	65°	64°	61°
Yatayların eğimi	-	-	-
Çanak genişliği	-	-	-
Kuyruk uzunluğu	-	-	-
Keşide uzunluğu	-	-	-
Serkeş uzunluğu	-	-	-

	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	Satır üzerinde	Satır üzerinde	Satır üzerinde
Satır üzerindeki ölçü	3,9 nokta	4,3 nokta	3,7 nokta
Satır altındaki ölçü	-	-	-
Dikeylerin eğimi	81°	84°	83°
Yatayların eğimi	-	-	-
Çanak genişliği	-	-	-
Kuyruk uzunluğu	-	-	-
Keşide uzunluğu	-	-	-
Serkeş uzunluğu	-	-	-

	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	Alt ve üstünde bulunur	Alt ve üstünde bulunur	Alt ve üstünde bulunur
Satır üzerindeki ölçü	2,5 nokta	2,5 nokta	2,7 nokta
Satır altındaki ölçü	1,9 nokta	2,08 nokta	2 nokta
Dikeylerin eğimi	63°	53°	50°
Yatayların eğimi	-	-	-
Çanak genişliği	2,8 nokta	3,5 nokta	3,3 nokta
Kuyruk uzunluğu	-	-	-
Keşide uzunluğu	-	-	-
Serkeş uzunluğu	-	-	-

	Mehmed Es'ad Yesârî	Yesârîzâde Mustafa İzzet	Sami Efendi
Kalem kalınlığı	9 mm	9 mm	9 mm
Harf satırın neresinde bulunur	Satır üzerinde	Satır üzerinde	Satır üzerinde
Satır üzerindeki ölçü	2,5 nokta	2,3 nokta	2,4 nokta
Satır altındaki ölçü	-	-	-
Dikeylerin eğimi	29°	25°	28°
Yatayların eğimi	10°	9°	8°
Çanak genişliği	-	-	-
Kuyruk uzunluğu			
Keşide uzunluğu	10,2 nokta	12,1 nokta	10 nokta
Serkeş uzunluğu	-	-	-

Tabloların Değerlendirilmesi

Elif

Elif harfinin boyu üç hattat tarafından farklı yapılmıştır. Yesârî'nin elif harfi en kısa, Yesârîzâde'nin elifi en uzundur. Sami Efendi, elif harfini iki hattat arasında bir uzunlukta yazmıştır. Eğim olarak en yatık Yesârî, en dik te Sami Efendi'nin elifidir. Yesârîzâde ikisinin arası bir eğimle yazmıştır.

Be

Be harfinde en uzun Yesârî tarafından yazılmıştır. Be harfini en kısa Yesârîzâde yapmıştır. Sami Efendi be harfinin boyunu Yesârî'den kısa, Yesârîzâde'den uzun yapmıştır.

Cim

Cim harfinin çanağı en geniş Yesârîzâde tarafından yapılmıştır. Yesârî'nin cim çanağı en dar, Sami Efendi'nin cim çanağı ise ikisi arasındadır. Cim harfinin baş tarafı en büyük Yesârîzâde en küçük Yesârî tarafından yapılmıştır. Sami Efendi yine ikisi arasında bir ölçüyle yazmıştır. Çanağın satır altında kalan kısmını incelediğimizde en derin Yesârîzâde'nin cim harfini görüyoruz. Sonra Sami, en son Yesârî'nin cim harfi derindir.

Dal

Dal harflerini karşılaştırdığımız Yesârî'nin dal harfinin diğer iki hattata göre tıkız bir görünüm arzettiği görülür. Dal harfini iki bölümden müteşekkil sayarsak, 1. bölüm Yesârî'de kısa, Yesârîzâde ile Sami Efendi'de daha uzundur. 1. bölümü Yesârîzâde daha dik yaparken Sami Efendi daha eğimli yapmaktadır. 2. bölüm Yesârî'de daha dik, Yesârî ve Yesârîzâde de aynı eğimle yazılmıştır.

Ra

Ra harfi Yesârî tarafından Yesârîzâde ve Sami Efendi'ye göre daha küçük yazılmaktadır. Ra harfini en dik Yesârîzâde yaparken en az eğimli Yesârî yapmaktadır.

Sin

En geniş sin çanağı Yesârîzâde tarafından yapılmaktadır. Yesârî en dar çanağı yaparken; Sami Efendi, Yesârîzâde'den küçük ve Yesârî'den büyük çanak yapmaktadır. Eğim açısından en eğimli sin harfini Yesârî, en dik sin harfini de Sami Efendi yapmaktadır.

Sad

Sad harfinin çanağı en dar Yesârî tarafından en geniş Yesârîzâde tarafından yapılmaktadır. Sami Efendi'nin sad harfinin çanağı Yesârî'den geniş, Yesârîzâde'den dardır.

Tı

Tı harfi Yesârî tarafından basık ve küçük yapılmıştır. Tı harfinin elifi de Yesârî'de küçüktür. En büyük tı elifi Yesârîzâde'nindir. Sami Efendi'nin tı elifi Yesârî'den büyük, Yesârîzâde'den küçüktür.

Ayin

En geniş ayın çanağı Yesârîzâde Mustafa İzzet tarafından yapılmıştır. Sami Efendi bu harfin çanağında da Yesârî'den daha geniş, Yesârîzâde'den daha dar çanak yapmayı tercih etmiştir. Yesârî'nin ayın çanağı yumurta biçimini andırmaktadır.

Fe

Fe harfinin kafası Yesârî'de geriye doğrudur. Yesârîzâde ve Sami Efendi'de boyun kısımları daha geniş ve kafa öne doğru eğimlidir.

Kaf

Kaf çanağının yapılışı Yesârî'de İran Nesta'lîk ekolünü hatırlatmaktadır. Yesârîzâde Mustafa İzzet kare formunu çağrıştıran kaf harfi yaparken; Sami Efendi, bu iki hattatın harflerinin özelliklerini barındıran bir kaf harfi yapmıştır.

Kef

Kef harfinde serkeşler üç hattat tarafından farklı şekilde yapılmışlardır. En uzun serkeşi Yesârîzâde yapmıştır. En kısa serkeşi de Yesârî yapmıştır. Kef'in boyu en kısa Yesârî'de en uzun Yesârîzâde'dedir. Keşide uzunlukları Yesârî ve Yesârîzâde'de aynı Sami Efendi'de kısadır. Eğim olarak Yesârî'nin kef harfi daha diktir. Daha sonra Yesârîzâde'nin kef eğimi gelmektedir.

Lam

En küçük lam harfi Yesârî'nindir. En geniş ise Yesârîzâde'nindir. Lam çanağı Sami Efendi tarafından Yesârî'den büyük Yesârîzâde'den küçük yapılmıştır. Eğimler birbirine eşittir.

Nun

Nun harfinde en dar çanak Yesârî'nin en geniş çanak ta Yesârîzâde tarafından yapılmıştır. Çanak derinliği ise en fazla Sami Efendi'nin nun harfindedir.

Vav

Vav harfini Yesârî, Yesârîzâde ve Sami Efendi'ye göre daha küçük yapmıştır. Vav başı Yesârî'de basıktır. En geniş vav başını Sami Efendi yapmıştır.

He

He harfinde de Yesârî'nin he harfi en küçük şekilde yapılmıştır. Yesârîzâde'nin he harfi en büyük, Sami Efendi'nin he harfi ise Yesârî ile Yesârîzâde'nin he harfi arasındadır.

Lamelif

Yesârîzâde tarafından yapılan lamelif harfi Yesârî ve Sami Efendi'ye göre daha büyüktür. En küçük lamelif Sami Efendi'nin yaptığı harftir. Yesârî'nin lamelif harfi, Yesârîzâde ve Sami Efendi'ye göre daha yataydır.

Ye

Bu harfte de en dar çanak Yesârî'nindir. En geniş çanak Yesârîzâde'ye aittir. Sami Efendi'nin ye harfi Yesârî ile Yesârîzâde arasında bir ölçüyle yazılmıştır. satırın üstünde kalan kısımda ise Sami Efendi'nin ye harfi daha büyükçedir.

Ya-yı Makûs

En uzun keşide Yesârîzâde, en kısa keşide ise Sami Efendi tarafından yapılmıştır.

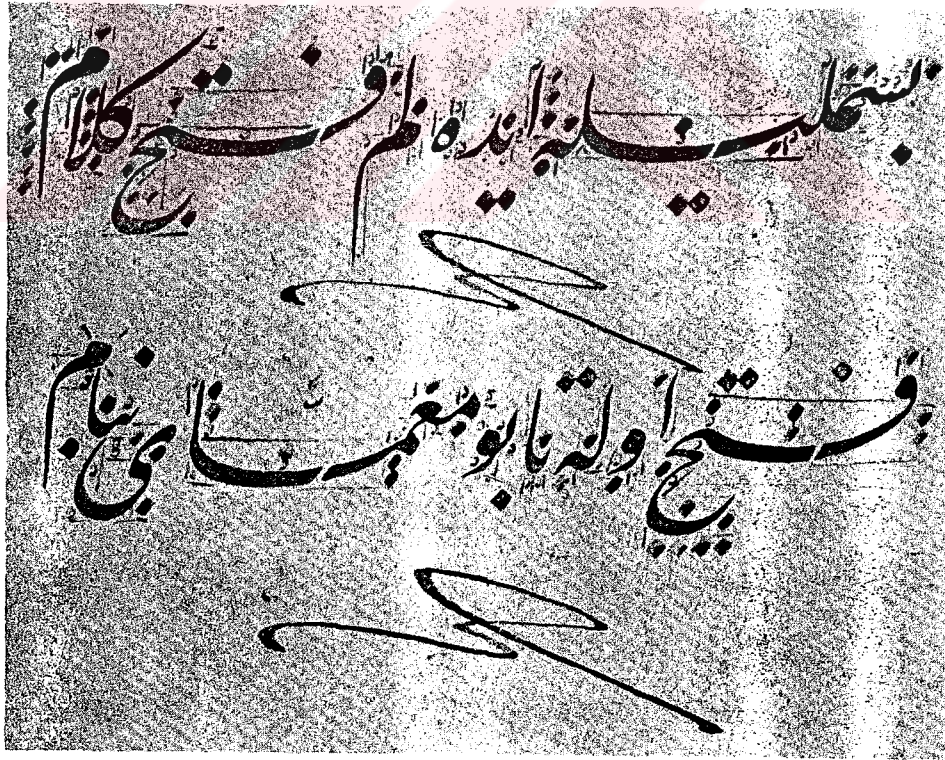
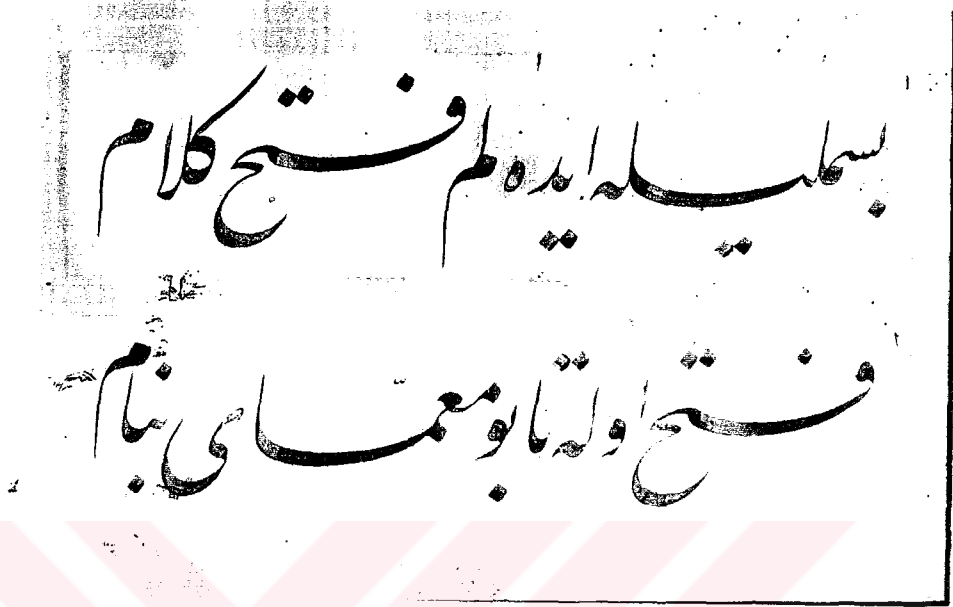
Üç hattatın harflerinin mukayesesi neticesinde vardığımız netice şudur: Yesârî'nin Celfî Nesta'likte kullandığı ölçüleri en küçük ölçülerdir. Yani dar çanaklar, kısa dikey harfler yapmıştır. Yesârîzâde, babası tarafından kısa ve dar olan bu ölçüleri büyütüştür. Harfler anatomik yapısı

bozulmadan Yesârîzâde tarafından büyütülmüştür. Bu yüzden Yesârîzâde'nin harfleri ferah ve rahat bir görünüm -bu durum metin içerisinde bariz şekilde hissedilir- arz ederler. Sami Efendi ne Yesârî kadar dar ve küçük, ne de Yesârîzâde kadar geniş ve büyük harfler yapmıştır. Kendinden önce gelen bu iki hattatın sanki ortalamasını almış gibidir. Daha açık ifadeyle Sami Efendi Yesârî ve Yesârîzâde'nin sentezidir diyebiliriz.

B. İbarelerin Karşılaştırılması

Burada üç hattatımız tarafından tespit edebildiğimiz ortak ibareler karşılaştırılmıştır.

Resim98: Mehmed Es'ad Yesârî ve Yesârîzade Mustafâ İzzet tarafından yazılan

Besmele kasidesinin başlangıcı

Hilye-i Hâkanî'nin ilk beytinin Yesârî ve Yesârîzâde tarafından yazılmış örneklerini incelediğimizde:

Yesârî'de satır nizamı tam değildir. Harfler serbest şekilde düzenlenmiştir.

Yesârîzâde'nin yazmış olduğu satırlarda satır nizamı gözetilmiş, harflerin satıra oturmalarına dikkat edilmiştir.

Yesârî, müstakil elif harfini kısa yaparken Yesârîzâde daha uzun yapmıştır.

Kelimelerin eğiminde de farklılıklar vardır. "Besmeleyle" kelimesi Yesârî'de daha düz, Yesârîzâde'de daha eğimlidir. Aynı şekilde "Feth" ve "Muamma" kelimelerinde de durum aynıdır.

Resim 99: Yesârî Mehmed Es'ad tarafından 1203/1783 tarihinde yazılan Hüvessemü'l-alim levhası T.S.M. Kütüphanesi G.Y. 324/102

Resim 100: Sami Efendi'ye ait 1319/1901 tarihli levha

Yesârî ve Sami Efendi'nin Hüvessemiü'l-alim istiflerini mukayese ettiğimiz zaman:

Yesârî'nin elif ve lam harflerinin kalın olduklarını görürüz. Sami Efendi bu harfleri biraz ince yazmıştır.

Vav harfinin duruşu Yesârî'de başka, Sami Efendi'de başkadır.

Sin dişleri Sami Efendi'de daha belirgindir. Sin'den mim'e geçiş Yesârî'nin yazısına göre daha havalelidir.

Sami Efendi'nin ayın harfleri başlarını yukarıya kaldırmış gibidirler. Yesârî ayın harflerini daha basık yapmıştır. Mim kuyruklarındaki uzunluk da ilk bakışta fark edilmektedir. Yesârî'nin mim harfinin kuyruğu daha uzundur.

Yesârîzâde'nin 1210/1795 tarihli yazısı ile Sami Efendi'nin 1318/1900 tarihli yazısını karşılaştırdığımızda; Sami Efendi'nin yazısının tokça ve kalınca olduğunu görürüz. Bunun yanında Sami Efendi'nin elif ve lamelif harflerinin Yesârîzâde'nin bu harflerine göre daha küçük yapılmıştır. Sami Efendi ra harfini, nun harfinin üstünden kaldırarak satıra oturtmuştur.

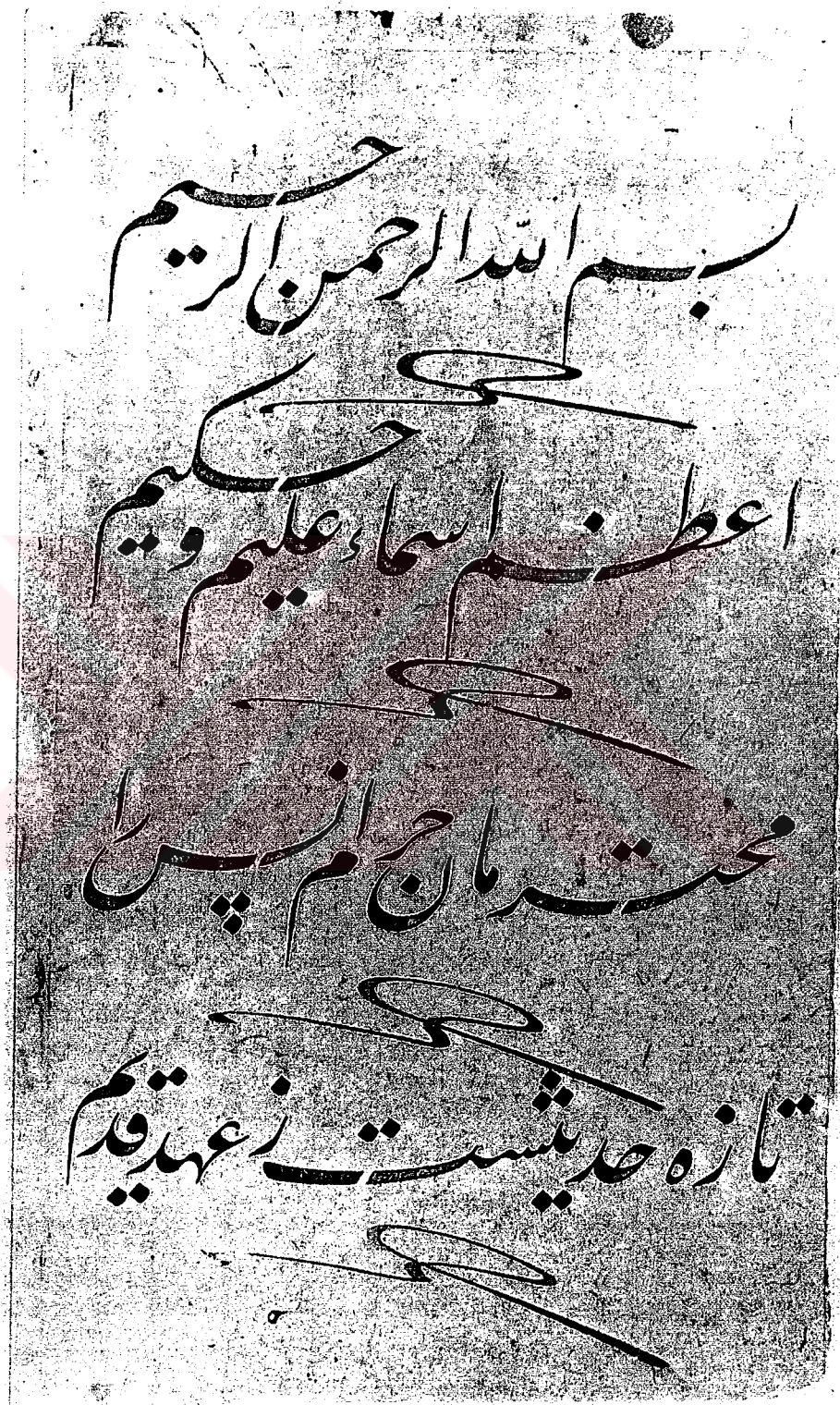
Resim 101: Yesârîzâde'nin zerendud yazısı

Resim 102: Sami Efendi'nin zerendud yazısı

Resim 103: Mehmed Es'ad Yesârî'nin 1096/1684 tarihli yazısı

Resim 104: Sami Efendi'nin düz Nasta'lik kıt'ası

Yesârî ile Sami Efendi'nin yazdıkları Besmele kasidelerinin ilk dört satırını karşılaştıralım:

Yesârî'nin yazısındaki lâfza-i celâl Sami Efendi'de daha belirgindir. Nun çanağını, Sami Efendi geniş yapmıştır. Serkeş, Yesârî'de daha düzdür.

C. Eğimlerin Karşılaştırılması

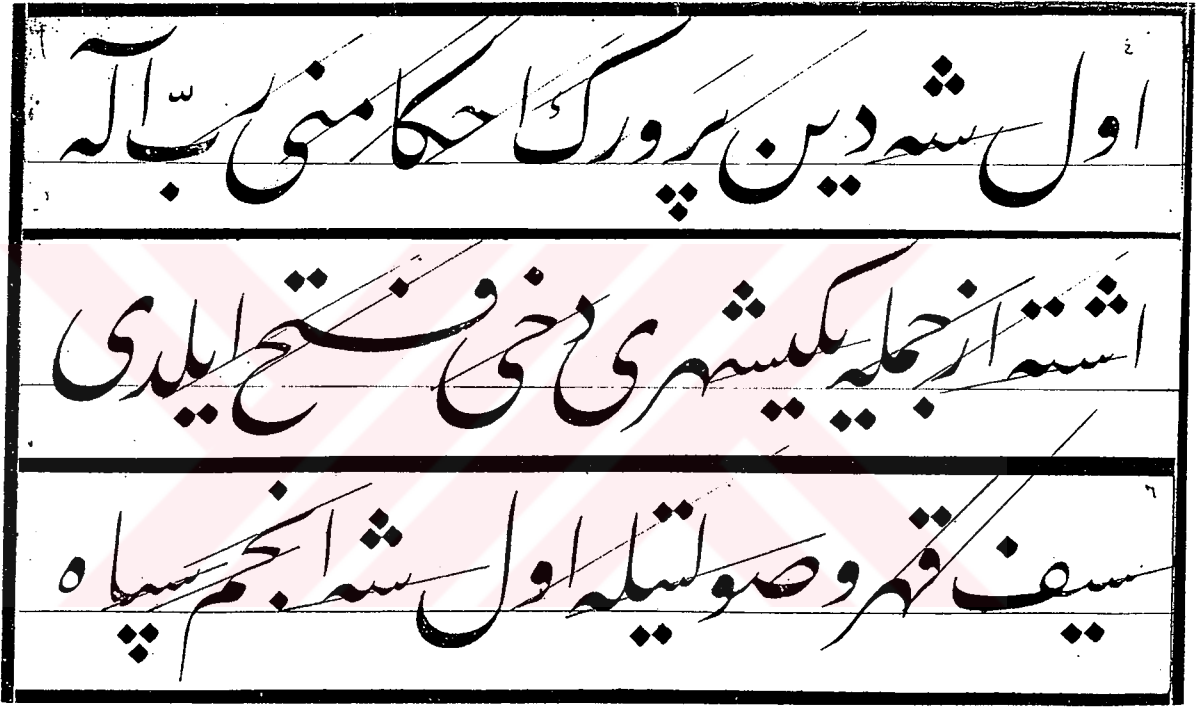
Resim 105: Mehmed Es'ad Yesârî'nin yazısı

Mehmed Es'ad Yesârî'nin dikey harflerinin eğimlerinde 76° ile 83° arasında değerler tespit ettik en çok kullanılan eğim -ölçtüğümüz yazılarda- 80° 'dir. Yine tespitlerimize göre eğimlerinde ortalama $81,3^{\circ}$ ile yazdığını gördük. Mehmed Es'ad Yesârî'nin harf ve kelimelerin eğimlerini, Yesârîzâde Mustafa İzzet ve Sami Efendi'nin yazılarına göre dikliği fazladır.

Resim 106: Yesârîzâde Mustafa İzzet'in yazısı

Yesârîzâde Mustafa İzzet'in dikey harflerinin eğimleri Mehmed Es'ad Yesârî'ye göre dikleşmiştir. Yesârîzâde'nin dikey harflerinin eğimleri - ölçtüğümüz yazılarda- 79° ile 84° arasındadır. En çok kullandığı diklik ise $82,7^\circ$ 'dir. Yesârîzâde Mustafa İzzet, babası Mehmed Es'ad Yesârî'ye göre harf ve kelime eğimlerini azaltarak yataylaştırmıştır.

Resim 107: Sami Efendi'nin yazısı

Sami Efendi'nin dikey harflerinin eğimleri 79° ile 84° arasında değişmektedir. Sami Efendi'nin en çok kullandığı diklik ise -ölçtüğümüz yazılarda- $81,8^\circ$ dir. Harf ve kelime eğimlerinde, Mehmed Es'ad Yesârî ve Yesârîzâde Mustafa İzzet'e göre daha yatay eğimle yazmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türk Hat Sanatı tarihi içerisinde önemli bir yeri olan Nasta'lık yazı ve bu yazının Türk toprakları üzerinde nasıl Türkleştiği üzerinde çalıştığımız bu tez, Nasta'lık yazının Anadolu'ya gelmeden önce İran'da hangi hattatlar tarafından geliştirildiğini ve Türkiye dışında bu yazının durumunu ortaya koymaktadır.

Nasta'lık yazının en erken örnekleri XIII. yüzyılda İran'da görülür. Bu yazının kurallarının yerleşmesi ve özelliklerinin belirginleşmesi XV. yüzyılın başlarında olmuştur. Daha sonra Mîr Ali Tebrizî'nin yerinde müdahaleleriyle gelişimini sürdürmüş ve iki üslûba ayrılmıştır.

Mîr Ali Tebrizî'den sonra Cafer-i Tebrizî, ondan sonra da Ezher-i Tebrizî ile daha ileriye götürüldü. Günden güne gelişen ve güzelleşen Nasta'lık, Sultan Ali Meşhedî'den yazıyı öğrenmiş olan Sultan Muhammed Nur ve özellikle Türk asıllı Mîr Ali Herevî'nin elinde çok daha güzelleşti. Mîr Ali Herevî'den sonra Şah Mahmud Nişaburî ve Ali Rıza Abbasî de bu yazının gelişmesine katkıda bulundular. Nasta'lık yazıdaki gelişme Safevîler zamanında zirveye ulaşmıştır.

Nasta'lık yazısının İran sahasındaki en büyük ustası şüphesiz Mîr İmâd Haseni-i Seyfi'dir. Bu yazı, İmâd'ın elinde bambaşka bir güzelliğe bürünmüştür.

Nasta'lık yazı, İran'da geliştikten sonra kısa zamanda diğer İslâm ülkelerine yayıldı. Bu ülkeler içinde Türkiye, Afganistan ve müslüman Hind'te başarıyla yazılırken Arap ülkelerinde fazla bir gelişme görülmedi.

Nesta'lik yazı Anadolu topraklarında Fatih devrinde görülmeye başlar. İran'ın Nesta'lik yazıda en büyük ustası sayılan İmâd'ın üslûbu talebelerinden Derviş Abdî tarafından İstanbul'a getirilmiştir.

Daha sonra Tophaneli Mahmud ve onun akrabalarından Siyahî Ahmed Efendi ile mahallîleşen Nesta'lik yazı, Durmuşzâde Ahmed ve Dedezâde Seyyid Mehmed Said'ten sonra Şeyhüislâm Veliyüddin Efendi ve Kâtipzâde Mehmed Refi ile bambaşka bir vadiye girdi.

Nihayet, Mehmed Es'ad Yesârî ve Yesârîzâde Mustafa İzzet ile kemâle ulaşan Nesta'lik yazı, Kıbrısîzâde İsmail Hakkı, Ali Haydar Bey, Kadıasker Mustafa İzzet, Çarşanbalı Hacı Arif Bey'den sonra Sami Efendi tarafından daha ileri götürülmüştür. Sami Efendi'den sonra öğrencileri Nazif Bey, Ömer Vasfi Efendi, Aziz Efendi, Hulusi Efendi ve Necmeddin Okyay ile günümüze kadar ulaştı. Bugün bu yazıda Necmeddin Okyay'ın talebelerinden Prof. Dr. Ali Alparıslan başarılı eserler vermektedir.

Biz bu çalışmamızda, Nesta'lik yazının tarihî seyrini ve değişimini incelerken bu yazıya farklı bir bakış açısı getirmeye çalıştık. Yazıların mukayesesinde -İran ve Türk Nesta'lik yazıları ve Mehmed Es'ad Yesârî, Yesârîzâde Mustafa İzzet ve Sami Efendi'nin yazıları arasında- nokta ölçüsü ile beraber eğimleri de göz önüne aldık. Böylece hattatlara yazı öğrenme ve öğretmede büyük kolaylık sağlayan ve şifahî olarak nesilden nesile aktarılan yatay ve dikey eğimleri yazı örnekleri üzerinde çizerek daha net görülmelerini sağlamaya gayret gösterdik. Bu konuda daha önceden herhangi bir çalışma yapılmadığı için, bizim de şüphesiz eksik taraflarımız vardır.

Ancak, yazıların tenkit ve tetkiklerinde daha net şeyler söylemek hususunda yazı eğim ve açılarının büyük kolaylıklar sağladığı bir gerçektir. Böylece yazıların mukayesesinde, yazılar arasındaki fark ve benzerlikleri tespit etmek daha kolay olacaktır.

İran ve Türk Nesta'lık ekollerini yazılarındaki eğimler ile mukayese ettiğimizde İran Nesta'lık ekolünde dikey harflerin Türk Nesta'lıkine göre sağa meyyal, bu mukabil yazı eğiminin daha dikey olduğunu gördük. Türk Nesta'lıkinde yazı eğimi daha az, dikey harfler ise İran ekolüne göre daha diktir. Bu yüzden Türk Nesta'lık yazıları oturaklı, sağlam ve durağan bir görünüm arz ederlerken İran Nesta'lık ekolü yazıları bir çırpıda yazılıvermiş gibi ve daha dinamik, sabırsız bir görüntü çizerler.

İran ve Türk Nesta'lık yazılarının mukayesesinden sonraki bölümlerde Nesta'lık yazıya Türklük mührünü vuran Mehmet Es'ad Yesârî ile bu yazının istikrarlı bir şekilde gelişmesini sağlayan Yesârîzâde ve nihayet bu yazıya son şeklini veren Sami Efendi'nin sanat hayatlarını ele aldık. Bunun yanında bu üç büyük hattatın yazılarını da yine karşılaştırarak inceleme yoluna gittik.

Netice olarak Nesta'lık yazı, Türk hattatlarca başarıyla yazılmıştır. İran sahasında icad edilmesine rağmen, Türklerin elinde bambaşka bir güzelliğe kavuşarak Türkleşmiştir. Tabii bu arada Türk hattatlarının yalnız Nesta'lık yazıda değil, diğer bütün yazı çeşitlerinde de çok başarılı olduklarını unutmamak gerekir.

Geleneksel sanatlarımızın en önemlilerinden olan hat sanatının yeni nesillere öğretilmesi ve yazı ile birlikte onu tamamlayan bilgilerin aktarılması günümüzde akademik olarak Mimar Sinan Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümleri'nde devam etmektedir. Ayrıca özel kurslarda da bu sanat öğretilmeye çalışılmaktadır.

RESİM LİSTESİ

Resim 1: T.S.M.K. III Ahmed 3267	17
Resim 2: C.Yazansoy, A.Karahan'ın Sabancı Hat Koleksiyonu kitabından	23
Resim 3: Prof. Dr. Ali Alparslan'dan	24
Resim 4: Murakka'at-ı Hat kitabından	25
Resim 5: Prof. Dr. Ali Alparslan'dan	26
Resim 6: Özel koleksiyon.	27
Resim 7: Habibullah Fezaili'nin Atlas-ı Hat kitabından	29
Resim 8: Özel koleksiyon.	31
Resim 9: İ.Ü.K. F.Y.1427	33
Resim 10: İ.Ü.K. F.Y.1427.....	34
Resim 11: İ.Ü.K. F.Y. 1427.....	36
Resim 12: İ.Ü.K. F.Y. 1426.....	37
Resim 13: T.S.M.K.-H.S.25	38
Resim 14: İ.Ü.K. İbnülemin Koleksiyonu.....	39
Resim 15: İ.Ü.K. İbnülemin Koleksiyonu.....	40
Resim 16: İ.Ü.K. F.Y. 1427.....	42
Resim 17: Murakka'at-ı Hat kitabından	43
Resim 18: İ.Ü.K. F.Y. 1428.....	44
Resim 19: İ.Ü.K. F.Y. 1428 6a.....	45
Resim 20: İ.Ü.K. F.Y. 1428.....	46
Resim 21: İ.Ü.K. F.Y. 1428.....	47
Resim 22: Derviş Abdî'nin Nesta'lık kıt'ası.....	50
Resim 23: Sevketo Rado'nun Türk Hattatları kitabından.....	52
Resim 24: Şeyhülislâm Feyzullah Efendi Medresesi Çeşmesi. Fatih	53
Resim 25: Kaptan İbrahim Paşa Sebîli. Beyazıt	54
Resim 26: Uğur Derman'ın Türk Hat Sanatının Şaheserleri kitabından.....	56
Resim 27: Nuruosmaniye Medresesi	57
Resim 28: Süheyl Ünver'in Hekimbaşı, Hattat Kâtipzâde Mehmed Refî kitabından	58
Resim 29: T.İ.E.M. No: T.2497	59

Resim 30: Şevket Rado'nun Türk Hattatları kitabından.....	60
Resim 31: İ.Ü.K. F.Y. 1428.....	61
Resim 32: İ.Ü.K. F.Y. 1428.....	62
Resim 33: İ.Ü.K. F.Y. 1428.....	63
Resim 34: Kocamustafapaşa Hekimoğlu Ali Paşa sebili.....	64
Resim 35: Kocamustafapaşa Hekimoğlu Ali Paşa Camii.....	65
Resim 36: Prof. Dr. Ali Alparslan'dan.....	67
Resim 37: Özel koleksiyon.....	69
Resim 38: İ.Ü.K. F.Y. 1428.....	71
Resim 39: Prof. Dr. Ali Alparslan'dan.....	72
Resim 40: İmâd Hasenî-i Seyfî'nin hurufat ve mürekkebat meşikleri.....	73
Resim 41: Yrd.Doç. Hüseyin Gündüz'den.....	74
Resim 42: İ.Ü.K. F.Y. 1428.....	76
Resim 43: Özel koleksiyon.....	76
Resim 45: Yesârîzâde Mustafa İzzet'in yazısı.....	77
Resim 47: Yesârîzâde Mustafa İzzet'in yazısı.....	78
Resim 48: İ.Ü.K. F.Y. 1428.....	79
Resim 49: Yesârîzâde Mustafa İzzet'in yazısı.....	79
Resim 50: Murakka'at-ı Hat kitabından.....	81
Resim 51: İmâd'ın yazısı.....	82
Resim 52: Yesârîzâde Mustafa İzzet'in yazısı.....	82
Resim 53: Yesârîzâde Mustafa İzzet'in yazısı.....	83
Resim 54: Yesârîzâde Mustafa İzzet'in yazısı.....	83
Resim 55: Uğur Derman'ın Hat Sanatı kitabından.....	84
Resim 56: Sümbül Efendi Camii.....	86
Resim 52: Sanat Dünyamız dergisi, Sayı 34.....	86
Resim 58: İ.Ü.K.F.Y. 1427.....	89
Resim 59: İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın Son Hattatlar kitabından.....	93
Resim 60: Uğur Derman'ın Hat sanatı kitabından.....	93
Resim 61: Fatih Camii haziresi.....	95
Resim 62: İ.Ü.K.F.Y. 1428.....	97

Resim 63: Şevket Rado'nun Türk Hattatları kitabından.....	97
Resim 64: Uğur Derman'ın Türk Hat Sanatının Şaheserleri kitabından.....	100
Resim 65: C. Yazansoy, A. Karahan'ın Sabancı Hat Koleksiyonu kitabından	100
Resim 66: Mehmed Es'ad Yesârî'nin tarihsiz bir besmelesi	100
Resim67: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi kitabesi	101
Resim 68: Özel koleksiyon	102
Resim 69: T.S.M.K.G.Y. 48	103
Resim 70: Eyüp Mihrişah Valide Sultan Türbesi	104
Resim 71: Emel Korutürk koleksiyonu	105
Resim 72: İ.H. Baltacıoğlu'nun Türklerde Yazı Sanatı kitabından.....	106
Resim 73: T.S.M. No: GY 325.....	107
Resim 74: İ.Ü.K. İbnülemin Koleksiyonu.....	109
Resim 75: Yesârîzâde Mustafa İzzet'e ait Besmele.....	112
Resim 76: Uğur Derman'ın Hat Sanatımız kitabından	113
Resim 77: Nusretiye Camii Sebili.....	114
Resim 78: Nusretiye Camii Sebili.....	115
Resim 79: Uğur Derman'ın Türk Hat Sanatının Şaheserleri kitabından.....	116
Resim 80: Sümbül Efendi Camii. Kocamustafapaşa.....	117
Resim 81: Beyazıd Yangın Kulesi Kitabesi.....	118
Resim 82: Yesârîzâde Mustafa İzzet'in yazısı.....	118
Resim 83: Risale-i İtikadiyye	119
Resim 84: Süleymaniye Kütüphanesi	120
Resim 85: Sümbül Efendi Camii. Kocamustafapaşa.....	121
Resim 86: Sami Efendi'nin mezartaşı. Fatih Camii haziresi	125
Resim 87: İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın Son Hattatlar kitabından.....	127
Resim 88: Özel koleksiyon	129
Resim 89: Uğur Derman'ın Türk Hat Sanatının Şaheserleri kitabından.....	130
Resim 90: Hüseyin Kutlu koleksiyonu.....	131
Resim 91: C.Yazansoy, A.Karahan'ın Sabancı Hat Koleksiyonu kitabından	131
Resim 92: Sami Efendi'ye ait Nesta'lık yazı.....	133
Resim 93: Uğur Derman'ın Hat Sanatı kitabından.....	133

Resim 94: Özel koleksiyon	134
Resim 95: C.Yazansoy, A.Karahan'ın Sabancı Hat Koleksiyonu kitabından	134
Resim 96: Kapalıçarşı Nuruosmaniye kapısı	135
Resim 97: Kapalıçarşı Nuruosmaniye kapısı	135
Resim 98: Özel koleksiyon	164
Kalem Güzeli, Cilt 3	164
Resim 99: T.S.M.K.G.Y. 324/102	165
Resim 100: C.Yazansoy, A. Karahan'ın Sabancı Hat Koleksiyonu kitabından	166
Resim 101: Muammer Ülker'in Türk Hat Sanatı kitabından	167
Resim 102: Özel koleksiyon	167
Resim 103: Özel koleksiyon	168
Resim 104: Prof. Dr. Ali Alparlan'dan	169
Resim 105: İ.H.Baltacıoğlu'nun Türklerde yazı Sanatı kitabından	170
Resim 106: Sanat Dünyamız Dergisi, Sayı 34	171
Resim 107: Sami Efendi'nin yazısı	172

ÖZET

Türk hat sanatı tarihi içerisinde önemli bir yeri olan Nes'talîk yazı ve bu yazının Türk toprakları üzerinde nasıl Türkleştiği üzerinde çalıştığımız bu tez, Nasta'lîk yazının Anadolu'ya gelmeden önce İran'da hangi hattatlar tarafından geliştirildiğini ve Türkiye dışında bu yazının durumunu ortaya koymaktadır.

Nesta'lîk yazının en erken örnekleri XIII. yüzyılda İran'da görülür. Bu yazının kurallarının yerleşmesi ve özelliklerinin belirginleşmesi XV. yüzyılın başlarında olmuştur. Mîr Ali Tebrizî'nin bu yazıya şuurlu müdahaleleri ile Nasta'lîk yazı bambaşka bir havaya bürünmüştür.

Bu yazının İran sahasındaki en büyük ustası şüphesiz Mîr İmâd Haseni-î Seyfi'dir. Nasta'lîk, İran'da geliştik sonra kısa zamanda diğer İslâm ülkelerine yayıldı. Bu ülkeler içinde Türkiye, Afganistan ve Müslüman Hint'te başarıyla yazılırken Arap ülkelerinde fazla bir gelişme görülmedi.

XV. yüzyılda Anadolu'ya gelen ve İran tesirinde yazılan Nasta'lîk yazıda XVIII. yüzyılda önce Mehmed Es'ad Yesârî ile başlayan değişme ve gelişme, Yesârîzâde Mustafa İzzet ile istikrar kazanmış, nihayet Sami Efendi'nin elinde son şeklini almıştır. Bugün Türk hattatları bu yazıda Yesârîzâde ve Sami Efendi yolunda yürümektedirler.

Biz bu çalışmamızda, Nasta'lîk yazının tarihi seyrini ve gelişimini incelerken bu yazıya farklı bir bakış açısı getirmeye çalıştık. Harf ve yazıları mukayese ederken eğim, açı ve nokta ölçülerini bir arada değerlendirerek daha net tespitler yapmaya çalıştık.

Bugün yazı sanatı, üniversitelerde ve özel kurslarda yeni nesillere öğretilmeye çalışılmaktadır.

SUMMARY

The thesis on which I am studying called The Nasta'lik Writing, which has a special importance in the Turkish Calligraphy; is indicating how it had been Turkilised and by which calligraphers it had been improved in İnan before it came to Anatolia and pointing the situation of this writing in some places out of Turkey.

The earliest examples of Nasta'lik is seen in İnan in XIII. century. The placement of the rules of this writing and the speculation of its features has occurred in beginning of XV. century. With the special interference's of Mır Ali Tebrizı The Nasta'lik has been more and more beautiful. There is no doubt that biggest representater of Nasta'lik Writing is Mır İmād Haseni-ı Seyfi. After it had been improved in İnan in a short time, it spread in the other İslāmı countries. While it was very common to see this writing in Turkey, Afganistan, and Muslem India too successfully, it didn't improve in the Arabic countries.

The Nasta'lik which has come to Anatolia in the XVIII. century and written with the affections of İnan, has taken its last shape at first with the conversion and proceedings stated with Mehmed Es'ad Yesârı secondly Yesârızâde Mustafa İzzet, but specially Sami Efendi. Today The Turkish Calligraphers are still following the ways of Yesârızâde and Sami Efendi.

I tried to bring a new aspect as I examined the history and the development of the Nasta'lik writing. As I compared the letters and the writings, angles and slopes together in order to find out better solutions.

Today the Art of writing is lectured in Universities and private Courses

KAYNAKÇA

- Aktan A., Talik Yazı ve İbrahim Edhem'in Ruhü't-Ta'lik'i, **Vakıflar Dergisi**, Sayı XXIII, Ankara 1994.
- Alparslan A., "İslâm Yazı çeşitleri: 2, Aklâm-ı Sitte", **Sanat Dünyamız**, Yapı Kredi Bankası Yay., Sayı 32, İstanbul 1985.
- Alparslan A., "İslâm Yazı Çeşitleri: 4, Nesta'lik", **Sanat Dünyamız**, Yapı Kredi Bankası Yay., Sayı 34, İstanbul 1985.
- Alparslan A., İslâm Yazı Sanatı, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, Çağ Yayınları, C.XIV, İstanbul 1990.
- Alparslan A., Tanzimattan Cumhuriyete Hat Sanatı, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları.
- Alparslan A., **Ünlü Türk Hattatları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- Alparslan A., XVI. Yüzyıl İslâm Dünyasında Türk Hattatlığının Yeri, **Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı**, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 1988.
- Ayverdi E.H., **Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı**, İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı, İstanbul 1953.
- Baltacıoğlu, İ.H., **Türk Plastik Sanatları**, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara 1971.
- Baltacıoğlu, İ.H., **Türklerde Yazı Sanatı**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1993.
- Baltacıoğlu, İsmail Hakkı, **Sanat**, Semih Lütfi Sühulet Kütüphanesi, İstanbul 1934.

Derman U., Yazı Sanatının Eski Matbaacılığımıza Akisleri, “**Türk Kütüphaneciler Derneği Basım ve Yayımcılığımızın 250. Yılı Bilimsel Toplantısı**”, 10-11 Aralık 1979, Ankara (Bildiriler) Ankara 1980, s.97-118.

Derman U., **Türk Hat Sanatının Şaheserleri**, Kültür Bak., Yay., Ocak 1982.

Derman U., “Hattat Sami Efendi’nin Diş Kirası”, **Hayat Tarih Mecmuası**, S.12, 1969.

Derman U., “**Hattat Sami Efendi**”, 50 Sanat Sever Serisi: 18, İstanbul 1962.

Derman U., Büyük Bir Hat Sanatkârımız: Sami Efendi, **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı 5 1969.

Derman U., **İslâm Kültür Mirasında Hat Sanatı**, İrcica Yayını, İstanbul 1992.

Derman U., **Sabancı Koleksiyonu**, Hat Sanatı, Akbank Yay., İstanbul 1995.

Fezâilî H., “Atlas-ı Hat”, İsfahan 1391/1971.

Gelibolulu Mustafa Ali, **Menâkıb-ı Hünerverân**, (Hazırlayan: İbnülemin Mahmud Kemal), Tarih Encümeni Külliyyatı, İstanbul 1926.

Habib, **Hatt u Hattâtan**, İstanbul 1305.

Hourtica L., Toprak B., “**Sanat Şaheserleri**”, Güzel Sanatlar Akedemisi Neşriyatından, C.1, İstanbul 1946.

İnal, M.K. **Son Hattatlar**, İstanbul 1955.

İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.

İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1993-1994.

Muhiddin Necib, **Maalimü’l-Hattil-Arabiyye**, Suriye 1993.

Murakka’at-ı Hat, Tahran (t.y.)

- Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin, **Tuhfe-i Hattâtin**, Türk Tarih Encümeni Külliyyâtı, İstanbul 1928.
- Nefeszâde İbrahim, **Gülzâr-ı Savab**, (Tashih ve terkib eden Kilisli Muallim Rifat), Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı, İstanbul 1938.
- Rado, Ş., **Türk Hattatları**, Yayın Matbaacılık Tic. Ltd. Şti., İstanbul (t.y.)
- Serin M., **Hat Sanatımız**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1982.
- Suyolcuzâde Mehmed Necib, **Devhat-ül-küttâb**, (haz. Kilisli Muallim Rifat), Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı, İstanbul 1942.
- Ülker M., **Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1987.
- Unat F.R., **Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu**, Türk Tarih Kurumu Yay., 6. Baskı, Ankara 1988.
- Ünver A.S., "**Hekimbaşı ve Hattat Kâtipzade Mehmet Refi**", İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yay., İstanbul 1950.
- Ünver A.S., "**Mehmed Esâd Yesârî**", 50 Sanat Sever Serisi: 14, İstanbul 1955.
- Ünver, A.S., **Zat-ı Sami'lerini Ziyaret, Sanat ve Kültürde Kök**, Aylık Fikir ve Musiki Dergisi, c.1, s.12, Ocak 1982.
- Yazansoy C., Karahan A.F., **Sabancı Hat Koleksiyonu**, Akbank Yay., İstanbul 1985.
- Yazır M. B., **Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli**, (I-II Kitap) (Neşre Hazırlayan Uğur Derman), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981.
- Yazır M.B., **Eski Yazıları Okuma Anahtarı**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., 7. Baskı, Ankara 1978.

Yazır M.B., **Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli**, III. Kısım (Neşre Hazırlayan Uğur Derman), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1989.

ÖZGEÇMİŞ

14 Nisan 1968 yılında Kozlu'da doğdu. İlk öğrenimini İstanbul Anadolu İlkokulu'nda, orta öğrenimini Fatih Vatan Lisesi'nde tamamladı. 1984 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü'nü kazandı. Bu bölümün Tezhib Ana Sanat Dalı, Hat Yardımcı Ana Sanat Dalı'ndan 1988 yılında mezun oldu. 1988 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Tezhib Ana Sanat Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine başladı. Buradan 1990 yılında mezun oldu. 1991 yılında aynı enstitüde Hat Ana Sanat Dalı'nda Sanatta Yeterlik çalışmalarına başladı. 1990-96 yılları arasında serbest olarak hat, tezhib ve restorasyon çalışmaları yaparak, karma sergilere iştirak etti. 1996 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Geleneksel Türk El Sanatları Hat Ana Sanat Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. Halen hat çalışmalarına Prof. Dr. Ali Alparslan ile devam etmektedir.